

A VÉGTELEN IGÉZETÉREN

A man in a dark suit and white shirt stands with his arms outstretched, looking upwards towards a bright sun rising over a landscape. The sun is partially obscured by a horizon line, with rays of light emanating from it. The man is standing on a grassy field with some plants in the foreground. The overall color scheme is warm, dominated by orange and yellow tones.

VAN DER MEER-
VERSEGHY NAGY E.

MARTON
1946

KORDA KIADÁS

Van der Meer—Verseggi-Nagy E.:

A végtelen ígázatében

VAN DER MEER—VERSEGHI-NAGY E.:
DE WALCHEREN PÉTER
KONVERTITA NAPLÓJA

A
VÉGTELEN IGÉZETÉBEN

BUDAPEST, 1947
K O R D A R. T. K I A D Á S A

Nihil obstat. Dr. Stephanus Kosztolányi censor dioeceseanus. Nr. 5202|1946.
Imprimatur. Strigonii, die 11. Octobris 1946. Dr. Joannes Drahos vic. gen.

F. k.: Varga E. — Nyomatott: Korda R. T. nyomdájában, Budapest, VIII.,
Csepreghy-u. 2. (Fel.: Schaff Á.)

A fordító előszava

Nemcsak az író vezetett láthatóan a Gondviselés élete útján és könyve megírásánál, de egészen különösen belejátszott a magyar fordítás létrejöttébe is, és én ennek a történetét szeretném röviden elmondani.

Évekkel ezelőtt meghozattam ezt a könyvet, mikor még nem zárták el előlünk szigorú határok a nyugati szellem kincseit. A könyv olyan nagy hatást tett rám, hogy elhatároztam a lefordítását. El is kezdtem ezt, de valahogy akkor abbamaradt. Ám a szándék tovább élt bennem és a könyvet mindig magammal is vittem utazásaimban, hogy dolgozzam rajta. Egy nyáron ajándékot kellett adnom valakinek és nem lévén más megfelelő dolog kéznél, ezt a könyvet adtam azzal a föltétellel, hogy a fővárosban visszacserelem egy másikra. Mire ősszel visszamentünk Budapestre, a könyv eltűnt. Nem volt föltalálható sem a mi saját könyvtárunkban, sem a budaiban. Engem nagyon bántott a dolog, mert akkor már nem lehetett külföldi könyvet hozatni. Csakhamar jöttek a súlyos idők, háború, ostrom, megszállás. Természetes volt, hogy a fordításról és a könyvről teljesen megfeledkeztem. Azután végre beállt egy kis nyugalom, lehetett a romok eltakarítására gondolni itt falun is. Engem bíztak meg, hogy a könyvtár romjait összeszedjem és rendbe rakjam azt, ami épen maradt. Milyen nagy volt az örömöm és meglepetésem, mikor a sok tépelt, megcsonkitott könyv között teljes épségben előkerült Van der Meer szép műve. Magasabb erők közrejátszását sejtettem meg és most már

haladéktalanul hozzáfogtam a fordításhoz. A lelkesedés szárnyakat adott tollam alá és hamarosan el is készültem munkámmal.

Nagyon nagy segítségemre volt Cserepes Péter jezsuita atya, aki átnézte és nagy ügyszeretetével javított és simított a munkán. Bár jól tudom, hogy neki legnagyobb jutalma az lesz, ha a könyv olvasása által csak egy lélek is visszatál az atyai házhoz, mégsem mulaszthatom el, hogy a nagy nyilvánosság előtt is egy hálás „Deo gratias”-t mondjak neki.

Befejezésül egy nagy amerikai gondolkodó, Emerson szavait idézem: „That contry is the fairest, where there are the hoblest souls.” Az az ország a leggyönyörűbb, melyben a legnemesebb lelkek élnek. Úgy szeretném, ha fordításom valamennyire is hozzájárulna ahhoz, hogy a lelkek fölemelése és nemesítése által ez a szegény, árva Magyarország mégis a leggazdagabb és legboldogabb országgá válna!

Röjtökmuzsaj, 1946 karácsonyán.

N. E.

EGY MEGTÉRT NAPLÓJA

VAN DER MEER DE WALCHEREN PÉTER

Bevezetés

„Vobis datum est nosse mysteria regni coelorum. Nektek adatott tudni a mennyek országának titkait.“ Így beszél az Evangéliumban a mi Urunk Jézus Krisztus. (Mt. 13, 11.)

A mai modern tömegek, akik nem hisznek ebben az Országban, természetesen annak a másik országnak a Rejtelseit keresik, mivel nem élhetnek Titkok nélkül azok, akik „Isten képére és hasonlatosságára vannak teremtvé“. Mert lehet élni kenyér, bor, fedél, szerelem és boldogság nélkül, de nem élhetünk Rejtelen nélkül. Ezt megköveteli az emberi természet.

Ó, én nagyon jól tudom, hogy vannak úgynevezett érzelmes állatok, akik látszólag 60—80 évig élnek és akiket egy nap kivisznek a temetőbe, a nélkül, hogy valaha is ki tudtak volna emelkedni a semmiből. Sokan híresek is lettek az „anyaméhtől a sírig“ tartó átvonulásukban. Ez az „előkelő“ tömeg nem ismeri a Titok gyötrelmeit. A látszat-valóság kielégíti és más egyéb nem is létezik számára.

Am az igazi emberek, az igazi élők, azok, akik „nem hiába kapták a lelküket“, szenvednek és sírnak mint az elhagyatottak, míg csak meg nem találják az Egyházat, minden Titok kulcsának az őrzőjét és letéteményesét. Ez volt a története az én szeretett keresztfiamnak, Van der Meer de Walcheren Péternek, kinek nagyon szép könyvét bemutatom mindazoknak, akik még tudnak lelkesedni.

Igaz, hogy ő költő, és pedig egyike azoknak a költőknek, akikre egy nemzet lehet büszke, tehát a szenvedés edénye, egyike azoknak a lényeknek, akik csak fölfelé eshetnek és akik örökös aggodalmukra a lenti sárnak a foglyai. Kétségkívül ők is porrá lesznek, mint mindenki más, de az ő poruk a Tejút porához fog valamit hozzáadni.

*

Vander Meer Péter Hollandiában született, a mögött az áthatolhatatlan gát mögött, melyet Kálvin épített négy évszázad előtt, hogy örökre elválasszon az Egyháztól egy „lápi népet”, amelyiknek már a természetében volt, hogy a sötétségben kuruttyoljon.

Hogyan tudta ő 30 éves korában megmászni az akadályt? Talán nemesi leszármazásának volt a folyománya, mely kikövetelte tőle, hogy visszaállítsa legtávolabbi ősei Szellemi Házát. Vagy talán csak egyszerűen egy művészlélek iszonyata volt, mely ujjongva szökött el a kálvinizmus végtelen sivárságától. Vagy talán, amint ő maga is hiszi, a — Szentek Egyessége által, egy ismeretlen alázatos lélek imája folyományaként, megindult benne egy mag titokzatos csírázása, mely szállt nem tudni honnan, melyet az Isten Lelke vitt és leejtett éppen oda, ahova pontosan esnie kellett.

Mindez végtelenül rejtelmes. Milyen boldogság lesz megtudni egy napon, hogy melyik lelki testvérünknek köszönhetjük ezen isteni Ajándékot!

*

Am a csoda beteljesedéséig mennyi gyötrellem egy ilyen lélek élete. Alig tudok valami fájdalmasabbat és áthatóbbat, mint ennek a költőnek a kiáltását, akit csak a Végtelen tudott kielégíteni és aki kétségbeesetten vergődött, nem találva kiutat korlátai bőrtőnéből.

Erzi, hogy nem ismeri az Igazságot, de azt hiszi, hogy ez számára elérhetetlen valami. Mintha egy óriási hálóban vergődne, melynek egyetlen csomóját sem tudja kibogozni és semmi reménye sincs arra,

hogy valaki segítségére siessen. Mert a protestantizmus nem ismer könyörületet. Egy zsidó, egy mohamedán, egy skizmatikus, egy bálványimádó, egy néger kétségbeesés nélkül keresheti az Istent. Sőt néha még a lelke is csodálatosan kivirulhat egy műremekben, melyben minden vágyakozását ki tudja fejezni. Ez egy protestáns számára nem lehetséges, mert ő, elveinél fogva csak egyedül, csak kizárólagosan önmagára támaszkodhatik.

A Középszerűség sápadt és rideg szelleme, mely az eretnekséget inspirálta, feladatául tűzte ki négy évszázad óta Isten arcának az elferdítését és Szavának az elerőtlenítését. Így sikerült megvalósítania azoknak a szektáknak az utolérhetetlen csúnyaságát, melyeket az állítólagos Reform hozott létre. Valóban kegyetlen csúnyaság, mely magátólértetődően ösztönyszerű és ma már évszázados ellenszenvet táplál a katolicizmus ragyogásával szemben.

*

Mikor egy ilyen szegény, gyermekségétől fogva ebbe a szörnyű sötétségbe zárt lélek olyan kedvessé lesz Isten előtt, hogy elfogja a vágy Őt megismerni: aggodással és végtelen csalódások között fogja Őt keresni mindenütt, csak ott nem, ahol éppen van, Krisztus csálhatatlan Egyházában. Mert az ő szemében ez az Egyház nem létezik, nem létezhetik. Hiszen annyiszor ismételték ezt neki. Ez az Egyház lehetetlen, mert természetfölötti: következésképpen terméketlen, képtelen élni és életet adni.

Milyen szomorúság, milyen mondhatatlan szánalom látni ezeket a szerencsétleneket, akik bensejükben hallják — mint távoli és biztató harangzúgást — Isten hívó szavát, amint sirva keresnek itt is, ott is, az Egyház körül, de nem gondolnak arra, hogy oda belépjenek. Van der Meer Péternél senki nem ismerte jobban ezt a fájdalmas keresést, ezt a kimondhatatlan szenvedést. Ez páratlan erővel jut kifejezésre könyvében, míg csodálatos megtérésének a pilanatához el nem érkezik.

„Nem hiszek semmit — mondta magában, miután borzalommal végighallgatta egy elvetemült bizalmaságait. — „Tehát nem ítélnék el ezt az embert és az ő tetteit. Kinek, minek a nevében is tehetném ezt? Miért is tett volna másképp, ha neki egyszer így tett. Tudom, hogy minden szabad. Nem gondoltam-e én is talán még aljasabb dolgokat és nem tetszelegtem-e ezekben a gondolatokban? Mindenki szabadon teheti azt, ami neki jólesik, csak bátorsága legyen hozzá. Ez az ember nem hagyta magát nézetek és fölfogások szűk keretei közé beskatulyázni. Kinek vagy minek tartozik számadással tettei felől? Világos, hogy senkinek, miután senki sincs fölötte. Neki van igaza, nem nekem. Minden meg van engedve. Nincsenek határok, nincs törvény. Se jó, se rossz nem létezik. Minden szabad ... De lelkem, miért zokogsz??“

*

„Miért nem elégsem meg azzal, ami előttem van kézzelfoghatóan, körülhatárolva“ valóságosan. Miért hívja az én értelmem a Végtelent és Örökkévalót? Nem tudom elgondolni a Véget, és a Végtelen mint sötét verem tátong előttem, melybe a ledobott kő az aljára érni soha, de sohasem fog. Mind az egyik, mind a másik megfoghatatlanok az értelmem számára...

„Ennek a csillagos éjjelnek a látványa fölötünk fölkapar. Hány ember kiáltotta bele, mint én, ezer és ezer éven keresztül, gyötrelmét a csillagos éjjelbe, mióta ezek a napok kigyulladtak. És senki sem hallott föl szabadító hangokat. És a legijesztőbb vagy legnevetésesebb az, hogy talán nincs is semmi titok és egészen hiába kínozzuk magunkat ...

„De borzasztó az, hogy mi gondolkozunk. Az embernek mint a világok közepette egyetlen gondolkozó lénynek az egyedülvalósága megörjítő valami.

„Egy nagyon elfogadható föltevés szerint a mi földünk, ez az öreg bolygó, egypár ezer vagy millió év múlva lakhatatlanná válik és elpusztul. Olyan lesz, mintha az emberiség nem is létezett volna soha. Minden örökre a feledés homályába omlik. Semmi sem

fog többé emlékeztetni arra, amit ezek a különös teremtmények, akik valamikor a földön éltek és akiket embernek hívtak, tettek és szenvedtek. Beethoven szimfóniái, a Biblia, a háborúk, a szentek legfölségebb álmai, Napóleon, Dante, a kétségbeesés, a szerelem, az egymást követő császárságok. Krisztus, — mindez hiábavaló volt, teljesen és tökéletesen hiábavaló. Ez a hatalmas dráma, mely annyi évszázadon át tartott és melynek egyetlen tanúja sem maradt, éppen úgy meg sem történhetett volna. Nem szörnyű gondolat ez? Nem kellene ordítani a kétségbeeséstől vagy a halálba menekülni? ...

„Egy rövid pillanatig, egy villámlás tartamáig itt vagyunk ezen a földön, élve, nagy, fáganyitott szemekkel, szenvedélyeink vad viharával, álmoktól és vágyaktól kinezva, a lehetetlent akarjuk átölelni és szívünkre szorítani. Kérdezzük a multat, olvassuk, hogy mit gondoltak az emberek, és nem értjük őket. Kérdezzük a földet, az eget, a csillagokat, a távolságok mélységeit és saját lelkünk örvényét; zokogunk a lelkesedéstől és vágytól, ha valami szépet látunk, nagy, szenvedélyes mozdulatokat teszünk. Azután semmi, semmi, semmi... A csillagok, melyek után olyan vágyódva tekintettünk, nem fognak ránk emlékezni! ... Anne-Marie!”

*

„A szépség — mondja máshol — mindig szomorú, mert a megfosztottságnak a dala.”

Hol található, még Pascalnál is, az emberi Panasznak ilyen fájdalmas és mély kifejezése, mint ez az utóbbi mondat? Hányan vannak és hol vannak ma azok, akik ezt át tudják érezni?

*

A Titokról beszéltem kezdetben, mert ez az első, ami szembeszökik, ha ezt a könyvet kinyitjuk, mely nagyon egyszerű és nagyon szép leírása egy lélek Isten felé való vándorlásának.

Nem tud Róla semmit, nem ismeri az Arcát, de tudja, hogy léteznie kell, mert az Ember nem lehet

a Semminek az árvája. Szükséges hát, hogy az Ő gyermeke legyen.

A könnyei, a sóhajai, a szívdobogásai megtanították őt arra, hogy Isten van valahol, nagyon messze vagy nagyon közel, és ha keresi Őt, meg is fogja találni.

Am ez a keresés kimondhatatlanul nehéz és fájdalmas a sötétség miatt, a tengernyi sötétség miatt, mely az utakra borul. A tárgyak sötétsége, az emberek sötétsége, ismerős és ismeretlen sötétségek. Már az első lépésnél kiáldtak az összes fények, és mégis tovább kell menni, mert a visszatérés már lehetetlen.

*

Mégis csak kellett valahol születnem, mondja szegény síró lélek, és szeretném megtalálni az én Atyám Házát. Mióta eltékoztam az anyagiakat, disznókat örzök és éhezem. Hányszor és milyen borzalmas bánattal emlékezem vissza arra a ragyogóan fényes lakásra, ahol meleg volt és az éhezők jóllakhattak, és ahol maga a Ház Ura jött letörölni a szerencsétlenek könnyeit!

De már nem tudom, hol van ez a Ház, amelyik az én örökségem lenne. A Szfinxek pedig, melyekkel mindenütt találkozom, csak kigúnyolnak addig is, míg majd fölfalnak.

Az egyik így szól: — Én vagyok az Élet titka. A másik: — Én vagyok a Halál titka; egy harmadik: — Én vagyok a te gondolatod titka. A negyedik és legnyugtalanítóbb azt mondja: — Én vagyok a te szíved titka. És ha nem fejtem meg őket, azzal fenyegetnek, hogy széttépnek. Ó, láthatatlan, megtalálhatatlan Atyám, könyörülj rajtam!

*

Ilyen volt már — amennyire szavakkal kifejezhető — a félelmetes eltévelyedése egy felsőbbrendű embernek, akinek Istent nem mutatták meg. Aki undorodott a középszerűségtől és aki már semmit sem várt a filozófusoktól, de még a művészekről sem — hacsak nem csalódást és gúnyt. Éspedig addig a cso-

dálatos pillanatig, míg Jézus Krisztus kinyilatkoz-
tatta magát neki, és megszabadította régi szívéből!

En még egyszer megismétlem önöknek, hogy mi-
lyen lélekzetelállítóan csodálatos mindezeket a dol-
gokat Vand der Meer Péter Naplójában megtalálni.
Bár én egy nagy részt foglalom el az ő könyvében, —
amit a jól informált kritikusok túlságosan megízste-
lőnek fognak találni — nem vonhattam ki magamat
keresztapai minőségemben az alól, hogy én mutassam
be ezt a kiváló író a francia közönségnek. Még azt
is megkockáztatom ezzel, hogy a Hallgatás hírhedt
összeesküvésébe burkolják őt, amellyel engem is sze-
retnének megölni; immár harminc éve, de amelynek a
fölbujtóit egymásután mégis én temettem el.

1914 március 3.

Léon Bloy.

ELSŐ RÉSZ

Terram miseriae et tenebrarum, ubi
umbra mortis et nullus ordo, sed
sempiternus horror inhabitat.

(Job 10, 22.)

Midőn évek óta, csaknem naponta följegyeztem örömeimet és fájdalmaimat, mindazt, ami felé a lelkem aggodással és reménnyel törekedett, vagy ami szörnyű kétségbeeséssel kínozott, nyugtalanítva az emberiség és saját lelkem tragikus látványától, amely elvesztette a mennyországba vezető utat, — észrevétlenül is az Igazság után való fáradhatatlan keresésem történetét írtam meg. Szenvedélyesen hallgattam az élet minden hangját, azokat, amelyek kívülről szóltak hozzám és azokat is, melyeket lelkem rejtett mélységében hallottam. Mohón figyeltem az életet, egészen magamhoz akartam ölelni minden változatában. Azt hittem, hogy fölé tudok emelkedni és mint király uralkodom majd fölötte. Az akaratommal kovácsoltam magamnak egy rendszert, egy irónikus beletörődést, amely a nélkül, hogy a megfoghatatlan rejtélyeket tagadta volna, mintegy játszva, valamiféle alárendelt és mellékes szerepet jelölt ki nekik. De nem fojthattam el a látszatok aranyködében az Igazság után való fájdalmas vágyakozásom. A lelkem nem ismert sem békét, sem szabadságot, bilincseket hordott, mint egy halálraítélt. Keservesen szenvedett az örök halmok fényessége után való vágyakozásában.

Ezt a naplót — melyet nem volt szándékomban kiadni — most, hogy erre mégis elhatároztam magam, néhány módosítással átformáltam. Hiányokat kellett pótolnom, főleg részeket pedig kihagynom, né-

mely dátumot meg kellett változtatnom, hogy így világosabb képét nyújtsam életem vándorútjának. Így lett ez a könyv szellemi kalandjaim története, mely nagyon is messze vitt volna az üdvösség kapujától, ha egy természetfölötti hatalom nem vezetett volna. Így azonban elérkeztem az Egyház küszöbéhez, ahol már várt rám valaki, aki kézen fogott és bevezetett és megmutatta nekem a kis égő mécsest és az Oltárt. Azóta térden állok a Kereszt árnyékában, a szeretettől sírva, szívem telve kimondhatatlan örömmel.

Az Egyház imája a nagypénteki szertartáson a kereszti imádása előtt: „Omnipotens sempiterne Deus, qui salvus omnes, et neminem vis perire: respice ad animas diabolica fraude deceptas: ut omni haeretica pravitate deposita, errantium corda resipiscant, et ad veritatis tuae redeant unitatem.”* — Vajjon ki imádkozott és szenvedett az én fölszabadulásomért?

Sokan vannak ismeretlenek. Am egyet ismerek közülük, egy fehérhajú férfit, akinek nagy szemében benne él a lelke, egy férfit, aki Istent mindenekfölött szereti és akivel az Egyház örökre összekapcsolt a keresztség fölbonthatatlan Szentsége által: ez Léon Bloy, a keresztapám.

Ennek a naplónak a kiadásával nem volt más célom, mint hogy tanúságot tegyek és kikiáltsam a világba, hogy minden üres és hiú az Isten dicsőségén és *Jézus Krisztus* keresztién kívül. Talán el tudok vezetni ezzel egy néhány tévelygő és kereső embert, aki szomjúságtól haldoklik, az élő vizek forrásához, amely ott fakad a kereséstől fáradt és kisebesedett lábuk előtt.

In festo Annuntiationis, 1913.

* Mindenható örök Isten, ki mindenkit üdvözítesz, és senkit sem akarsz elkárkoztatni, tekints az ördögi ravaszsággal megejtett lelkekre, hogy minden eretnek tévedést letéve, a tévelygők szíve megjavuljon és igazságod egységébe visszatérjen.

1907 november 6.

Ma egész nap, reggel 9-től este 11-ig, egy öreg-
embernél voltam. Ez alatt az egész idő alatt, majdnem
megszakítás nélkül, az élete történetét mondta el.
Olyan nyomást érzek, mint egy nehéz álom után. Csak-
ugyan én voltam az, aki ott ültem vele szemben, saj-
nálkozással a szívemben, hallgatva ezt a csendes han-
got, mellyel szörnyűséges dolgokat mesélt nekem?
Mindez nemcsak fölkevert képzelőtehetségem szüle-
ménye? — Mégse, hiszen most is szemem előtt van,
az ablak mellett ülve a homályos nappali világosság-
nál. Sovány, ráncos, kiélt arca egy halotti maszk ször-
nyű benyomását keltette. Mély szemgödrében ülő
szeme, bár nem látott engem, mégis olyan állhatatosan
rám volt szegezve, mintha kereste volna az arcomon,
hogy milyen benyomást tett rám szörnyű elbeszélése.
Borzalmas volt. A vihar tombolt, olyan volt, mint egy
elkárhozott kétségbeesett hangja; az eső az ablakot
csapkodta. Egyedül voltam ebben a házban egy
félreeső út mellett. Egészen elhagyatva éreztem ma-
gamat. Olyan volt, mintha egy mélység fölé hajoltam
volna, ahonnan mérges gázok szálltak föl. El akartam
menekülni, tiszta levegőt szívni, mert úgy éreztem,
hogy megfulladok. De egy sötét hatalom visszatartott.
Most alkalmam volt leszállni az emberi lélek legmé-
lyére, de undorodtam magamtól és mindenkitől. Nem
vagyunk egyebek bűzös állatoknál? — Ól ezek az
órák, mialatt csendben hallgattam ezt a pokoli törté-
netet. Az aggodalom fojtogatott. Hova meneküljek? —
Az élet, amit olyan szépnek tartottam, egyszerre ocs-
mánynak látszott. Szánalmas alaknak éreztem maga-
mat. Sohase fogok többé bizalommal tekinteni egy
ember szemébe, mert ki tudja, milyen szörnyűségek le-
hetnek a fényes szemgolyók mögött. Milyen bűnök,
milyen vétkek lehetnek egy mosolygó arc mögött, me-
lyet éveken keresztül láttam és ismerni véltem? A
boldogságot megtépték, az életet kegyetlenül bemocs-
kolták. — Ami még a legjobban fölkapar, az, hogy ez

az ember, aki szörnyűen vétkezett önmaga és mások ellen, ezeket az undorító tetteit tetszelegve és egészen könnyed hangon adta elő. Talán valami álfelsőbbség mögé akarta rejteni erkölcsi nyomorúságát? Benne, mint a felebarátomban, megalázva, beszennyezve, megfertőzve érzem magamat. Nem járunk már fölemelt homlokkal, fennkölt gondolatokkal, mint az istenek? Szemünk már többé nem az isteni fényt tükrözi vissza?

Mégis, hidegen és józanul kell gondolkoznom. Miért volna az rossz és visszataszító, amit ez az ember tett? Kivel vagy mivel szemben vétkezett? — Leírom ezt a szót: vétkezett. Dehát nevetséges. Én beszélek, aki azt sem tudom, mi a jó és mi a rossz. Hiszen nem hiszek semmit! Tehát nem ítélném el ezt az embert és az ő tetteit. Kinek és minek a nevében is tehetném ezt? Miért tett volna másképp, ha egyszer így tetszett neki? Minden szabad, tudom. Nem gondoltam talán magam is még sokkal aljasabb dolgokat, és nem tetszelegtem ezekben a gondolatokban és képekben? Mindenki szabadon teheti azt, ami neki tetszik, csak meglegyen a bátorsága hozzá. Ez az ember nem engedte beszorítani magát holmi nézetek és illemszabályok korláta közé. Kinek vagy minek tartozott számadással tettei felől? Világos, hogy senkinek. Hiszen nincs fölötte semmi. Neki van igaza és nem nekem. Minden szabad. Nincsenek határok, nincs törvény. Nem létezik sem a jó, sem a rossz. Minden szabad.

De akkor miért zokogsz, lelkem? Te a tisztaságot, a nemességet, a szép és fennkölt dolgokat keresed? — Ez öröklés kérdése! Ezeket az ösztönszerű előítéleteket ki kellene tépnem, miután nem egyeztethetők össze a valóságokkal!

És mégis! A lelkem mélyén él valami homályos és nagyon bizonytalan sejtelem, hogy mindez nem igaz, hogy létezik valami rajtunk kívül ebben a nagy világegyetemben, ami agyonnyom a nagy hallgatásával, — de mi? — És hogy nem vagyunk állatok, ha-

nem fenséges száműzöttek, akik nagyon is elfelejtették hazájukat.

Úgy bolyongok a lellem mélyén, mint valami elkárhozott.

Jobb nem keresni, nem gondolkozni, hanem élni, mint az állatok. A folyton fölbukkanó kérdéseknek a kínja nélkül, amelyekre végtére úgy sincs felelet. Csak élni békésen, mint a megelégedett állatok.

A lelkemet széttépi ez a bizonytalanság. Éppen úgy állíthatom ezt, mint amazt. Kigúnyolhatom a legszentebb dolgokat, beszennyezhetem szavaimmal és gondolataimmal, ebben senki meg nem akadályozhat. De miközben ezekben a zavaros érzelmekben tetszelgek magamnak, egy gyermek egyszerű tisztasága után vágyom. Ó! Ez a gyötrelmem, hogy nem tudom, hol kérem vagy hol keressem a szívem és értelmem gyógyulását!

Hát játszani kell az élettel mosolyogva! Ez az egyetlen mód, hogy a kétségbeeséstől megmeneküljünk.

november 10.

B. Márta volt nálunk ma este. Szakított a barátjával, mert a helyzet tarthatatlan volt. Egészen megtörve beszélt erről a szomorú tényről. Hol talál majd bátorságot tovább élni? Kérésére eljátszottunk néhány részt Tristan és Izoldából, ebből a beteges és lázas zenéből, ahol a szenvedély megfékez minden hatalmat és a szerelem a halálban keresi legvégső kielégülését. Ez a zene kísért engem, elkeserít és tetőpontra fokozza vágyakozásom valami ismeretlen világ után. Egészen hatalmában tart, de nem hat rám megnyugtatólag.

Később az est folyamán Márta elbeszélte nekünk, hogyan ismerkedett meg barátjával. Milyen jelentősége lehet emberek találkozásainak?

november 15.

Ma délután sétát tettünk a házunk melletti dombra. Az idő szomorúan komor volt. Miért vagyok olyan búskomor, mikor derűsnek kellene lennem — hiszen — boldog szerelmes vagyok. Miért ez a búskomorság?

Tegnap az öregembernél voltunk; nem történt semmi rendkívüli. Egészen közömbös dolgokról beszélgettünk a feleségével és a fiával. Sokszor nevettünk. Nagyon kedélyesen ültünk az asztal körül. Am én mindig egyedül éreztem magamat ezzel az aggastyánnal, mint a multkor, mikor történetét hallgattam, és kedvem lett volna nevetni, kiabálni, zokogni, annyira ennek az emléknek a hatása alatt voltam. De nem tettem semmi ilyet, hanem nyugodtan beszélgettem és közbe-közbe kitűnő borból kortyolgattam. Az életet inkább furcsának láttam.

november 26.

Újra láttam Meunier Konstantin egy néhány művét. Voltam egyszer nála a műtermében. Nagyon kedves, szomorú arcú öreg volt. Szép kék szemének olyan tiszta volt a tekintete, mint egy nagyon jó kis gyermeké. Miután részvétellel figyelte a munkások nehéz munkáját, ennek a munkának a szépségét hatalmas formákba alakította ki. Nekem nagyon tetszett a kézimunkának ez a fölmagasztalása, és ennek szívbemarakoló fáradalma is. Am ma már ez nem elégít ki, hiányzik belőle a titok, az álom, a léleknek az aggódása. Nem talállok békét szobrai nyugodt erejében és egyszerűségében. Engem túlságosan gyötörnek a kétségek, kísértések a megoldhatatlan kérdések és ennél a művésznél sohasem hallottam a kétségbeesés szívtépő zokogását és sohasem éreztem az ember magányát ebben a fölmérhetetlen világegyetemben.

december 1.

A napnak legszebb és legjobb órái azok, melyeket együtt töltünk Anne-Marie és én este a szobámban a lámpa aranyos fénye mellett. A tárgyak, melyek körülvesznek, olyanok, mint hűséges barátok, akik csendben és jóakaratóan néznek minket. Csak a régi falióra bontja meg a csendet szabályos ketyegésével. Ilyenkor fölolvassok és beszélgetünk. — Ma este a Karamasow testvérek olvasását folytattam. Már ismerem ezt a szép könyvet és Dosztojevszkij újra magával ragadott. Milyen hallatlan erővel fejezi ki az emberi lélek titokzatosságát, az élet gyötrelmét, és a föl-szabadulás után való kétségbeesett sóvárgást.

december 10.

Ma két önelégült, bár talán nagyon tiszteletreméltó kis polgár látogatott meg minket, akiket egészen megdöbbenett a lakásunk berendezése és talán mi magunk is. — „Különcködés”, volt a hö'gynek a véleménye. — „Angolos”, — mondotta az úr. — Igazán képtelenek vagyunk ilyen emberekkel érintkezni. Véleményünk és minden szavuk üressége elárulja a világnézetüket, melyből a gondolatnak még az árnyéka is hiányzik. Engem ez egyszerűen megbénít, és képtelen vagyok bármit is szólni, minden fölbosszant. A tanácsaiktól pedig az Isten mentsen meg. Hiszen jóformán magam sem tudom, hogy mit keresek a földön. Igaz, dolgozom, adok néhány órát és írok. Néhányan azt mondják: ez nagyon szép. Sokan meg bolondságnak tartják mindezt. Egy harmadik őszintén csodálkozik. Egy negyedik viszont bolondnak tart! — A föld mégis tovább forog a tengelye körül, az évek telnek és az ég engesztelhetetlen szépséggel borul fölénk. Az élet néha csakugyan egy piszkos bohózatnak látszik.

És a mi szerelmünk és boldogságunk, Anne-Marie, meg növekedő gyermekünk: nem gyönyörű dolgok ezek? Mennyi erőt adnak. De miért nem elegendő

mindez az öröm és boldogság arra, hogy kielégítsen, és ne érezzem többé ezt a fájo nyugtalanságot, mely szünet nélkül gyötör: miért is élünk?

december 17.

A jövő is aggaszt. Élünk egyik napról a másikra, nem törődve a holnappal. Emlékszem, a Bibliában is ez állt, ne gondoljunk a másnappal. Am ezek a szavak nem nekem szólnak. És mégis mi is így élünk! Idáig ez egészen jól is ment, kisebb zökkenőket leszámítva. Végre is, ha minden a véletlen dolga, mit tesz az, hogy előbb vagy később tűnünk el a halál kifürkészhetetlen éjtszakájában.

december 25.

S. volt nálunk. Nagyszerű estét csináltunk egy kitünő fácánnal és plumpuddinggal, amit ajándékba kaptunk. Az élet nagyon tűrhetőnek, sőt kellemesnek tetszett. Nagy élvezettel láttunk az evésnek, utána pedig szokás szerint filozofálni kezdtünk. A témánk a lélek halhatatlansága volt. S. azt állítja, hogy a lélek mese, egy minden értelem nélküli szó. Mindenféle föltevéseket talál ki, hogy valami kozmikus fluidum, vilámlamosság vagy az emberi test sejtjeinek az összehangzó elrendezése! Anne-Marie kereken hisz a lélek létezésében. — Hogyan bizonyítja be megcáfolhatatlanul ennek a létezését, veti ellen S. Én pedig tagadom mind az egyik, mind a másik föltevést. A nemlétezése éppen olyan lehetséges, mint a létezése. Milyen hiú és ostoba fecsegés! — Mindezek után pedig itt vagyunk mi három szegény ember, érzelmeink, gondolataink és vágyaink világával, melyeket sohasem lehet összeegyeztetni az ostoba anyagi világegyetemmel. Szerencse ez vagy szerencsétlenség?

1908 január 13.

Semmi sem történik. Legalább is semmi olyan, ami érdekelne vagy a szívemet megdobogtatná. Várok.

Várok. Az életem mindig állandó várakozás volt: valami nagy esemény, szerencsétlenség vagy fenséges öröm, mindenesetre nagyon nagy vagy szép dolog utáni várakozás.

„Maguk egyáltalán nem társaslények”, hánnya valaki a szememre. Igaza van, sohasem éreztem magam otthon a társaséletben. Az a gondolat vagy ambíció, hogy valami fontos állást töltsék be a társadalomban, teljesen idegen számomra. Én másért élek. Nem tudnám megmondani, hogy miért, de valami megfoghatatlanul szép dolognak a várásában élek, ami egyszercsak be fog következni. — Ezt a különös és csodálatos érzést az anyámtól örököltém. Ugyanez az érzés ég Anne-Marie szívében is.

január 20.

Sok és érdekes emberrel találkoztam, de sok örömöm nem volt belőle. Semmit sem tudnak adni nekem! Az én szellemem a mélységeket keresi. Ezek az emberek viszont egészen természetesnek veszik az életet úgy, ahogyan van, a nélkül, hogy éreznék a csodálkozást és borzalmat a fölött, hogy egy ismeretlen világ veszi őket körül.

Az élet a fájdalmak tömkelege. Mi az oka annak, hogy bennem, aki emberi fogalmak szerint boldog vagyok, ilyen félelmetesen visszhangzik a világ fájdalma? Minden pillanatban, a világ minden zugában szenvednek emberek szörnyűségesen, a testükben vagy a lelkükben. Ez tagadhatatlan. És ezeknek a szenvedéseknek, ezeknek a meg nem szűnő kínoknak nincs semmi értelme? Ettől a gondolattól és elképzeléstől vérzik a szívem.

február 16.

Ma van az első tavaszi nap. Kertünkben, kis házunk mögött virágoznak a krokuszok, sárgák, lilák, fehérek. A kankalín már bimbózik. Mialatt az üvegház mellett ültünk a napon, a szomszédunk, egy öreg pa-

rasztasszony jött oda beszélgetni. Olyan egyszerű örömmel beszélt a szép időről. Igazán szép volt a reggel ebben a kerlben. Az utakat szegélyező gyümölcsfákat új nedv feszítette. A vöröstéglákkal kikövezett kis udvar mögött árnyék borult a kimeszelt házakra. A pázsít olyan, mintha zöld bársonyból lenne. Az út másik oldalán egy feketerigó fütyül egy fán. Ez a szép idő egészen fölvilanyozott és visszaadta jókedvem. Meghatódó csodálattal nézem ezeket az első kinyílt virágokat. Szelíd szellő simogatja arcom és kezem. Elkábulva nézem az ég mély, ragyogó kékjét, mely mint a szívem kupolája borul fölém. Minden valami megmagyarázhatatlan csodává válik, valami egészen rejtélyessé. Látom a kis Pétert táncolni és énekelni a kertben. Anne-Marie jön felém világos ruhában, mosolyogva. A lelkem reszket a meghatottságtól.

Kik vagyunk hát mi emberek, akiket mindez a látható pompa nem elégít ki, és mindig előbbre törünk vágyainkkal és álmainkkal, örökre megközelíthetetlen világok felé. Talán keresünk valamit, amit elvesztettünk? — Félre ezekkel a gondolatokkal, csak a szép békémet zavarom meg velük.

Most az asztalom mellett ülök a nyitott ablak előtt. Esteledik. Már egy csillag is pislog a nagy szomorú fűz fölött a szomszéd kertben. Az este súlyosan nehezedik a szívemre. Ó, álmaim és vágyakozásom!

február 20.

A multkor egy igazi, hagyományos flamand esküvői ebéden vettem részt. Egy órákor ültünk asztalhoz és este kilenckor még mindig ott ültünk. Ez alatt az egész idő alatt folyton ettünk és ittunk megszakítás nélkül! Csodálattal, de később mindinkább növekvő megdöbbenéssel figyeltem az egyik vendéget: Ismétletten vett óriási adagokat tányérjára és ezt a tányért sohase láttam üresen. A konyhai örököknek ez a fejedelme széles és mély nevetéssel vetette magát hátra székében, ha valami durva tréfa hangzott el, úgyszólván

az asztalon lévő poharak és ezüstök összeütődtek a nagy rázkódástól. Úgy éreztem magam, mintha Breughel vagy Jordans kortársai között lennék. Minden, diszesen tált fogást egy vörös, kövér szakácsné kínált körül, aki igazán remekül értette mesterségét. Minden tál egy gyönyörű csendélet volt. Igazán szép látvány volt a legkülönbözőbb előételek és ételek meg-nemszűnő sorozata, természetesen a legfinomabb borok kíséretében. Ó, az a felejthetetlen vendég, aki agyonzabálta magát. Ennek a lakmározása beillett volna valami különös hőskölteménynek. — Mikor én tíz órakor elmentem, ennek a Gargantuának a figyelmét egészen lekötötte egy óriási torta. Az asztalon még a ritka gyümölcsöknek és finom süteményeknek egész tömege pompázott, mikor végre a kávé és likőröket szervírozták, — hős vendégünk számára talán túl korán is — aki bizonyára jó néhány kupicával öntözte meg az elfogyasztott ételhegyeket. Ám ennek a legutóbbi hóstettnak én már nem voltam tanúja, így hát semmi bizonyosat nem állíthatok. Ez a Gargantua, egy elemi iskola tanítója, nem ismerhette a halálfélelmet és nem is foglalkozhatott mértéken felül az élet rejtélyével. Neki a hasa az Istene, és ezíránt való imádatát igazán hatásosan mutatta ki! — Milyen is lehet a lelki élete egy ilyen individuumnak?

március 1.

Pár nap óta itt van az édesanyám. Az ő jelenléte mélységes örömmel tölt el bennünket. Alig ismerek valakit az ő korában, akiben annyi fiatalos lelkesedés lenne, akiből annyi tűz sugározna, mint belőle. Ő gyermekkorom és fiatalságom központja volt. Sohasem fogom elfelejteni, hogy ő volt az, aki szívós macacssággal küzdött azon, hogy kiszélesítse a látókörünket, azáltal, hogy magát is kiszabadította a kispolgári lét szűk keretei közül, mely minden nemes és magasröptű vágyakozás megölője. Milyen undort érzett ő azokkal a sápadt emberkéekkel szemben, akik-

nek egyetlen vágyuk volt nyugodtan élni, minden izgalom, zökkenő nélkül, komor félhomályban. Akiknél minden kicsi: gondolat, szerelem, ambíció, hit, erkölcs, bűn, minden, ami a lelket mozgásba hozza! Csak a becsületességük óriási! És az ilyen egyének legmagasabb álma valósul meg akkor, ha gyermekeik hasznos tagjaivá válnak a társadalomnak, jól fizetett állásba kerülnek, amely rövidesen jó háziállatokat nevel belőlük. Az apámtól és tőle örökölttem én azt a tökéletes közömbösséget minden társadalmi tekintéllyel szemben. Ő öntötte belém a gyűlöletet is mindennel szemben, ami alacsony vagy középszerű; egy kapaszkodó és korlátok közé szorított léttel szemben, ami megöl minden nagyságot. Altala ismertem meg a magasságok utáni vágyat, a magas hegyek tiszta levegőjét, ahol csend és magány uralkodik! — Szünet nélkül kerestem ő is, az embereknel és könyvekben, a nélkül, hogy valaki is ki tudta volna elégíteni a szellemét. A lelke idejekorán szabadult ki a protestantizmus sivárságából. Később megismerkedett a spiritizmussal és még homályosan emlékszem, hogy mint gyerekek elkísértük Calcar asszonyhoz, aki a Froebel-módszer híres terjesztője volt. Vele voltam fölfedező útjain a teozófusoknál, a vallás e kínaijainál. De egyik furcsa csoportnál se időzött hosszasan, önkénytelenül megérezte, hogy nem is ott van az igazság. Most vár. Hisz. Hisz egy fölfoghatatlan hatalomban, amelyik a világegyetemet kormányozza. Sokszor ismétli: „Ó, bizonyos vagyok benne, hogy egyszer minden, ami most rejtve van, föl lesz fedve.”

Még nem is olyan régen dühösen vitatkoztam vele az én szememben örült nézetei miatt, mikor minden természetfölöttit, minden titkot elvettem, mivel nem akartam ezekkel a hiú kérdésekkel foglalkozni. Kellett, hogy kielégítsem az életet. Milyen ostoba is voltam! De vajjon okosabb vagyok, előbbre jutottam most, hogy meg tudok védeni minden nézetet, minden fölfogást, egyforma határozottsággal állítva az igent és nemet, miután egyiket sem ismerem el az igazság-

nak. Mert — de olyan bizonyos vagyok ebben? — az igazság megismerhetetlen, mivel az igazság nem létezik.

március 17.

Meglátogattam W. festőt, egy különös és furcsa egyént. Sokat olvas, többek között megvan neki Sar Peladan minden könyve és hevesen véd — ennek az írónak az illetékességére hivatkozva — egy misztikus és idealista művészeti fölfogást. A képei egészen különösek és magyarázatra szorulnak, amivel ő nem is fukarkodik. Bár Peladan művei nekem nem tetszenek, — alig egynéhányat ismerek közülük — ostobának tartom egy ilyen író iránt lelkesedni; nem tagadhatom, hogy W. nézeteinek van bizonyos vonzóereje. Az utóbbi húsz év lapos és korlátolt realizmusa irodalmunkban — hála Istennek vannak kivételek — olyan vágyat keltett a rendkívüli, a mély és fennkölt iránt, hogy még ezek a kissé barokk művészi nézetek is inkább megkönnyebbülést keltenek.

március 25.

Különös este volt. A szoba ablaka nyitva volt, a tavaszi éj sötét csendjében a lámpa fénye mint ragyogó kristály csillog. Szemben ültünk egymással az asztalnál. Hallgattunk. A könyv, melyet olvastam, ottmaradt nyitva. Egészen közel egy vázából sárga mimózaág hajlott ki. Körülöttünk mint teremtmény lélekzett a sötét világ. A csend tűrhetetlenül kínos volt, úgyhogy alig tudtam elviselni. Kellett, hogy történjék valami, ami megszabadít ettől a nyomasztó csendtől, valami nagy, valami szörnyű, valami pusztító. A szívem vadul dobogott, gondolataim fekete szárnyai úgy csapkodtak, mint éjjel a ragadozó madarak. Baljós-latú hangulat volt. — Ott láttam magammal szemben azt, akit szerettem, aki a szememfénye volt. Hajának aranysisakja alatt álmodozó szeme mereven nézett. Vajjon ugyanazokat gondolta ő is?

— Édesem, kezdtem el csendes, átható hangon, — a szavak, melyeket használtam, mások lehettek, de az értelmük ez volt — most itt ülünk mi ketten, két szegény magános lény, elveszve a mérhetetlenségben, egymással szemben, egészen közel egy lámpához. A legmindennapibb benyomások, a legmegszokottabb képek ma este megremegtetnek a félelemtől vagy csodálkozástól. Nézd ezeket a virágokat. Milyen megmagyarázhatatlan a virágzásuk. Milyen mozdulatlanul élnek. — Nézd a kezünket, milyen nyugodtan és békésen pihennek az asztalon a lámpa fényénél. — Ők is élnek. És mi is, mi is élünk. Nem tudom megmérni ennek a szónak a titokzatos mélységét. — Látom az embereket és rémület fojtogat. Vannak közöttük, akik ide-oda rohannak, keresve valamit. A lelkük kínlódik és nem találhat nyugalmat sehol. Vannak, akik mint a futó bolondok ordítanak bele az éjtszakába, mert az ostoba csürhe üldözi és gyalázza őket. Látok komor kétségbeesetteket, akik elvesztették minden biztonságukat. Látok azután olyanokat, akik eljutottak a tudás végső határáig és akik azután térdre esnek és imákat mormolnak egy nem tudom én, milyen Istennek. Fényes agyak elhomályosulnak és együgyűekké válnak attól a kimondhatatlan aggodalomtól, hogy egyedül vannak a nagy világegyetemben. Látok minden pillanatban gyerekeket születni, embereket meghalni az egész világon. Látok nyugodt szemeket, melyek ezerszer szörnyűbb titkokat rejtenek magukban, mint a Csendes-óceán. Vannak városok, kőszörnyetegek, melyekben százféleképen szenvednek és kínlódnak az emberek. És a nap megteszi ezek fölött mindennapi fényes körútját. Bukdácsolok a homályban. Ebben az elképzelhetetlen zürzavarban azután egyszer mi ketten egymásra találtunk; a véletlen műve volt ez? Lehetséges ez?

Anne-Marie fölemelte a fejét. A szemei, — ha látom őket, mindig eszembe jut, milyen meghatottsággal láttam őket először, mikor fölismertem, hogy ő, mindenki közül ő, kezdettől fogva ő van nekem te-

remtve, ő, Anne-Marie, kezdettől fogva és örökre — ma a szemei komolyak voltak és álmodozók.

— Hát nem csodálatos ez? Én nem ismertelek téged, te sem tudtál az én létezésemről addig, míg nem találkoztunk. Milyen öröm volt az! — De gondold most arra a lehetőségre, hogy a mi életünk homályos útjai nem találkoztak volna. A legjelentéktelenebb esemény, a legkisebb akadály, egy percnyi késés vagy sietés elég lett volna arra, hogy örökre távol maradjunk egymástól. Megfélemlít ez a gondolat. Annyira érzem, hogy meg kellett hogy találjalak téged, aki az örömöm, az életem, a szívem dobbanása vagy. Kellett, hogy találkozzunk, mert valaki vezetett minket...

Fölkeltem és az ablakhoz léptem. A szívem vágyaktól volt terhes. Kinéztem a sötét éjszakába és azután föl a csillagokra.

— Az ember egy érthetetlen lény. Athatolthatatlan homály vesz körül és én mégis látni akarok. Miért nem tudok megelégedni azzal, ami itt van előttem, megfoghatóan, körülhatárolva, valóságosan. Miért keresi az elmém a Végtelent és az Örökkévalót? A Véget nem tudom elképzelni, a Végtelen pedig mint szakadék tátong előttem, melybe ha egy kő beleesik, soha de sohasem ér talajt. Az egyik is és a másik is megfoghatatlan számomra. Bolondság a mélységeket fűrkészni abban a reményben, hogy feleletet találunk bennük. Csak az időt vesztegetjük. De vajjon az én hibám az, ha ezek a kérdések fölviharzanak a lelkemben és olyan megoldást keresek, amely tökéletesen kielégítene? — Ennek a csillagos égnek a látványa fölöttünk fölkapar. Hány ember kiáltoita bele az éjszakába, ezer és ezer éven keresztül az aggodalmát, mióta ezek a napok kigyulladtak? És senki sem halott fölzsabadító szavakat. Az a legijesztőbb vagy legnevetésesebb, hogy nagyon valószínűen nincs semmi titok, és teljesen hiába kínozzuk magunkat! Az emberiség és az egész világegyetem talán csak az anyagnak kisugárzása. De olyan borzasztó az, hogy mi en-

nek a tudatában vagyunk. Mi gondolkozunk. Örjítő az ember magánossága, mint egyedüli gondolkozóé, a világok közepette. Egy nagyon elfogadható föltevés szerint a földünk, ez az öreg bolygó, egypár ezer vagy millió év múlva lakhatatlanná válik és elpusztul. És olyan lesz, mintha az emberiség sohasem létezett volna. Minden megsemmisül és a feledés homályába merül. Semmi sem fog többé emlékeztetni arra, amit ezek a különös teremtmények, akik a földön álmodtak és akiket embereknek hívtak, tettek és szenvedtek. Beethoven szimfóniái, a Biblia, a háborúk, a szentek legfenségesebb álmai, Napóleon, Dante, a kétségbeesés, a szerelem, az egymást követő császárságok, Krisztus, — mindez teljesen és tökéletesen hiábavaló volt és ez a hatalmas dráma, amelyik annyi évszázadon keresztül tartott és amelynek egyetlen tanúja sem maradt, éppen úgy meg sem történhetett volna. Nem nevetségesen szörnyű ez? Ordítani lehetne a gyötrelemtől vagy a halálba menekülni.

Kísértett a megsemmisülés fájdalmas gondolata és csak tovább beszéltem. — Itt vagyunk ezen a földön, egy pillanatig, egy villámlás tartamáig, élve nagy, tágranyitott szemekkel, szenvedélyeink vad viharával, vágyak és álmoktól kínozva, át akarjuk ölelni a lehetetlent és szívünkre szorítani. Kérdezzük a multat, olvassuk nagy elmék gondolatait és nem értjük őket. Kérdőre vonjuk a földet, az eget, a csillagokat, a leűnt korszakok szakadékát és saját lelkünk mélységeit. Zokogunk az elragadtatástól és vágyódástól, ha valami szépet látunk. Széles, nagy mozdulatokat teszünk, azután egyszerre kinyúlunk mozdulatlanul, és nincs többé semmi, semmi, semmi. A csillagok, melyek után olyan kimondhatatlan vágyódással néztünk, nem fognak ránk emlékezni! — Anne-Marie...

Megfordultam. Sírt. Ijedten néztem rá és nagyon gyöngéden szóltam hozzá: — Anne-Marie... — Csendes sírása olyan szívettépő fájdalmat fejezett ki, egész lényéből annyi kétségbeesés áradt, hogy a han-

gom zokogásba fúlt, a saját lelkem is a kétségbeesés martaléka lett.

— Nem bírom ezt... zokogta — nem bírom. Te mindent leromboltál. — Ez lehetetlen, ez nem lehet igaz...

Nem tudok neki semmit sem adni, nem tudom enyhíteni a szenvedését. Hiszen magam is kétségektől gyötrődöm, és mégis tovább kell élnünk.

Mellé ültem, kezét a kezembe vettem és sokáig maradtunk így csendben. Egymásnál kerestünk védelmet a világ hideg magánossága ellen.

április 17.

Tizenöt napot Londonban töltöttem egy barátomnál. Milyen fölszabadulás volt elhagyni ezt a várost, még ilyen rövid tartózkodás után is. Kiáltani tudtam volna az örömtől, mikor hazafelé jöttem a hajón. Sohasem éreztem magam annyira elhagyatottnak és olyan nyomorultnak, mint az ott töltött napok és éjszék alatt, abban az emberrengetegben, ahol milliók és milliók élnek összezsúfolva. Minden lehangolt, a világosság, a házak, a tömegek, a végnélküli utcák, a múzeumok; pedig ezekben sok szép dolog van, a folyó, a parkok. Valóságosan úgy éreztem magam, mint valami elátkozott helyen. Előfordul néha, hogy tiszta a levegő és nem ül mindenem ez a sárga köd, szegény szemünk akkor is arra van ítélve, hogy az embereknek és állatoknak a sötét tömegét lássa maga előtt. Mintha itt nem is léteznék sem a fénylő ég, sem a jótekony béke, sem az öröm. Ez a város kínszenvedés a lélek számára.

Még ott tartózkodásom első napjaiban történt egy sétánk alatt a City-ben, hogy hangos kiabálásra lettünk figyelmesek. Ez a kiabálás mindig hangosabb lett, míg végre hangorkánná nőtt. „Japanese loan”, „Japanese loan”! — hangzott minden ajtóból, ablakból, sarkokról. Sikátorokból feketébe öltözött, kalap nélküli urak rohantak össze-vissza, látszólag mind egy

irányba, nyilván egy cél felé. Egy japán kölcsönnek a kibocsátása kezdődött, pénzt lehetett nyerni és a rendesen olyan kimért és tartózkodó angolok mint a vadak rohantak zsákmányuk után.

Résztvettem ugyanebben a városban a „Revival” összejövetelén. Két protestáns misszionárius jött Amerikából, hogy megtérítse a londoniakat. Kibérelték az óriási Albert Hall-t, ahol hetenkint többször előadásokat tartottak és arra buzdították hallgatóságukat, hogy tartsanak bűnbánatot s térjenek vissza a vallásos életre. A barátom és én az óriás cirkusz legtetetjén ültünk, ahonnan az egész termet át tudtuk tekinteni, melyben legalább 15 ezer ember volt. Ez a tömeg csendesen és nagyon összeszedetten hallgatta ezen két úr prédikációját. Amít mondtak, nagyon jelentéktelennek tetszett nekem. Azok a szavak, melyeket ez a két kis alak ordított lent az arénában, nem voltak az élet szavai, hogy hitet ébresszenek. A hallgatóság azonban úgy látszik, ki volt éhezve valami után, bármi után, és lelkesen hallgatta őket. Végre az egyik prédikáló kijelentette, hogy mindazok, akik érzik magukban a vágyat, hogy Istenhez térjenek, jöjjenek le az arénába. Csengő hangon kiabált: Ki akar az Úrhoz térni? — Nyomasztó és aggasztó némaság után egyszerre nagy kiáltás szakította meg a csendet: Én akarok! — és ugyanakkor minden sarokból fölhangzott ugyanaz a kiáltás: Én akarok! — Én akarok! — És mialatt ezek lementek a hosszú lépcsősoron, a misszionáriusok tovább kérdezték nagy hangon: Ki akar az Úrhoz térni? — Karjukat kitárták az ezernyi tömeg felé, ahonnan most már megszakítás nélkül hallatszott a kiáltás: Én akarok, én akarok, én akarok!

Furcsa egy nép. Semilyen más nemzetnél se látom azt a komolyságot, amellyel a vallásról beszél, mint náluk. A mellett az angolok a legjobb üzletemberek. Isten és Mammon. Különös összetétellel!

Éjjel van a hajó fedélzetén. A tenger sötét, csak a hajó körül van fénysugár. Nyugodtan és biztosan halad távoli célja felé. Szemem a távoli láthatárt kém-

leli az áthatolhatatlan éjszakában. Am a térnek a látványa nem elégíti ki, a lelkem fuldoklik a látható világban. Szeretném a láthatatlanba irányítani, de nem tudom az utat. Mert nem keresi sem a csillagokat, sem a tenger mélységeit. Ez mind megmérhető és túl kicsi számára. Nagyobbnak érzem magam, mint a nagy világot, és nem elégíti ki semmi látható vagy ésszel fölfogható. Kimondhatatlan vágyódással zokog bennem a lélek.

április 20.

Ma este Bruxelles-ben sétáltunk. Hazajövet nagy tömeg embert láttunk a Népház előtt, akik makacsul a magasba néztek egy világító reklámra. Így hozták ugyanis az érdeklődők tudomására a választások eredményeit. Ha egy szocialista nevet közöltek, akkor a tömeg örömujjongásba tört ki, de minden más párt győzelmét kifakadásokkal és szidalmakkal fogadták.

Néhány év előtt magam is meg voltam győződve és ezt a meggyőződésemet szenvedélyesen védtem, hogy a szocializmus az a jó hír, melyet olyan régóta és olyan türelmetlenül várt az emberiség. Az új hit, amely biztosítani fogja a jövőt, mert beteljesít minden álmot és minden vágyat a földi boldogság után. Megcsodáltam a Népházakat, a szindikátusokat, még azt a tényt is, hogy szocialista képviselőket küldtek a Parlamentbe, mert csak egy célt láttam magam előtt: a vagyonoknak az igazságos elosztását. Mert fölháborító igazságtalanságnak találtam, hogy egyes emberek unatkoztak a semmittevéstől, míg mások nap-nap után, reggeltől-estig görnyedtek a munkában és sohasem élvezhették az élet szépségeit. A szegények, a nyomorultak, az élet kivetettjei iránti szálnalmam vetett a szocializmus karjaiba. Nem tudtam elviselni azt a szörnyű gondolatot, hogy emberek ezrei és milliói mint gályarabok vonszolták az életüket, folyton csak nyomorogtak és szenvedéseiknek nem volt vége. Én láttam ezt nagyon közelről, éltem a legszegényebbek, a vissza-

taszító csöcselék között. Láttam ott embereket, akik bűzös állatokká váltak, pedig éppolyan emberek voltak, mint én. Szent meggyőződéssel hittem, hogy az életszínvonaluk megjavításával, magasabb bérekkel, egészségesebb és tágasabb lakásokkal, jobb közoktatással igényeik és egész életfölfogásuk magasabb nivóra emelkedik. Mintha talán a kényelmesen lakó és jól táplált kispolgár külön ember volna ezeknél — De éheztem az igazságot. Nem is fogok soha belenyugodni tudni abba, hogy emberek, gyermekek, aggastyánok és asszonyok éhenhalnak ugyanakkor, amikor semmirevaló, haszontalan lények a bőségben dőszölnek.

Am nem elégítheti ki a lelket és szellemet egy olyan tan, amely bár a számkivetettek anyagi érdekeiért küzd, de a lélek igazi igényeinek kielégítését el-mellőzi. Igen, meg kell oldani a kenyérgondokat is, de ez még nem minden. E mellett nem szabad elhanyagolnunk a lelket sem, melynek az igényei még a kenyérgondoknál is győtrőbbek lehetnek.

Csak azon csodálkozom, hogy képes voltam olyan sokáig élni ebben a körben. Kialakítottam magamnak egy életfölfogást és szándékosan hátat fordítottam a fölébredő nyugtalanságomnak, nem akartam észrevenni az ismeretlen mélységeket, melyek lelkemben kinyíltak. Arra kényszerítettem a figyelmem, hogy csak azt lássa, ami kézzelfoghatóan előtte volt és amit életnek nevezünk. De nem tudtam elhallgattatni a szellememet. Az más után vágyott, a múlt és átmeneti dolgok nem elégítették ki. Erőszakot követtem el igazi természetemen. — Most már nem ismerem határokat, a szellemem ide-oda bolyong a tér és idő végtelen sivatagjain, támasz, vezető nélkül, egyedül a félelmetes és néma magányban.

Bejárom az összes utakat, de lelkem fázik. Üldöz és szünet nélkül kínoz a nyugtalanság. Néha fájdalmas élvezetet találok abban, hogy minden biztonságom elvesztettem; borzongok, ha az ember szörnyű elhagyatottságának tragikus szépségét látom. — Elgondolom,

hogy úgy él ezen a földön, mint száműzött király, hatalmának és tehetetlenségének tudatában, reszketve az elragadtatástól és félelemtől, ha a Tejútra néz, miközben tépdesi lelkét az irtózatos gondolat, hogy sohase tud kiszabadulni az anyag börtönéből.

Hol találhatnám meg a boldogságot, a lelki béke ragyogó kertjét?

május 2.

Az idei tavasz gyönyörűen szép. Mélységesen meg vagyok hatva ennek az évszaknak a csodájától. Minden kivirul, minden újra ragyogóvá válik. Honnan jön vajjon ez az új élet?

Megismerkedtem C.-vel. Rokonszenves ember. De a többi látogató miatt nem tudtunk bizalmasan beszélgetni. Zenéltünk. Mártával eljátszottuk a Hohe Messe néhány részletét. A bevezetés, ez a panaszos és szenvedélyes könyörgés az irgalmasság Istenéhez, különösen nagyszabású. Kyrie eleison!

május 16.

Viszontláttam az aggastyánt. Mit jelent egy ilyen lét, melyet megszámlálhatatlan csapás járt át meg át? Ez az ember testileg és erkölcsileg roncs. Mint ahogy vannak emberek, akikből jótékony béke árad ki, úgy körülötte, mintha a szerencsétlenség ólálkodnék. Régi patrícius családnak az utóda, de ma a család egészen lezuñlott. A sors kérlelhetetlenül sujtotta. A fia munkás, és bár még úrnak van öltözve, minden nemesség nélküli egyén, akiben nincs semmi törekvés valami magasabb után, és akinek egyetlen vágya, hogy annyi pénzt tudjon szerezni, amennyivel egy kis házat vehet magának. Olyan kispolgárian közönséges légkör uralkodik ebben a családban, mely összeszorítja a szívemet.

június 4.

Az Ardennes-ekben vagyunk, Vresse-ben. Egy váratlan kis összeg lehetővé tette, hogy néhány napot itt töltsünk ebben a kis eldugott faluban, a Semois szép völgyében, a természet gyönyörű tiszta békéjében. Tegnap délután érkeztünk meg hosszú vasúti út és három óras postakocsizás után. Itt-ott megálltunk, néhány elszórt faluban, a postakocsis lerakta a kis postazsákokat és vidám köszönetés után folytattuk utunkat. Három ló húzta ezt a nehéz, kék és sárgára festett járművet. Mi voltunk az egyetlen utasok. Az út, melyet magas jegenyék szegélyeztek, szélesen terült el szemünk előtt. Amerre a szem ellátott, kis erdőcskék és szántóföldek váltakoztak. Milyen kedves valami így utazni egy ismeretlen tájon, szemünket váltakozó képeken legeltetve. Utunk vége felé lejtőssé vált, hosszú fordulókön mentünk lefelé, míg egyszercsak előttünk volt Vresse városka, utunk célja. A frissen kaszált zöld rétek között csillogott a folyó a napsütésben. A lovak lépésben mentek, a kocsi kerekei nyikorogtak a fék szorításától. Egészen hűvös volt a dús lombsátor alatt, mely az utat beárnyékolta. Minden forduló után közelebb jutottunk a kis faluhoz, palával fedett fényes háztetőivel, kertjeivel és szőlőivel. Még mindig lefelé mentünk. A lószerszám csengői vidáman csilingeltek, a kocsis ostorát csettintette. Így érkeztünk meg végre utunk céljához.

június 9.

Az órák nyugalma meggyógyít. Milyen sötét és zavaros a városok élete, mire való is a sok hiú izgalom? Miért nem élünk itt a természet csodái közepette, távol az emberektől, a szép nyugodt magányban és csodálkozva figyelve az évszakok váltakozását? — Nagy nyugalom lebeg a lelkem fölött. Mintha békés boltívek alatt telnének a napok. Milyen pompás órák azok, melyeket egy fa tövében ülve töltünk, a falu

mögött, ahonnan kilátunk a völgyön át a távoli hegyekre. Itt van előttünk a nagyszerű föld, és, az álom ezer meg ezer szerető öleléssel öleli át.

Nem tudom, de úgy érzem, hogy az a kínzó nyugtalanság megszűnnék, ha itt vagy másutt élhetnék falun, ettől a mély csendtől körülvéve, amely olyan, mint a templom csendje. Érzem a béke szelíd kezét a homlokomon. A melankólia nem tesz jót nekem, de reménykedem és álmodom arról, hogy egyszercsak megtalálom a mindent kiegyenlítő megoldást.

június 15. vasárnap.

Hazajöttünk és újra megkezdtem rendszeres munkám. Az a nagyon is rövid tartózkodás abban a távoli szép völgyben, olyan, mint valami ragyogó és boldog álom emléke. Nem tudom elfelejteni... Különösen egy délutánra emlékszem vissza. Az alkonyat előtti szép óra volt. Bolyongtunk az erdőben és dombokon, miközben virágot és epret szedtünk. Elfáradva leültünk az ösvény szélére, a lejtő tetején, ahonnan végigláttuk az egész völgyet a kis vendégfogadóval, a falu bejáratánál. Szemünk előtt erdős, hegyes táj váltakozott szántóföldekkel és tisztásokkal. A tó túlsó partján a rét és szalmakazal árnyékban voltak és ott lent olyan volt a világosság, mint egy drágakő mély és titokzatos ragyogása. Följebb, keletre a meredek hegyoldalon, olyanok voltak a facsoportok a napban, mint óriás féncsokrok. Mi csak néztük, elkábulva ennek az órának a szépségétől, a földet, és a tökéletesen tiszta ég mély kékségét, ahol most a nap befejezte mindennapi pályafutását. Mérheterlen vágyakozást éreztem valami ismeretlen után... Lassan kialudt a fény, az est leszállt és a szép, nappali világosság mint aranymadár szállt mindig magasabbra az ég felé. Azután egyszercsak elmélyült az est és a csend. Végtelen nyugalom volt. — Egyszerre szél kerekedett, a fák megreszkettek, remegés futott keresztül az egész

természetén, mint síró panasz, mert minden remény elveszett örökre . . .

június 23.

Ma éjjel Márta apja hirtelen meghalt. Egy óra felé, mikor éppen lefeküdni készültem, hangosan megszólalt a kinti csengő, ugyanakkor hallottam a nevemet szólítani. Megismertem a Márta hangját. Azonnal lesiettem és megkérdeztem, hogy mi történt. Izgatottan mondta, hogy az apja haldoklik és arra kért, hogy jöj-jek vele, mert egyedül vannak az édesanyjával. Szóltam a feleségemnek és azonnal elsiettem vele szomszédos lakásukra. De már nem lehetett semmit sem csinálni. Az ember halott volt. Nemsokára jött a doktor, vele is mindent megpróbáltunk, de hiába, az élet elszállt belőle. Felöltöztettem a halottat a szomszéd segítségével, ez alatt az egész idő alatt az utca túlsó oldalán egy kutya vonított panaszos hangon. Pár óra múlva megjött Márta két fivére és én eljöttem.

Nem tudok szabadulni ennek a halottnak a látványától. Lefeküdt, mint minden este, álmában megfordult, egy nagyot sóhajtott és meghalt. — Mit jelent hát az élet, melynek a végén egy óriás fekete lyuk, ahová egymásután esünk bele mint nehéz kövek és örökre eltűnünk. Igazán nevetséges komolyan venni az életet, ha a lélek nem halhatatlan. Ó, bár bírnám a hit megdönthetetlen bizonyosságát! A vallások vajjon nem szép álmok csupán, melyeknek hazug vigasztalásával kábítjuk el magunkat a halál félelmetes éjszakájával szemben? Van bennük valami igaz, vagy mindez csak káprázat? Kísértenek ezek a rejtélyek. Hol találhatom meg az igazságot?

június 27.

Sokáig voltunk kint a kertben. A levegő meleg volt és virágillattól terhes. Az égen ragyogtak a csillagok. C. lelkesen beszélt nekünk utolsó olaszországi

útjáról. Umbriában volt, de megnézte Ravenmát és Velencét is. Az ő szavai újra fölébresztették bennem a vágyat, hogy ennek az országnak a csodáiban gyönyörködjem. Beszéltünk természetesen a katolicizmusról is, aztán Emmerich Katalinról, akinek a látomásait Jézus és anyjának életéről óriás csodálkozással olvassuk. Szóba került Huysmans, a híres, elkeseredett agglegény, aki megtért, továbbá a középkor nagyszerű és lángoló hite. Én megemlítettem Léon Bloy-t, akinek néhány könyve pár év óta birtokomban van, és csodálatomat fejeztem ki ennek a különös írónak a hatalmas és mély írása iránt, bár úgy találom, hogy a gondolatai egy hitetlen embert egyenesen megzavarnak. C. csak a nevét hallotta emlegetni, kölcsönadtam neki egyik művét: a „Szegény asszony”-t.

július 1.

Most leírom egy beszélgetésünknek a végeredményét, melyet S.-szel és még valakivel folytattunk: Nem létezik sem a jó, sem a rossz. Megvalósíthatjuk erős, hajthatatlan akarattal minden, bármilyen szörnyűséges gondolatunkat, mert senkinek sem tartozunk számadással, csak magunknak. Az élet csak kozmikus törvények véletlen összejátékszása! Tehát ha meggondoljuk, egészen értéktelen valami és magában véve nem is érdekes. Ne törődjünk semmivel és senkivel és ha meg akarnánk nyerni valamit, ami érdemessé tenné az életet arra, hogy végigéljük, akkor cselekedjünk csak a legnagyobb cinizmussal és keménységgel.

Valami különös, hogy ilyen paradoxonokat lehesen elgondolni, de még különösebb és ijesztőbb, hogy vannak egyének, akik az ilyen nihilista fölfogásokat a gyakorlatban is alkalmazzák és nem riadnak vissza semilyen következménytől sem; mások pedig egészen elmerülnek az istenszeretetben. Én érzem magamban mind a két lehetőséget.

július 3.

Laforgue műveinek, tanulságainak és költeményeinek a lényege a gondolkozás fájdalma, szépségben kikristályosodva. Ő a mai ember magatartásával, álgúnnyal áll mindennel szemben: gúnyolódik önmaga és minden más fölött és szomorú mosollyal szkeptikus. Teremt magának egy álomvilágot, de finom kegyetlenséggel mindjárt ki is neveti önmagát, és összetöri az álmát, mint finom művű poharat, reszkető ujjai között. Fölényesen és kihívóan, — de vajjon kivel szemben? — kinevet minden eszményt, nem hisz semmit. Am nem teszi őt boldoggá az a tény, hogy az emberiség legszentebb dolgait játékszernek tekinti és lerombolja őket, mint hitvány és értéktelen lim-lomot. Ez a fájdalmas játék, ez a nyomorúság, ez a tehetetlenség a végsőig fokozza az ember szellemi szomjúságát; az ilyen rejtett zokogások nem tudnak meggyógyítani, sem békét adni.

július 10.

Ma este Gezelle* könyvét olvastam. Istenem, de szép ez!

július 30.

Jövő hónapban pár hétre Párizsba megyünk az édesanyámhoz. 1901-ben voltam ott először. Egy évig laktam ott. Azóta is csodálatos vonzóerőt gyakorol rám ez a város. Már előre örülök ennek az útnak.

augusztus 2.

W., az okkultista festő, akit Péladan és Rose-Croix befolyásolnak, különös keveréke a komoly kutatás és hiú fecsegésnek. Nagyon mulatságosak az ő

* Guido Gezelle (1830—1899), egy finom és alázatos lelkű flamand pap, aki egyúttal csodálatos költő volt. Halála után nagyon jogosan, egyik legnagyobb modern németalföldi költőnek tekintik.

vitáik egy közös barátunkkal, egy mérnökkel, aki pozitívista-materialista és aki előtt nincs nagy, vagy nehéz probléma. — A társaim és barátaim, mint általában minden ember, — hacsak nem tagja valamilyen szektának — kidolgoztak maguknak egy filozófiai rendszert, amit igyekeztek azután a vérmérsékletükkel összeegyeztetni. Így azután készen voltak érvekkel és magyarázatokkal, ha valami rossz tettüket kellett megvédeni. Egyik ezt állítja, a másik amaszt, egy harmadik pedig az elsővel homlokegyenest ellenkezőt vallja, a negyedik ügyesen lavíroz a nehézségek útvesztőiben! — Am én nem csinállok semmit, én csak várok.

augusztus 3.

Miután nagyon figyelmesen szeretném megtekinteni a Notre-Dame székesegyházat, újra olvasom E. Mále nagyszerű könyvét. (A tizenharmadik század egyházművészete.) Így talán meg fogom érteni a középkor művészetének az eredetét és szellemét. Nagyon érdekelt ez a könyv akkor is, mikor először olvastam. Am akkor a figyelmem egészen más dolgokra irányult! Elhatároztam, hogy megvetem a multat, mert nagyon tudatlan voltam! — Annyira örülök, hogy így előkészülve fogom a Katedrálist meglátogatni!

augusztus 4.

Éjjel egy óra van. Ma ebéden egy fiatal tudósnál voltunk. Az asztalnál, nem tudom, milyen apropos-ból, nagy csodálattal említettem meg Léon Bloy nevét, amire egy orvos barátunk rögtön nagy hevesességgel kelt ki ez ellen az író ellen.

— Hogyan, te csodálsz ezt a fanatikust, ezt az örültet, akinek a nézetei és fölfogása éppen nyolcszáz év előttiek! Ez igazán képtelenség, barátom. Hiszen nem tud nekünk modern embereknek semmit, de sem-

mit sem adni. Ezek az ő kiabálásai a legkevésbé sem érdekelnék minket. Olyan, mintha mindig dühös volna és milyen vak göggel, — melyet az őt körülvevő csend mégcsak jobban elkészerít — támad neki a barátainak és ellenségeinek egyaránt! Nagyon megértem, hogy hitsorsosai, a katolikusok sem akarnak semmit tudni róla . . .

— Annál rosszabb rájuk nézve, vetettem közbe.

— Hiszen az egy korlátolt fanatikus, egy bolond!

— Ez mellékes! Tény, hogy nagy művész és ez nekem elég. Van mondanivalója és azt nagyszerűen tudja mondani. Én csodálom ezt az embert.

— Bolond, és mint ilyen, talán érdekes patológikus jelenség. Tagadja a haladást és úgy tesz, mintha a modern tudomány fölfedezései nem léteznének. Hisz, mint egy falusi liba, egy mindenható Istenben, a Gondviselésben. Azt hiszi és ez mindennek a telőpontja, hogy csak ő van az igazság birtokában és sérteget mindenkit, aki nincs vele egy véleményen! Egy idomtalan anakronizmus ez az ember, egy irodalmi öslény!

— Bár különböző az életfelfogásunk és egy szakadék választ el az ő vallási nézeteitől, és a könyveiben is vannak dolgok, melyeket elfogadhatatlanoknak tartok, vagy melyeket egyáltalában nem értek, mégis minden főntartás nélkül csodálom hangjának a tömörségét, stílusának a nagyszerűségét. Megvallom azt is, hogy szavai sokszor különös fényt vetnek az élet és halál titkára.

— Ezt én sohase vettem észre! Hogyan tudna ő világosságot vetni egy problémára, az ő hitől elködösített értelmével, aki semmit sem ért az életmegnyilvánulások bonyolultságához. Az ő nézetei a legsötétebb középkorba valók. Akkor talán lehetett volna Bloynak valami befolyása azokra az egyszerű szellemekre. De manapság ki veszi őt komolyan? Elismerem, hogy vannak szép részletek is a könyveiben, de milyen dagályos a stílusa. Milyen fárasztó szónoklás! Hogy fölfújja a legegyszerűbb, a legközönségesebb

eseményeket! Ő az életnek csak egyik oldalát ismeri és nem is sejtji, hogy más fölfogások is létezhetnek. Az ő szemében csak a katolikus vallás van az igazság birtokában. Ez az ember földűhit engem... Összes kortársai értéktelen semmik. Nevetségessé teszi őket, szidalmazza őket, — amit, megvallom — rendkívül mulatságosan tesz. Hadban áll az egész világgal és még csodálkozik, hogy nem beszélnek róla, pedig ez az egyetlen magatartás olyan vadállattal szemben, mint Bloy!

— Ti nem értitek meg ezt az embert; ha nem érzitek, hogy Bloy nemes és nagy művész, nem én fogom ezt veletek megértetni. Azt belátom, hogy ő nem mindennapi jelenség a francia irodalom berkeiben. Az ő szemében csak egy valaki létezik valóságosan, Isten. És a könyveim keresztül imádja Istent. Milyen nemes harag és milyen lángoló szeretet ég az ő szívében. Én szeretem ezt a lángolást. Miért ne gúnyolódjék a mi nagyon is bonyolult lelki alkatunkon, miért ne vesse meg a tudományt és a modern fölfedezéseket, amelyek igazán nem vitték előre az emberiséget a magasságok felé. Őnála máskép van, neki hite van. Én bámulom ezt, bár nem tudom sem érezni, sem megérteni. Én csak néző vagyok, de mint néző nagyszerű látványnak tartom Bloy-t, a mi korunknak szánalmas lapossága közepette. Néha még nagyobb is, mint nagy költő: mikor föltárja előttünk villanásokban a lelki világ különös szépségeit. A titoknak ez a látványa, engem hitelent is, egészen fölkavar...

Még egyideig vitatkoztunk, egyik is, másik is védve a maga igazát, azután fölkeltünk az asztaltól és a beszélgetés véget ért.

augusztus 11.

Egy hét óta Párizsban vagyunk. Örülök, hogy együtt lehetek az édesanyámmal, akivel olyan szoros lelki kapcsolat fűz össze. De boldog vagyok azért is, hogy újra itt lehetek. Mindjárt az első napokban el-

mentem a Notre Dame-ba. Milyen nagyszerű nyugalommal áll ez a katedrális, hatalmas tornyaival, harmonikus és mégis merész arányaival, komoly tudatában annak, hogy olyan sok évszázadon keresztül az Isten-háza volt. Egészen különösen hat rám az, hogy minden alakja egy gondolat megszemélyesítője. Megérttem a belső kapcsolatot a külső szépség és a szellemi világ között. Kell, hogy nagy hatást tegyen egy ilyen templom a hívőre, akinek a szemében minden jelkép élő valóságot fejez ki. Engem is mélyen meghat és elgondolkozom azon, hogy a katolicizmus milyen hatalmas befolyásolta a művészetet. Csak bámulok és vágyom jobban megismerni a katolikus vallást.

Tegnap délután egyedül voltam a katedrálisban. Órákon keresztül bolyongtam benne, megnéztem a kórus körül a szép képeket, a régi üvegfestményeket és boltíveket, azután leültem valahol, ahonnan láthatam a kis vörös lámpát, mely Jézus jelenlétét jelzi a híveknek... A templom majdnem teljesen üres volt. A magas boltívek árnyai alól csodálatos béke szállt a lelkemre. Képek és gondolatok egymást kergették belsőmben. Néztem a fényt az oszlopok körül, a boltívek hajlásait, melyek olyanok voltak, mint imára kulcsolt kezek: szemem visszatükrözte az ablakok és rózsadíszek tűzét. A lelkem belereszketett megnevezhetetlen vágyaim és álmaim mélységébe.

augusztus 16.

Hazajöttünk. A katedrálisban töltött órák kitágították a szívemet és felejthetetlenek lesznek számomra. A katolicizmus egész különös vonzerőt gyakorol rám. Jézus Krisztus fájdalmas szenvedését olvassuk Emmerich Katalin látomásai után. A kínszenvedésnek, ennek az egyetlen és roppant hétnek a történetét. Sohase olvastam még ilyen könyvet. Csodálatos valami. Ez a beteg apáca, aki sok éven keresztül a legnagyobb kínokat szenvedte el, ez az egyszerű és tudatlan nővér keresztüllát századokon, az idő leom-

lik előtte, mint szemtanú van jelen minden eseménynél és sokszor olyan mély és titokzatos dolgokat tud meg, melyeket nem is tud kifejezni. Ez valami rejtélyes és gyönyörű szép. Kimerült testén Krisztus sebhelyeit is viselte. Szent Ferenc is viselte ezeket a szent sebhelyeket. A látható valóság tehát nem az egyetlen. Kell, hogy létezzék egy olyan világ is, melyről nekem fogalmam sincs.

augusztus 18.

W.-nél voltunk és Bloyról beszélünk. S. is velünk volt. W. fölolvastott nekünk a Kard Panaszából. Bloy szelleme nem ismer habozást. Milyen rendkívüli költő! Mennyire látja a dolgok titokzatosságát!

augusztus 22.

B. nővérem, a férje és kislányuk vannak nálunk. Nagyon régen nem láttuk egymást. Alig tudtunk egymás életéről, úgyhogy féltem is egy önkénytelen elidegenedéstől. Milyen nagy volt az örömünk, mikor fölfedeztük, hogy lelkileg és szellemileg is milyen közel állunk egymáshoz. Ma este beszéltem nekik a párizsi Notre-Dame-templomban tett hosszú látogatásaimról. Elmondtam nekik csodálatomat a katolicizmus hallatlan szépsége fölött. Mennyire uralta az egész középkort, melynek jóformán éltető szelleme volt. Beszéltünk azután a mi zavaros korunkról, nyugtalanságainkról és álmainkról, szenvedélyes keresésünkről egy mindent kielégítő megoldás után. Majd megszólalt a sógorom és a következőket mondta el nekünk:

— Évekkel ezelőtt egy különös emberrel ismerkedtem meg, nevezzük Koninck Lajosnak. Először Párizsban találkoztam vele, művészek és főiskolások körében. Nagyon nagy hatást tett rám. Különös erő sugárzott belőle. Ezt a hatást nem tudom másképp megmagyarázni, mint egy hasonlattal: valaki utazik sok

órán keresztül egyhangú, unalmas vidéken, ahol hiába keresett valami változatosságot vagy szépséget, míg egyszerre csak egy forduló után nagyszerű hegyes-völgyes panoráma tárult szeme elé. Elbámulva áll meg és csodálja ezt a képet. Nagy lelki erőt éreztem ebben az emberben. Bár a külseje egyáltalában nem volt rendkívüli, hosszabb és figyelmeőbb vizsgálatnál az egész magatartása olyan volt, amit egy állandóan feszültségben lévő acélrúgóhoz tudnék hasonlítani. Arcának szabálytalan vonásai nyugodt erőt sugároztak, egy olyan valakinek az önuralmát és komoly nyíltságát, aki tudja, hogy mit akar. Mégis voltak pillanatok, amikor kimondhatatlan szenvedés dúlta föl vonásait. Szeme, ez az élő tükör, úgy nézett az emberre, mint távoli szakadékok mélyéről, és olyan volt, mintha minden álma benne hagyta volna emésztő képét. Kétségtelenül nem volt mindennapi ember. Most, hogy erről beszélek, előttem vannak a legapróbb részletekben az események, sőt a saját lelki állapotom is. Úgy éltem akkor, mint álomban; mintha magának az életnek a lényege is megváltozott volna, minden újabb nap egy új világ teljességét hozta. Megismertem a szenvedélyes rajongást és elragadtatást. De hadd mondjam el, hogy mit akart tulajdonképpen ez az ember. Férfiakat kerestett, igazi férfiakat, akiket ugyanaz a magasabbrendű eszmény, ugyanaz a vágy fűtött. Ezeket egyesíteni kívánta egy csoportba és ezáltal akart szellemi befolyást gyakorolni az emberiségre. Minket azzal bízott meg, hogy barátaink és társaink között keressünk olyan egyéneket, akik képesek ezen eszme megvalósításán közreműködni. Mi képeztük a magvát egy hadseregnek, melynek ő volt a parancsnoka. Ő parancsolt, mi pedig vakon engedelmeskedtünk. Ma egészen értelmetlen előttem, hogy éveken keresztül tudtam őt követni minden habozás nélkül, hogy magamévá tudtam tenni különleges és túlzó nézeteit. Végrehajtottam az ő akaratát. Az ő szavai voltak mindenben az irányadók. Őt a test és lélek tisztasága, a lélek magános szépsége, az Istenbe vetett föltétlen hit és a hatalom-

vágy lelkesítette. Ő katolikus volt Nietzsche-i nézetekkel. Az ő álma és vágya az volt: megreformálni, purifikálni az Egyházat. Egy új papi uralmat alapítani, amelyben a legmagasabb polcot, úgy gondolom, saját-magának szánta. És mégis nem hiszem, hogy gőgös vagy nagyravágyó lett volna. Nem, ezt igazán nem gondolom. De ilyen parancsoló természete volt, meg is volt az adománya, hogy a lelkeket meg tudja szelídíteni, magához vonzani, egészen lenyűgözni és a leg-erősebb köteléssel magához kötni. Bár én nagyon közel álltam hozzá és egyik leghűségesebb barátja voltam, nem tudtam, mi megy végbe benne. Nagyon zárkózott volt. Nagyon kínozhatta a természetének összetettsége, amely különös vegyüléke volt az uralkodni vágyásnak és a szentség utáni vágyakozásnak. Ugye megértitek ennek a léleknek a küzdelmét? Voltak napok, hogy nem szólt egy szót sem; félrevonult egy vörös szobába, beült egy magas karosszékre és úgy ült ott merev szemekkel, sápadt és szenvedő arccal. Egy gyötrelmes harcnak volt ő a bezárt küzdőtere. Talán elvesztette bizalmát a hivatásában? Olyan volt, mint egy tragikus király. Egy pillanatig sem hiszem, hogy ez fölvelt póz volt, vagy színházat játszott. Egészen őszinte ember volt. Veszületett előkelőség volt benne, a mozdulatai szépek voltak, a hangja úgy csengett néha, mint kalapács az üllőn. Ilyenkor még a nővérét is összeszidta, pedig azt nagyon szerette. De ilyenkor szigorú volt, kemény és nem tűrt semmi el-lentmondást. Rendesen szelíd volt, egy kicsit gőgös talán, de nagyon barátságos. Határtalan csodálattal viseltetett Assisi Szent Ferenc iránt, és gyakori utazásai alatt, vagy ha egyidőre visszavonult egy zárdába, ami elég gyakran megesett, fekete táskájában a Breviáriumot, a Vulgátát és Napóleon halotti maszkját vitte magával. Nem különös útipoggyász ez?

Csak ritkán gondolok erre a furcsa emberre, de azért még ma is, hogy beszélek róla, egészen fölízgat. Nagyon nagy hatással volt reám. Elhiszitek-e, hogy már azon a ponton voltam, hogy végleg föladom a

szobrászatot és arra a feladatra készülök, amit ő nekem nagyszabású álmai megvalósításában szánt. Fölrázott engem, szinte magam fölé emelt, és majdnem kényszerített arra, hogy a legnehezebb és legnagyobb dolgokra vállalkozzam. Állandó izgalomban éltem. Most eszembe jut egy sokatmondó esemény, mindjárt az első este, ahogy láttam. Késő éjjel jöttünk haza négyen Koninckal. Még mindig a hatása alatt voltam beszélgetésünknek. Egymásmellett mentünk négyen az elhagyott körúton, hallgatva. A sötét éjtszakából egyszerre egy asszony termett Koninck előtt, kezeit vállára tette és komor, a bűntől rekedt hangján, becsstelen szavakkal hívta magával. Megálltunk. Kíváncsi voltam, hogy Koninck mit fog tenni. Nem szólt egy szót sem, mereven a szemébe nézett és fölemelte a kezét az asszony arcához. Ez most visszavonta a kezét és lassan hátrált, mintha valamilyen ismeretlen hatalom lökte volna vissza. Csodálatos erő sugárzott ki ebből az emberből... De még a nővéréről akarok beszélni.

Szelid és alázatos volt és korlátlan hite volt fivére hivatásában. A küldönce, a titkára, a bizalmasa volt. Nagy tisztelettel viseltetett iránta. Megható volt az arcát nézni, ha róla beszélt. Mindennel ő törődött, az összes anyagi gondok ránehezültek, de neki semmi sem volt sok. Sohase láttam még, hogy valaki ennyire megtagadja önmagát és ennyi erőt egyesítsen olyan nagy alázattal. Rövid idővel Koninckal való első találkozásom után, falun telepedtem le, valahol Bajorországban, hogy békében gondoljam át életem eseményeit. Hosszú ideig nem láttam őt, de rendszeresen írtam neki és a nővére mindig felelt nekem. Dolgoztam, olvastam, elmélkedtem és az eljövendők várakozásában éltem. Nagyon elhagyatott helyen laktam és senki sem zavarta kedves magányomat. Egy nyári délután, mikor a műteremmé átalakított csűrben dolgoztam, egy ismeretlen hang nevemen szólított. Női hang volt. Nem tudtam elképzelni, hogy ki lehet az. Kimen-

tem az útra és a fák árnyékában egy fiatal lányt láttam a házhoz közeledni. Köszöntem, ő kezével intett és akkor már tudtam, hogy Koninck nővére áll előttem. Hasonlított hozzá, bár komoly és átszellemült arcából hiányzott az a fölényes és fájdalmas vonás. Szeme nagy lelki békét sugárzott. Kezet fogtunk, mint két régi barát és együtt töltöttük az egész napot. Beszéltünk a fivéréről, sajátmagunkról, az életről és halálról és arról a hivatásról, melyet minden embernek be kell tölteni a földön. Ezek az órák felejthetetlenek lesznek számomra. Este elkísértem őt Münchenbe, ahol a fivérének lakott. Ettől a pillanattól kezdve fönntartás nélkül átengedtem magam ennek az álmodozónak. Ez eltartott évekig. Már azon a ponton voltam, hogy katolikussá legyek és bezárkózzam egy kolostorba. Állandó lázban éltem. Bár ma mindezt bolondságnak tartom, — az ő terveit és nézeteit egy egyensúlyát veszített egyén kilengéseinek tulajdonítom, akiben hiányzott az a valami, ami igazán naggyá tehetne volna és ezáltal tartós és igazi befolyást gyakorolhatott volna a lelkekre. — Életemnek ezt a szakaszát mégis nagyon szépnek és további fejlődésemre nagyon fontosnak tartom. — Mert ez a megosztott álom nem hasonlított semmi fiatalos bolondsághoz. Valami más volt az, ami kezdett megzavarni. Előbb csak észrevétlenül, majd mindjobban eltávolított tőle. Ez a tökéletes engedelmesség követelménye volt. Már nem voltam ura sajátmagamnak, elnyomottnak éreztem magamat. Ez végül is tűrhetetlenné vált. Elmentem. Elutaztam Rómába. Nem hagytam meg a címet sem Konincknak, sem a nővérenek. Visszavonultságomban nyugodtan, szabadon akartam gondolkozni, újra meg akartam találni önmagam. Nem volt szándékomban minden összeköttetést megszakítani vele. Csak látni akartam, hogy tudom-e követni akkor is, ha az ő erős egyéniségének a kényszerítő hatásától távol vagyok. Rómában sokat dolgoztam. Tudni akartam, hogy tulajdonképpen mi az én hivatásom. Tisztán akartam látni magamban.

Hosszú küzdelem, habozás és kínos csüggedések után fölszabadítottam magam, győztem. Mindezt megmagyaráztam neki egy hosszú levélben és minden neheztes nélkül búcsút vettem tőle. Milyen különös egy ember! Nem felelt nekem egy szót sem. De karácsony előestéjén kaptam a nővérétől egy csomagot, egy nagy dobozt gyertyákkal tele, kis levél kíséretében, melyben arra kér, hogy gyujtsam meg őket karácsony éjtszakáján és gondolkozzam nagyon erősen, amíg le nem égnek, azon, hogy mit fogok tenni. Megtettem és ezt a különös éjtszakát sohase fogom elfelejteni. Egyedül virrasztottam a műtermemben, míg az utolsó gyertya le nem égett. Bár úgy éreztem magam, mintha nehéz láncoktól szabadultam volna meg, nem voltam boldog, a szívemben nem éreztem semmi örömet. Elvesztettem egy szép álmot, egy erőt adó ábrándot. Itt álltam újra szegényen és egyedül az életben, fáradt voltam és kishitű. Sokkal később újra megtaláltam önmagamat, elfogadtam a sorsomat, mert megértettem, hogy csak sajátmagam, a munkám, és a művészet által lesz az életem érdemes arra, hogy éljem. Koninckot még egyszer viszontláttam. Egy reggel eljött berlini műtermembe, hogy elkészítsem a mellszobrát. Három délelőtt állt nekem, én dolgoztam, ő hallgatott. Két szót se váltottunk, a multról egyetlen hangot sem. Azóta soha többé nem láttam.

Milyen tömkelege a homálnak! Milyen borzasztó az a nyugtalanság, amely ide-oda dobja az embereket a legkülönbözőbb irányba, hogy valami értelmet találjanak az életben. Az egyik a szépségbe kapaszkodik. A másik mindenben nevet, míg a nevetése egyszercsak zokogásba fullad. Egy harmadik öngyilkos lesz, mert az életet valami nagyon ostoba, értelmetlen dolognak tartja. Megint egy másik ordít, hogy ne hallja saját lelkének gyötrő sóhaját. Van aki nyugodtan úszik a kétségbeesés tengerén. Sokan úgy élnek, mint száműzött királyok és elvesztett hazájuk csodáit éneklük. Egy ember fölemelkedik a magány legmagasabb csúcsára, új tanítást, új metafizikai rendszert akar ala-

pítani, hogy örömet adjon az embereknek, de egy bizonyos ponton megtörik az elméje, a feszültség túl erős volt, az örület sötét palástjába burkolja és megvakítja örökre. Egy másik úgy ragadja meg az életet, mint egy nőt és egészen birtokába akarja venni. — Ez úgy él, mint boldog álmai aranykódében, az nem tudja megérteni, miért kell a földi életben annyit szenvedni.

Vannak emberek, akik imádva fohászkodnak Istenhez; vannak, akik káromolják Őt. Olyanok is vannak, akik gyarló értelmükkel át akarják érteni a világ-egyetem történetét a kezdettől a végig.

És itt van azután a nagy tömeg, az állati, ostoba tömeg, amely a sárban csúszkál.

Hol találhatom hát meg a megdönthetetlen bizonyosságot, azt, ami nem teremtet, hanem örök és változhatatlan? Vajjon létezik-e ez? De el tudom gondolni! És miért van az, hogy ezután törekszem lelkem minden heveességével, és a lelkem úgy hívja ezt, mint bögő szarvas a nöstényét.

augusztus 26.

Váratlanul elég nagy összeg pénzt kaptam és most boldogan tervezünk egy olaszországi utat. Végre meglátom ezt a nagyszerű országot. Képzetelem máris látja szépségének aranyló alkonyatában. Minél előbb szeretnénk indulni, hogy a szép őszt ott élvezhessük. Vajjon milyen hatással lesz ez az ország és a kultúrája rám, barbár északi emberre?

augusztus 27.

A Vulgatában, melyet nemrégén megszereztem, olvastam a Passiót, Szent Lukács evangéliumában. Nem tudom megmagyarázni, de úgy érzem, mintha ez a Golgotai Péntek lenne az Örökkévalóság kiinduló pontja, a központja. Ösztönösen megsejtettem, hogy a hatodik és kilencedik óra közti időköz, mikor sötét-

ség borította az egész földet, derített fényt az összes titokra, azok számára, akiknek megadatott, hogy lássanak. Az egész világegyetem azért teremtetett, hogy ez az egyedülálló esemény, az Isten-Ember kereszthalála, beteljesedjék. A Biblia valóban csodálatos könyv.

Ma este levelet kaptam T.-től, melyben arra kér, hogy kísérjem el pár napra a West-Malle-i trappistákhoz, Antwerpen mellé. Azonnal igennel feleltem, ugyanakkor írtam a vendéglátó atyának a kolostorba, hogy befogadnak-e hozzám hasonló vendégeket is?

augusztus 29.

Loisy abbé evangélium-kritikáját lapozgattam. Nem vagyok képes egy ilyen könyvet olvasni, egyáltalában nem érdekel. Nyelvészeti fondorkodások ezek! Túlságosan jól ismerem ezt a hiú foglalkozást, hogy legcsekélyebb értéket is tulajdonítanék Loisy föltevéseinek és következtetéseinek. Öröklött befolyások teszik-e vagy hiányos kritikai szellemem, hogy nem tudom a Bibliát úgy tekinteni, mint valami ősi, nagszerű költeményt, amit illik elolvasni, mint a Védákat vagy az Iliászt. Világos, hogy Loisy nyelvészeti finomságai ellenére, vagy talán éppen e miatt, egyáltalában nem érti ennek a homályos könyvnek a mélységeit.

szeptember 2.

Azonnal utazom Antwerpenbe, ahol az állomáson találkozom két társammal, hogy együtt folytassuk utunkat West-Malle-ba. Milyen különös is az események folyása! Ha öt év előtt valaki azt mondta volna nekem, hogy egy napon meg fogok látogatni egy kolostort, éspedig nem pusztá kíváncsiságból, hanem mert igazán ismerni szerettem volna ezt az ismeretlen világot, a szemébe nevettem volna!

Tegnap újra átolvastam Szent Máténak azt a fejezetét, melyben Jézus a legjobb imára tanítja meg

a tanítványait: Pater noster, qui es in coelis; és abban a pillanatban tudtam, éreztem, olyan bizonyos voltam benne, mint a saját életemben, hogy Isten valóságosan létezik. Honnan volt ez a bizonyosság? És miért vesztettem újra el?

szeptember 6.

Mikor a kolostor kapuján kopogtattunk, a nap már a láthatár alá bukott. Ennek az esti órának a tiszta, csendes fénye borította el az eget. A fák mozdatlanul álltak az elhagyott szántóföldek mentén, az átlatszó világításban. Nagy csend borult a kolostorra, épületeire, kápolnájára és bekerített kertjeire. Egy laikus testvér nyitott ajtót, akinek megmondtuk, hogy várnak minket. Nem szólt egy szót sem, csak fejével bólintott és miután becsukta a nagy kaput, megmutatta az utat, mely egy elhagyott kerten keresztül a vendégházhoz vezetett. Előbb azonban egy kis kápolnába vitt minket és szenteltvizet nyújtott nekünk, amit katolikus barátunk el is fogadott, csendesen megmagyarázva a kapus testvérnek, hogy mi nem tartozunk az Egyházba. Egy pillanatig ránk nézett, majd egészen észrevétlenül megrázta a fejét és letérdelt. Egy kis rácsos nyíláson át látni lehetett a szerzetesek templomát. Egy fehér alak térdelt a kórus padjában, háttal nekünk és imádkozott a távoli oltár felé, amely előtt a kis vörös mécses égett. Rövid ima után a kapus testvér a vendégek beszélőszobájába vezetett minket és nagyon halk hangon mondta, hogy értesíteni fogja a vendéglátó atyát megérkezésünkről, és fejét meghajtván otthagyt minket. Némán vártunk. Én az ablak előtt álltam, mely a kertre nézett. Az ég a kolostor fölött csendes és ragyogóan tiszta volt. Belépésünk pillanatától fogva úgy éreztem, hogy a béke világában vagyok. Csodálkozva gondoltam a városokra, az emberek lázasan lüktető életére, magamra és a többiekre; gondolataim bekalandozták a tért és időt. Most itt voltam egy kolostor szobájában és egészen átha-

tott az itteni békés, nyugodt légkör. Egészen különös megindultságot éreztem.

Alajos atya nagyon kedvesen fogadott bennünket és küldetett nekünk az ebédlőbe egy korsó sört, amit megittunk a megérkezésünk örömére. Csendesen beszélt hozzánk, kezét övébe dugva. Arca inkább durva volt, de szeme egészen meglepett. Olyan tiszta volt, mint a víz, egy igazi gyermeknek az áttetsző és bizakodó tekintetével. Megmondta nekünk a vacsora és az utána következő esti ima idejét. Ezután már a lefekvés következett, mert a szerzetesek nagyon korán keltek; éjfél után egy órakor már megkezdődött a Matutinum. — „Ha részt akar venni ezen a szertartáson, akkor fölkeltem egy negyedórával előbb. Most, a vacsoráig van még egy kis idejük a kertben sétálni. Még nagyon szép meleg van kint.”

Kimentünk és lassan sétálgatva a tekervényes utakon, elmondtuk egymásnak benyomásainkat. Én úgy éreztem magam ebben a környezetben, mintha a valóságból valahogy kiemeltek volna, egész más volt itt a légkör. Éreztem, hogy olyan világba kerültem, amiről fogalman se volt és amely teljesen ismeretlen volt eddig számomra, de amelynek különös és mély szépségét megsejtettem. Boldog voltam az eljövendők várakozásában. Örömmel adtam oda magamat ennek az érzésnek.

Nemsokára megszólalt a vacsora hívo csengő és bementünk. A vendéglátó atya vacsora után bevezetett minket a kápolnába a kóruson lévő helyeinkhez, ahonnan mindent nagyon jól át tudtunk tekinteni. A szerzetesek már jöttek be kettesben, és miután mélyen meghajoltak az oltár és utána az apát előtt, leültek helyeikre. A fehérbe öltözött atyák jobbra, balra a fal mentén húzódó kórus-ülésekre, ahol lámpák égtek. A laikus testvérek pedig a templom aljába a félhomályba. Pár percig mélységes csend volt. Mind imádkoztak térdenállva. Majd rövid koppantás után mind fölálltak. Megkezdődött a Completorium.

Hallgattam mozdulatlanul. Minden olyan új, olyan teljesen szokatlan volt számomra. Nem hittem volna, hogy valami ilyesmi még létezhetik a mai időkben, hogy emberek egész életüket az imának, Isten dicsőítésének szentelik. Most fölhangzanak a zsoltárok. Ezeknek a verseknek a ritmikus éneke olyan volt, mint a tenger hullámainak hatalmas és zengő hangja. A lelkem elszállt ezekkel a gomolygó férfihangokkal egy hatalmas ragyogó térségbe. Minden porcikámmal hallgattam; most egyszerre rövid szünet után fölhangzik a Salve Regina; remegek, egészen magamba roskadok a meghatottságtól. Ez a nagyszerű ének, ez az énekelt imádság száll föl és vissza hatalmas ritmusban, komolyan és egyszerűen. Egészen fölkever ez a csodálatos zene, melyből teljesen hiányzik a szenvedély, az érzékiség. Ám nem hat rám fájdalmasan, nem nyugtalanít, inkább kimondhatatlanul jót tesz, meggyógyít. A hangok szállnak, mint fénylő madarak repülése. És mégis mennyi komolyság, milyen mondhatatlan vágyakozás reszket bennük. Egy szelíd, de erős Valakinek a jelenlétét sejtetik, az isteni fény csalhatatlan bizonyosságát hordják magukban.

Most végetért, és Alajos atya megmutatja nekünk szobáinkat, jó éjtszakát kíván és azzal az ígérettel távozik, hogy fölkelte minket egy óra előtt. Egyedül vagyok. Leülök egy székre kicsiny szobámban. Gondolkozni próbálok. Az élet érthetetlen előttem. Ha Isten nem létezik, ha csak az emberi vágyakozásnak a kitalálása, hogy kétségbeejtő magányában valami támasza legyen, akkor nem képtelenség, örültség, egyenesen bűnös valami így bezárkózni és lemondani minden földi örömről és élvezetről, hogy ezt a nemlétező valakit imádja és magasztalja? — Én itt mégis békét és rendet érzek, a figyelem a lélekre van irányítva, arra, ami belső és örök. És az élet, az állítólagos élet, amely engem és majdnem minden embert fogva tart, vaktában lök minket ide-oda. Mi a külsőségeknek élünk, hogy vágyainkat kielégítsük és megelégszünk a mulandókkal. El akarjuk kábítani magunkat, mert

alapjában véve félünk és mert minden kalandnak a végén a halál leselkedik. Lázasan gondolkodom a magam életére, a csillagokra, a szépségre, a szerzetesekre, akik egészen közel hozzám, a falon túl pihennek, a hit erejére és a kétkedésre, mely mindent lerombol. Sehol sem találok támaszt, minden semmivé válik előttem, míg egyszerre eszembe jut az egyetlen bizonyosság: a halál. És újult erővel támadnak rám az összes titkok.

*

Éjjel van... Olyan minden, mint egy álom. Nem tudom elhinni, hogy valóságosan jelen voltam, úgy emlékszem vissza mindenre, mint egy álomra. Még halom az énekkart, még látom a szerzeteseket. Mozognak mint ködös kísértetek, fölállnak, letérdelnek, majd egészen földreborulnak, mintha vihar verte volna le őket; mennyei dicsőítéseket énekelnek. Milyen világban voltam? Hol van a valóság?

Éjjel van és csend. Azután egyszerre mint ezüstcsengettyű, megszólal a templom harangja. A keresztutakon az éjjel terpeszkedik. A csendet lélekzem. A kórus kis ablakából látom a távoli, elérhetetlen csillagokat. Olyan különösen ragyognak ma éjjel az ég mélységében... Az atyák kórusülésénél ég néhány lámpa, de a boltívek és kápolna mélye, ahol a testvérek ülnek, elvész a homályban. A világosság nem ér el ezekhez az emberekhez, akik örökre hallgatnak, nekik nincs énekeskönyvük, csak a többiek énekét hallgatják, térdelnek, meghajolnak és fölkelnek. Érzem, hogy több van itt jelen, mint amit az én tágranyitott szemem lát.

A világ alszik és itt előttem, ebben az alig megvilágított térségben, emberek virrasztanak, énekelnek és imádkoznak. Én tévedek vagy ők, bolondok ezek? A zsoltárok egyhangú és csengő éneke elviszi a lelkeket az álmok csodálatos birodalmába. Képtelen vagyok kifejezni azt, amit érzek; vágyakozás ez és bolondság, de még valami más is. Olyan világot érintek,

amely sehol sincs; megérték olyan dolgokat, melyeket nem tudok megnevezni.

Egyszerre elszáll a zene és én visszaruskadok önmagamba, mint hajóroncs az elhagyott partra. — Körülöttem térdei a csend, ezer meg ezer fölemelt kéz, ezer meg ezer száj imádkozik. Ugyanakkor látom a föld városainak az éjtszakáját, látom a nyomorúságot, a szenvedést, a bűnt ólálkodni az utakon és az emberi otthonokban. Hallom a szerencsétlenek néma panaszát. Látom a kolostorokat is és ezek olyanok, mint tiszta tüzek a kétségbeejtő éjtszakában. Ők az emberiség szája, melyek kifejezik azt, ami a világon a legszebb, a legmélyebb; olyanok, mint hegyek, melyek a völgyek vágyait valósítják meg.

Az a nyelv, melyet ismerek, képtelen kifejezni azt, amit éreztem, azt, ami még most is fénylik bennem, mint szelíd és égő világosság. Szakadékot láttam magam fölött, mint üstököst, melynek fénye megvakít. A hitre gondolok és megértem, hogy el kell űzni minden kétséget és hiú gondolatot. Mintha egy hang így szólna hozzám: Tartsd tisztán a gondolataidat és légy készen. Mert jöhet a lélek legkétségbeejtőbb pillanatában; de jöhet boldogságod tetőpontján is. Ő tudja, mikor szállhat a szívedbe. Légy szüntelen várakozásban.

Megpróbáltam leírni Anne-Marienak, amit ezekben a szép órákban éreztem. Valami nagyon magas és szent dolog tárult föl előttem. Ott lent az élet az örökkévalóság árnyékában folyik. Lehetetlen azt hinni, hogy a szavaknak, a mozdulatoknak, az éneknek és az imádságnak a tökéletes szépsége mögött ne legyen változhatatlan Valóság; hogy mindez ne egyezzen meg egy olyan világgal, melyet a képzelőtehetségünk nem tud megformálni.

szeptember 8.

Holnap utazunk Olaszországba. Két nap múlva, délután három órakor Firenzében leszünk. Látni fogom végre azt az országot, mely után minden idők barbárjai vágyakoztak. Lángoló vágyódással indulok oda.

szeptember 15.

Ennek az országnak a szépsége és kultúrája csodálattal tölt el. Sohase láttam ilyen pompát. Senki se tudja ezt elképzelni vagy megérteni, akinek a szeme nem tükrözte vissza Olaszország ragyogását, hegyes vidékének, olajfakertjeinek, merev ciprusainak, városainak és palotáinak a szépségét. A gyönyörűségek ilyen bősége egészen elkábit. Először Pisát néztük meg, híres Domját, a Baptistériumot, a Campanilet és a temetőt. A márványépületei, formái tisztaságában olyanok voltak az éles világításban, mint kristály tömbök. Különös az, hogy mennyire megértem ennek az építészetnek a harmonikus elrendezését, holott olyan más, mint amit eddig láttam. A Campo-Santo freskói az első falfestmények, melyeket láttam, nagyon nagy hatással voltak rám. Bámulom a fölfogás nagyvonalúságát, ennek a művészetnek az összetettségét, amely olyan egyszerűen világítja meg a keresztény legendából vagy a Bibliából vett tárgyakat. Nagyon boldog vagyok, hogy itt új szépséget fedeztem föl. Minden magával ragad, a márvány szépsége, az oszlopok, az épületek elhelyezése, a távoli hegyek háttérével, csak úgy, mint Bonnanus régi bronzkapuja, nagyszabású méreteivel emlékeztetve arra a régi időre, mikor Pisa még hatalmas város volt. Mit mondjak a mai kis városról, világos utcáival, napos partjával az Arno mentén, házaival, melyeknek előreálló erkélye alatt sötét árnyékszalag vonul végig. Minden az emlékek varázslatos köntösével van beborítva. Ez a kis város annyira a mult nagyszabású álmaiba van beburkolva, hogy a jelenje egészen elhomályosul.

Firenzében vagyunk. Itt majdnem kizárólag a középkor dicsőséges művészetét bámulom. Micsoda hallatlan művészek voltak ezek az építészek, festők és szobrászok! Többet adnak nekem, mint a szép formákban való élvezetet; az ő műveik nagyon mély érzéseket keltenek föl bennem, régi álmokat ébresztenek.

Délelőtt a templomokat és múzeumokat nézzük, délután kísétálunk Firenze környékére, vagy sétálunk a Poggio Imperialén. Néha órákon át időzünk a Michelangelo-téren, elragadtatva csodáljuk az előttünk elterülő panorámát. Néha messzebb kirándulunk, Fiesoleba, Settignanoba vagy az Ema-i kartauziak kolostorába és szinte fojtogat a meghatottság ennek a pazar vidéknek a szépsége fölött. Firenze úgy fekszik tornyaival és kupolaival, mint drága tárgy aranytálcán, az Apenninektől körülfogva, melyeknek tiszta vonala fényesen rajzolódik az ég tiszta mélységébe. Körülötte, kertek és olajfaerdőcskék közepette kis faluk sorakoznak, néha komoly és merev ciprusok között szép vidéki ház emelkedik ki. És mindez a leggyönyörűbben megvilágítva. Most megértem az északi emberek ellenállhatatlan vágyát ez után a gyönyörű ország után! Tele vagyok vidám életörömmel, nagyszerű erőt érzek magamban, boldog vagyok.

Nem tudom elválasztani a múltat a jelentől, a képzeletem úgy látja az elmúlt régi időket, mint valóságot. Giotto, Dante kortársa vagyok. Együtt ujjongok a lelkes tömeggel, amely Cimabue Madonnáját kísérté műterméből a Santa Maria Novella-templomba. Résztveszek az ünnepségeken, állást foglallok a Guelfek és Ghibelinek szenvedélyes harcában. Ezek a régi századok inkább élnek szememben, mint a mai kor szálnalmas lármája. Micsoda nagyszerű hevedség, micsoda stílus, milyen lángoló szépség! látok mindenben. A mai kor emberei langyos erkölcsökkel, ostoba gögjükkel, általános félműveltségükkel, milyen szálnalmas és gyatra alakok a középkor egyszerű, de ragyogó embereihez hasonlítva. Milyen gyarló lények is vagyunk mi szörszálhasogató pontosságunkkal, ha ezeknek az erős hitére gondolok, jó és rossz tetteik hatalmas szenvedélyére. Nagyság volt a vélkeikben és az erényeikben. És valahogy mindig érzem ezeknek a hallatlan századoknak a vad forgataga fölött Istent. Egység volt még a viszályokban és szakadásokban is, mert élő hitük volt és ez mindent áthatott. A hit éltette és vitte előre

a művészetet is. Az emberek hittek, ismerték Jézust és tudták, miért jött a földre; tisztelték Máriát és a szenteket, és az ő életük minden eseménye lelki ugródeszka volt számukra Isten felé! Voltak pillanatok, hogy szívük szeretettől és szánalomtól dobogott az Isten Fia iránt, Aki értük vérént ontotta és keresztre hagyta magát szegezteni. Tudták, hogy van lelkük, Isten képére teremtve, melynek végső rendeltetése, hogy a mennyországban egy örökkévalóságon keresztül gyönyörködjenek Istenben. Én milyen erővel fejezi ki a középkor művészete, templomaik megtervezése, freskóik, himnuszai, képeik, zenéjük és legszebb legendáik is ezt a kívánságot, ezt a dicsőséges vágyakozást Isten felé! — Nem tudok betelni a primitívekkel, akiket itt láttam először, Cimabue, Giotto, Orcagna és mind a többiekkel. Úgy találom, hogy az ő műveiknek nagyobb-szabású a felfogása, mélyebb és titokzatosabb vágyakozás van bennük, mint a mi északi primitívjeinkben. Arra kényszerítenek, hogy higgyem az eseményeket, melyeket megfestenek, az ő álmuk valóság lesz számomra. Egyszerű, erős és mély jámborságuk a könnyekig meg tud hatni. Ez a művészet fölemeli a lelkemet, megérzek olyan dolgokat, melyeknek nem tudok nevet adni, egy olyan világot nyit meg előttem, melyet nem tudok megnevezni. — Valami ehhez hasonlót érzek az Egyház liturgiájában is.

szepetember 24.

Sienában vagyunk. Ennek az ősi városnak a bája azonnal hatalmába kerített minket. Bástyái és keskeny utcái, templomai, tornyai és palotái érintetlenül megtartották középkori jellegüket. Valami komor erő és álomszerű gyöngédség keveréke ez, és ezt az összhangot semmi sem zavarja meg. Mindenünnen a leggyönyörűbb kilátás nyílik a környező dombokra és a távoli hegyekre. Szeretem az erőnek és a lágyságnak ezt a romantikus vegyülékét. Ezt a kettős természetet megtalálom a sienai művészetben is, a Palazzo pubb-

lico és a Katedrális architektúrájában és Duccio, Memmi és Martini képeiben.

szeptember 29.

Olyan gyönyörűség az élet ebben a déli országban; állandó mámor ez az északi ember számára. Csillog a bor, a nagyszerű chianti, a poharakban. A nap ragyog a tökéletesen tiszta égen, és a toscanai nyelv olyan szépen cseng. A szép kertek, kedves halmok és távoli hegyek körülölelnek, mint egy földi paradicsomban! — Én pedig mint szomjas rét fogadom magamba a szépségnek ezt a zuhatagát!

szeptember 30.

A középkor művészete a mélységbe nyúlik. Nem önmagáért van, de magában hordja azt a nem evilági gondolatot, melyből az Egyház fakadt. Az élet és az örökkévalóság titkáról beszél. És vajjon nem az a célja, hogy a legszebb formákban beszéljen nekünk Istenről, állítsa elénk fenséges álmainkban az isteni személyeket és olyan képeket adjon nekünk róluk, melyek mindig megmaradnak bennünk. — Ma sokáig néztem Simone Martini nagy falfestményét a Palazzo pubblico Sala delle Balestré-ben: Szűz Mária, térdén a kisdeddal, szentektől körülvéve. Két térdeplő angyal ajándékokat nyújt nekik, melyek az emberek imáit jelképezik. A Királyné egy trónon ül és úgy tartja a Gyermeket, mint csodát. A Szűz Mária iránti tiszteletet, mint a mi Közbenjárónkét, — *Advocata nostra* — ahogy a *Salve Reginában* nevezik, ezt fejezi ki ez a kép. — Hazajövet nagy figyelemmel olvastam el először a Lorettoi litániát, hangosan olvastam, olyan volt, mintha minden elnevezés alakot öltött volna. Láttam Máriát minden formában; valami csodálatosan titokzatos fölvonulás volt ez. Láttam mint nagyon tiszta anyát, mint hatalmas szüzet, mint az igazság tükrét és mint örömünknek okát; láttam mint lelki

edényt, mint titokzatos rózsát, mint elefántcsont tor-nyot, aranyházat, hajnali csillagot, mint a szomorúak vigasztalóját, mint az angyalok királynőjét... Nem bírtam tovább elviselni a szavaknak súlyos pompáját, a szememet könnyek borították el... — Ezekkel a szebbnél-szebb elnevezésekkel szólítják Öt a keresztények, Öt, az Isten Fiának nagyon tiszta anyját.

Megijedtem. Örömöm tündérvára összeomlott. Nemcsak a külső szépség okozza az én nagy meghatottságomat? Nem vakított-e el egy varázslatos költemény ragyogása? Mások-e ezek a csengő szavak, mint egy gyönyörű, de hazug álom, egy kép, mely minden valóságot nélkülöz? Ez a köntös, melybe a litánia Máriát beborítja, nemcsak gyenge, gyönyörű képekkel telehintett fátyol, amelyet hideg és józan értelmünk első érintése megsemmisít? Ez egy művész, több mint művész álma, — vajjon az egész katolicizmus egyéb-e — aki ilyen fenséges módon fejezi ki az egyszerű lelkek vágyakozását valami után, mert féltek, mert nem volt bátorságuk szembenézni és elfogadni egy olyan életet, melynek semmi értelmét nem látták. Ó, Istenem, nem akarok megint boncolgatni, nem akarom újra lerombolni meghatottságomat és örömeimet. Miért ne elégedhetnék meg én is egy szép képpel, bár egy üres hazugság fájdalmat okoz nekem. De nem tudok, én többet kívánok, messzebb akarok menni, az én lelkem nincs kielégítve a látszatokkal, bármilyen dicsőséges legyen is az. A lelkem éhezik a bizonyosság után, akar valamit, ami tökéletesen kielégíti. Vajjon Isten ki tudná elégíteni? Isten, aki a katekizmus szerint végtelenül tökéletes és minden hatalomnak birtokában van. — Nem tudom, nem tudom. Nem tudok felelni ezekre a fojtogató kérdésekre. Isten, — de mi az Isten az én számomra? Egy szó, egy értelem nélküli szó, mely nem fed semmi valóságot. Isten az emberiség évszázados vágyának a kifejezése a magasságok felé, a legszebb és a legfenségesebb dolgok felé. Isten csak az álmodozók és a nagyon egyszerű lelkek képzeletében létezik. Csak a képzelet szüleménye, tehát

nem egyéb, mint egy árnyék, mint egy nem létező kísértet. De mégis, milyen különös, honnan van bennünk akkor ez a kielégíthetetlen vágyakozás elérhetetlen régiók után? Miért van bennünk akkor ez az emberfölötti kívánság? Ki vagy mi oltotta belénk ezeket a kérdéseket és a felelet utáni vad szomjúságot? Ha a világ-egyetem csak élettelen anyág, honnan van bennünk tudatos értelem és ez az őrült keresése egy olyan megoldásnak, mely békét adna? Milyen ismeretlen világoknak örökösei vagy részesei a lelkek? — Szédülök. Kétségbeesetten keringek újra gondolataim bezárt körében; minden tartós érzés, minden bizonyosság elveszett.

Az én bajom az, hogy egyik végletből a másikba esem. Néha megdönthetetlen bizonyossággal tudom, hogy Isten trónol valahol, mellékes, hogyan. A világok örvénye fölött, egy más világban. Ezt olyankor érzem, midőn szép dolgok előtt könnyezek, vagy remegek a meghatottságtól napnyugtakor, ha mint szomorú zarándok, a völgyek olajfakertjeiben kezdem meg utazásomat; mikor szelíd szellő reszketteti meg a leveleket. Erősen érzem ezt egy kisgyermek szemében, a csillagos égben, a hajnal hasadásakor. — Más pillanatokban, mikor minden elhagyott, olyan vagyok, mint ostoba állat, olyan nehéznek érzem magamat, mint egy kő, közömbös állathoz hasonlítok, akinek a számára sohase léteztek ezek a távoli láthatárok.

Szörnyű érzés ez a bizonytalanság, ez a belső szakadás.

október 2.

Pár napig San Gimignano-ban voltunk. Sohase láttam még ilyen várost. Bele van építve a hegyekbe. Már messziről látszik és olyan, mintha egy régi meséből vágták volna ki. Ez a városka érintetlenül megtartotta középkori hangulatát. Sétálás közben olyan kedves látni a tornyok között, vagy egy nyitott ajtón keresztül a hegyek nyugodt békéjét, a

kerteket, a sötét olajfaerdőket. Nagyszerű ez a vidék. A csend uralkodik ebben az elhagyott kis városkában. A meredek ulakon fehér ökrök húzzák a szekereket lassan és meggondoltan; egy kapu alatt férfiak beszélgetnek, egy asszony vizet merít a nagyszerű kútból. Egész délután bolyongtunk a kis utcákban, a rombadőlt, repkénnyel befuttatott bástyákon, a különös, néma kertek mentén. És mindenütt, mint megannyi öreg, bölcs örök, századok eseményeinek a tanúi, állnak a hatalmas tornyok. Este, a sötét ég alatt, mikor a fekete est ráborult a világra, járkálunk és lépteink visszhangoznak a nagy csendben. A harangok hangosan és ünnepélyesen jelzik az órák múlását. A sötét tornyok mint ijesztő rémek nyúlnak föl a bársonyos csillagos égbe. Megint egyszer olyan nehéz a szívem, átölelem a századokat, a multat és a jelent, és az ismeretlen jövőbe nézek... A csillagok olyanok ma éjjel, mint érett gyümölcsök. Mindenütt ez az óriási csend... Miért jöttem én erre a világra?

október 4.

Holnap Velencébe és Páduába megyünk; azután egyhuzamban Perugia, Assisi és Róma. Micsoda ország, amelyben ilyen városok vannak!

október 8.

Velence olyan halást tett rám, mint valami, amit egy varázslatos álom derengésében láttam. Ennek a városnak csodálatos pompája olyan, mint egy virág, mely a hullámokból emelkedik ki, minden alkalmatlan zaj hiánya, — nincs se autó, se kocsí, se szekér — azt a benyomást kelti, mintha egy tündérpalota termében sétálnánk. Olyan a fénye, mint mélytűzű drágaköveké, a fekvése a tenger ölen hallatlan bájt kölcsönöz ennek az álomszerű városnak.

Az est leszállta előtt érkeztünk meg. A víz, melyen a fekete gondola két sor palota között siklott, titokzatos mélységében visszatükrözte az ég fényességét.

gét. Szelíden beleringattuk magunkat a multba. Mintha egy nagyon régi, szép és szomorú történetet olvasnánk. Mögöttünk a gondolás egyhangú dalokat énekelte, míg egyenletes és nyugodt evezőcsapásokkal vezette a gondolat. Mellettünk elsíklottak a szembejövő gondolák, a hangok tisztán hallatszottak a víz fölött, a hullámok szelíden csapkodták a paloták márványlépcsőit és a lehorgonyzott hajók oldalát. Egészen csodálatos volt ez a hangulat.

október 11.

Minden reggel órákon keresztül nézzük a San Marco-bazilikát. Nem találok szavakat, amelyekkel ki tudnám fejezni azt a hatást, amit ez az arany- és márványcsoda rám tesz. Van benne erő és gyöngédség, hatalom és pompa, az oszlopokra és a belső díszítésre nagyon ritka fajtájú köveket válogattak össze, és a sok pompás anyagnak a fölhalmozása csodálatos harmóniát képez. Az aranyfalakon sötét mozaikok a Biblia örök alakjait ábrázolják, a mozdulatoknak és taglejtéseknek ünnepélyes szépségében. A San Marco egy pompás álomnak a kikristályosodása.

Bizanc, a bíbor és drágakövek birodalma jut eszembe, melynek Velence a tanítványa volt. A Dogék és a Basilok kortársa vagyok, előttem van a pompa, a vad és sötét erőszak kora, ahol a századok Isten napjainak tűntek, amelyekben fenséges szentek lángoló szavakkal hirdették Isten ígését, vagy imádkoztak a magányban és buzdították a lelkeket a hit hősteteire. Amikor mérhetetlenül nagyok voltak a bűnök és az erények is. Benne élek a történelemben, nincs már mult, képzeletemben minden összefonódik és ez a város telve van a századok nyüzsgő életével.

október 12.

Ha a gót katedrálisok, feltörő tornyaikkal és piléreikkel — melyek mint imádkozó karok nyúlnak az ég felé — a lélek kimondhatatlan vágyakozását jelképe-

zik, a keleti San Marco az örökkévalóság, Isten örökkévalóságának a képe. Mintha a mennyei paloták földi kisugárzása lenne.

Ez a művészet állandó kapcsolatban tart az evangéliumi történetekkel és közel hoz a Biblia természetfölötti alakjaihoz. Legyőzhetetlen erő kényszerít arra, hogy Istenre gondoljak, ha ebben a szépségben gyönyörködöm, hiszen a katolikus Egyház ennek a szépségnek a szellemi mozgató ereje. Egy új világot fedezek föl magamban.

— Ez az utazás, ebben az áldott országban, nagy változást fog bennünk előidézni, — mondta ma este Anne-Marie, mikor lelkesedtem az egyházi művészet iránt; — kell, hogy valami jelentősége legyen a mi itt-létünknek... Ebben a pillanatban mintha valakinek vagy valaminek a szellemi érintését éreztem volna, amint titokzatosan irányított minket.

Csodálattal figyeljük fiunknak a csendes örömét és féltő tiszteletét, ha templomba lép. Nagy gyermekszemét tágra nyitja és csendesen kérdi a képeknek a jelentését és hogy miért van mindenütt kereszt. Egészen különös, hogy ezek a dolgok milyen hatással vannak rá és milyen vonzerővel bírnak számára. Pár nap előtt azt kérdezte: — Miért nem térdelünk mi sohase le? Miért nem imádkozunk? — Mit feleljek neki, különösen hogy látja csodálkozó figyelmünket a templomokban és tiszteletünket minden iránt, ami bennük van.

október 15.

Ma az egész napot Páduában töltöttük. Ebben a valamikor olyan fontos városban, mely egyes negyedeiben még megőrizte a mult nyomát. Időnk legnagyobb részét a Madonna dell' Arena-kápolnában töltöttük. Ennek az egész belseje Giotto freskóival van díszítve. Álltunk ennek a művésznek a fenséges álma előtt. Első percben megragadott, — nem tekintve a nyugodt békét, az érzelem erejét és mélységét és a

nagyszabású felfogást — a dülmeni apáca, Emmerich Katalin látomásaival való rokonsága. Ugyanazt a szellemet érzem benne. Jézus és Mária életének ezek az ábrázolásai egyforma szeretetteljességtől és fénytől ragyognak. Milyen üres és hiú minden más művészet. Hiszen az nem egyéb, mint az érzékeknek fölületes élvezete csupán, ezeknek a falfestményeknek a tiszta és fennkölt szépsége mellett. Meghatott örömmel élveztük a kis kápolnában töltött órákat. Kezdem megérteni, hogy a művészet egyetlen tárgya Isten kell hogy legyen. Minden más csak időtöltés, hiúság és a szemek gyönyörűsége és sohase fog minket kielégíteni tudni, mint ahogy képtelen a lelkünket és szellemünket kielégíteni.

október 16.

Holnap Umbriába utazunk. Egész Velencéből a legmélyebb élvezetet a San Marco nyújtotta sötét pompájának a ragyogásában, titokzatos és beszélő mozaikjaival. Természetesen csodálom a Doge-palota finom előkelőségét, érzem ennek a különös városnak az egyedülvaló vonzerejét, de milyen lázas lelkesedés kerít hatalmába, ha ezen Bazilika falainak és kupolájának a képeit olvasom. Úgy szomjazom az után a szépség után, mely valami gondolatot tartalmaz. Túl sokáig hagytam magamat elkápráztatni a látszatok által, most a mélységbe akarok merülni vagy a magasságokra hágni. Istent akarom.

október 18.

Este Assisiban. Itt vagyunk hát ebben az evangéliumi városban. — Tegnap érkeztünk Perugiába, hosszú, de szép utazás után Toscana déli részén, a Trasiménei-tó partján és Umbrián keresztül. Bár az volt a tervünk, hogy ennek a vidéknek a fővárosában több időt töltsünk, mikor megláttuk a Prefektúra-teréről a távolságban, az umbriai síkság másik végén Assisit, amint fehéren ragyogott a napsütésben, a Monte Suba-

nal útrakeltünk. Perugia nagyon szépen fekszik, uralja az öt körülvevő hegyeket; a Palazzo Pubblico és a Katedrális gyönyörűek. Nagyon érdekesek a palotái, öreg lépcsőzetes utcái és a régi római falak romjai. De megláttuk Assisit és ez a kis város ellenállhatatlanul vonzott minket. Siettünk, hogy mielőbb eljussunk erre az áldott helyre. Még aznap délután beléptünk az assisi alsó templomba. Az volt, amit vártam. Az alacsony és misztikus boltívek, a falfestmények, a zsoltárok, melyeket fönt a kórusban a szerzetesek énekeltek, nagyon nagy hatással voltak rám, úgyhogy egészen elérzékenyedtem. Úgy éreztem magam, mintha egy kis galileai városcában lennék, Jézus idejében, mikor még az Ő fénylő lábai érintették a földet. Olyan örömteli béke honol itt, olyan harmónia van a dombokon; a csend a ragyogó ég alatt olyan üdítő, hogy újra éledek, mint olyan valaki, aki sötét multjától megszabadulva új szemmel nézi az életet és szavak nélkül is mindent megért. A lelkem fölszabadult az ellentmondásoktól és kétségektől, megismerte a csendes, komoly örömet. Nem keresek már megoldásokat, megelégszem azzal, hogy olyan emberek, mint Szent Ferenc, tudták a megoldást. Teljesen átengedem magam és békében vagyok. Ó, bár örökre megőrizhetném ezt a nagyszerű érzést!

október 20.

Reggel, a legjobb világitásnál mentem a templomba, hogy a freskókat tanulmányozzam. Sohase láttam szebb festményeket. A mélységes, lángoló hitnek a kifejezői. Giotto, Cimabue, Lorenzetti, — milyen páratlan művészek!

A hotelszobánkból (mely a Baedeker szerint csak egyszerű fogadó, de a valóságban egy modern hotel és nagyon messze van a Poverello fennkölt életmódjától) látjuk a széles völgyet és a ködben úszó hegyeket. Olyan ez a nagy síkság, mint a tenger. Előttünk, amerre a szem ellát, olajfakertek, szőlők és szántóföldek terülnek el; szemünkkel kísérjük a fehér, ka-

nyargó utakat, melyek keresztülszelik a vidéket és fölvezetnek a dombokon túl a láthatár hegyeire. A meghatottságtól megnémulva szemléljük ezt a gyönyörű tájat, melynek inkább komoly a jellege, ahol a Szent annyit vándorolt egyedül vagy kedves társaival együtt. Érzem, hogy közvetlenebb út is vezet az Isten közelségébe, mint a szép képek és a művészet.

október 21.

Ma délután a temetőbe sétáltunk ki. A kilátás mindenütt ugyanaz, olajfakkal borított hegyoldalak; a föld száraz és szürke. Megkerültük a Rocca Maggiore-t és egyszerre előttünk állt óriás tömegével a Monte Subasio. Mélyen a meredek partok között olyan a Tescia száraz ágya, mint széles országút. Tőlünk jobbra a magaslaton egy öreg kapu és néhány szürke ház, sárgásba játszó fasorral. Mögöttük mint óriás emelkedett ki a mélységből a hegy, kopár, szürkésbarna oldalával. Ó, most már megértem, hogy Szent Ferenc szerette a természetet és dicsőítette ennek a szépségnek a láttára a Teremtőt!

október 22.

Ebben a kis városban, ahol kimondhatatlanul érzem Szent Ferencnek, Jézus alázatos és csodálatos tanítványának a szellemét, nehezemre esik visszaemlékezni elmúlt életemre. Azt hiszem, megtaláltam ebben az evangéliumi környezetben, igazi természetemet. Nincs bennem már semmi disszonancia, végtelenül messze van már tőlem minden nyugtalanság, minden lelki széttépettség. Hallom Jézus hangját és szavai úgy visszhangoznak a szívemben, mint a harangok. Látom Ferencet testvéreivel barangolni, és olyan világos előttem az a vágyuk, hogy Mesterükhöz hasonlóvá legyenek. A lelkem szabad, minden gyötrelmét elfelejtette. Úgy érzem, mintha nagy szabad térség volna körülöttem; a lelkem a világosság mélységeit kutatja.

Ez a szent, aki mindent eldobált mint értéktelen

rongyot és a Szegénységet jegyezte el magának, aki egy Szeráfiól megkapta a Szent Sebek szép vörös rózsáit; — ez a szent erősít meg engem abban a föltevésemben, hogy egy ostobának gúnyolt, örült, rajongó fanatikus, mint ő, tényleg létezhetik. Ő fölemelkedett a mi szánalmas emberi létünk határain túl, a magasságok felé, egészen föl a legszentebb Isten felé. A szentek olyanok, mint fehér lények az élet fekete éjszakájában.

október 23.

Ma Assisi és Szent Ferenc egy nagyon ellenszenves zarándokcsapat látogatását kapta. Háromszázan jöttek németek, nagy garral és zajjal zavarták meg hotelünk csendjét. Hogy ezeknek az utasoknak a kegyeletében és tiszteletében milyen nagy szerepet játszott az Isten Szegénykéje, azt nem tudtam megállapítani. Szerencsére újra visszautaztak és lármás föllépésük nem zavarja többé a szép, komoly csendet a templom előtti árkádok alatt.

Vacsoránál egy amerikai jött az étterembe, aki átutazóban meg akarta nézni Assisit és aki nem talált más szavakat csodálatának a kifejezésére, mint: Quite nice! — Egészen kedves! — Vajjon miért nem marad az ilyen alak otthon a Chicago-i sertésvágóhídnál?

Egyedül sétáltam este a kis városka csendes utcáin. Egy lélek se járt. Olyan erős szél fújt, mint egy tengerparti faluban. A házak közötti kis résen át a tekintetem a végtelen feketeségbe merült. A szívemben kavargtak az érzelmek.

október 24.

Reggel meglátogattuk a San Damiano-i kis zárdat, ahol valamikor Szent Klára lakott az apácaival, ezt a szegényes kis otthont, amely azonban olyan gazdag emlékekben. Milyen sokszor időzött itt Szent Ferenc és a teremtés dicséretét is itt énekelte. Utána

a Carceri-remeteségbe sétáltunk, a hegyoldal folyton emelkedő ösvényén, ahonnan gyönyörű kilátás nyílt az előttünk elterülő umbriai völgyre. Mögöttünk Assisi, mint középkori városka, várromjaival, harangtornyával, a nagy kolostorral és Katedrálisa fekete kupolájával. Egyszerre egy útkanyarulatnál mély szakadék tárul elénk, tölgyfákkal borítva. A fák sötétzöldjébe sárga és barna lombok vegyültek, az egész olyan volt a napsütésben, mint óriási virágcsokrok. És itt van előttünk szerényen, alázatosan és szegényen, de milyen dicsőségesen a kis kolostor, melyet Szent Ferenc kis cellája köré építettek, ahová olyan sokszor vonult vissza mélységes magányába, hogy jobban meghallja lelkének belső hangját.

Bár már mindent láttam, még sokáig itt szeretnék maradni ebben a városban. Úgy érzem, hogy a mai lét ellentmondásai ebben a tiszta légkörben megszűnnének, mert itt a belső és külső élet tökéletes harmóniában van. Megszűnnék a régi nyugtalanság és békében élnék. Újra fölfedezném a dolgok összefüggését, mert megtanulnám az emberi tetteket más szemszögből nézni. Mélységes értelme volna számomra a modern életnek, szociális kérdésével, tudományos kutatásaival, vad élvezethajhászásával, ellentétben egy ilyen étellel, mely a nagy magánosok fenséges álmaival van telítve. Végre híd volna kifeszítve az álom és a valóság közé. — Mert nemcsak nagyszerű multjáért szeretem Assisit, hanem mert a jelenje is dicsőséges.

október 25.

Rómában vagyunk, abban a városban, ahol a pápa trónol. Csodálatos, hogy én hitetlen, folyton erre kell hogy gondoljak. Egyelőre ez az egyetlen gondolat, mely leköt. Mert a modern Róma karakter nélküli csúnyaság. Egy össze-visszaság. Nem fogom föl még a létezését. Hiányzik az Örök Városhól az állandóságnak a bája, mely a többi városból, melyet ismerek, kisugárzik. Bár Firenzét szörnyen elrontják a villamo-

sok, autók és más modern csúnyaságok, mégis olyan, mint értékes, drága műtárgy, egészen átlelkesítve. De Róma nehézkes, anyagias; az a város, melynek katonái valaha meghódították a világot. Egészen csodálatos, hogy milyen hatást tesz rám az a gondolat, hogy ez a város a Pápa lakóhelye.

október 30.

Napokon át bolyongok Róma utcáin, hogy behatoljak és megismerjem a jellegét; látok kerieket, szökökutakat, látom, hogy milyen mély kék az ég a háztetők fölött és milyen éles itt a világítás. Elmentem a paloták, a templomok és a romok mellett. Meglátogattam a Szent Péter-bazilikát és mondhatom, még sohase láttam ilyen nagyszabású épületet, ilyen irtózatos arányokban. Az előtte való tér, gyönyörű oszlopaival, megkapóan szép. A Pincióról és Janikulusról át tudjuk tekinteni az egész várost, mely lapos és szomorú síkság közepén fekszik és immár XX. évszázad óta uralkodik a világ fölött. Mert még most is főváros. Róma lelki kapcsolatban van az egész világgal. Innen láthatatlan utak vezetnek minden irányba; Róma a világ szíve. Ez a gondolat minden más benyomást visszaszorít és elfojtja mindazt, amit az elmúlt századokba bele tudnék képzelni.

november 1.

Szomorú hírt kaptam az apámtól; édesanyámat egy rotterdami klinikára kellett szállítani, valószínűleg meg kell operálni. Az orvos szerint nincs semmi ok az aggodalomra, mert ha az operáció szükségessé is válna, pár hét múlva elhagyhatja a kórházat. Nagyon fáj, hogy nem lehetek mellette, de mindennap írunk neki és beszámolunk minden kalandunkról és kirándulásunkról, hogy legyen egy kis szórakozása kényszerű magányában. Nagyon nyugodt és egyáltalában nem fél az operációtól. Szívem mélyéből remélem, hogy minden simán fog menni.

november 2.

A nagy temetőben voltunk a San Lorenzo-templom mellett. Az út fekete volt az emberektől és kint a temetőben is csakúgy hemzsegték a látogatók az utakon és a sírok között. Különös látni a négy bronzállványt, mely alatt összegyűjött csontok vannak kölapokkal beborítva. Minden látogató kis olajat önt a tűzre; ez olyan, mint valami pogány áldozat. — Halottak-napján az élők figyelme a halottak felé fordul, az Egyház pedig imádkozik minden elköltözöttért. Ez gyönyörű. — A keresztények szemében a lélek élete és halhatatlansága megdönthetetlen bizonyosság. Milyen erőt adhat egy ilyen meggyőződés az életben. Tudni azt, hogy van Isten képeire teremtetett lelkem, mely olyan kifejezhetetlenül értékes, hogy az Isten Fia meg akart halni érte a kereszten, hogy megváltssa és megmutassa neki az utat, mely a mennyei Atyához vezet. Én ezt így el tudom mondani, az értelme mély benyomást is tesz rám, de hinni nem tudom. Ezek a gondolatok szinte járomba szorítanak engem, aki az értelmem nyitva akarom tartani mindenféle áramlatnak, akit az élet mindenféle megnyilvánulása érdekel, aki éppen úgy csodálja egy Nietzsche szörnyű magányát és szentségtörő vakmerőségét, mint egy Szent Ferenc szeretetét. A vallás, legalábbis az, amit ezzel a szóval valóban meghatároznak, kényszer és korlátozás, az egyéniség bizonyos csökkentése. Vagy szármalmasan tévednek a tudatlanságomban?

november 10.

Róma számtalan temploma közül főleg a legrégebbi bazilikákat, San Clementét és Santa Maria in Cosmedint szeretem. Itt érzem az emberiség földi száműzetését, érzem, hogy nem vagyunk otthon ebben a világban, ahol mint idegenek bolyongunk. Máshol van a mi hazánk. — Ezek között a falak és oszlopok között, ebben az áhítatos félhomályban hány nemzedék énekelt Jézus iránti szeretetét vagy dadogta szenved-

délyesen vágyakozását Isten felé. Én közelebb érzem magamhoz azokat a távoli századokat, mikor Jézus még nem járt olyan régen a földön és mondta azokat a szavakat, melyekből mindenek ellenére még ma is élünk. A hívők ihletett szemei látták a Golgotán fölállított nagy keresztet, rajta az Isten Fiát, mint megvetett gonosztevőt fölszegezve. Hallották gyötrelmes imáját az Olajfák kertjében, mikor a lelke halálosan szomorú volt. Remegtek a szájalomtól, reménytől és szeretettől, ha a Passio történetét hallották. Úgy imádkoztak Hozzá, mint még sohase imádkoztak, éheztek és szomjúhozták a testét és a véré, mely az örök életet adja. Mit számított az első keresztényeknek a szenvedés, a nyomor vagy a kínzás, ha az Ő szenvedésére gondoltak... vagy az Ő ígéreteire? Ha ez a gondolat fölébred egy lélekben, ha megérti az okot és reszkető lélekkel átérzi Jézus emberek iránti szeretetét, halhatatlan fény világítja meg az élet sötétségét. A látszatok értéke egészen megváltozik és minden pillanat, mint titokzatos események mélye, az isteni világosság fényét nyeri. — Ezeknek a régi bazilikáknak a pompájában századok hitét érzem.

november 12.

Egy hollandustól, aki a vatikáni spanyol követség majordomoja, három belépőjegyet kaptam a pápa jubileuma alkalmából tartandó pápai-misére a Szent Péter-templomba.

november 16.

Este van, az ünnepi-mise után. Ez a szent pompa nem lehet csak egyszerű játék. Keresem az értelmét. Kell, hogy létezzen valahol egy valóság, aminek mindezek a dolgok a látható kifejezői. Nem lehet, hogy mindez csak csaló káprázat. Akkor minden, minden hiába volna. Az egész élet egy gyűlöletes bohózat lenne. Nem tudok így gondolkozni, ez szörnyűség volna.

Ami Rómát illeti, most kezdem megérteni különös és titokzatos vonzerejét. A pápa által Róma a világ központja, a világ fővárosa. Kell, hogy Róma valami örök dolgoknak legyen a jelképe. Róma aeterna.

november 20.

Édesanyámat megoperálták. Ügylátszik, az eset súlyosabb volt, mint hitték. De meggyógyulhat és ő maga is nagyon vágyódik újra megerősödni és meggyógyulni. Az első napokban teljes nyugalomra van szüksége. Mihelyt kissé megerősödik, egy ápolónő kíséretében Oostvoorne-ba viszik, ahol az apám egy elkülönített házban néhány szobát bérelt számára. Úgy remélem, hogy mire hazaérünk, már teljesen jól lesz. Elgondolom, hogy mennyi szenvedés van az életben, milyen halmaza van a szenvedéseknek egyetlen pillanatban, nem beszélve a századok mérhetetlen szenvedésmennyiségéről. Ez a látomás egészen le-sujt. Az emberiség történetét borzasztó zavarosnak látom, nem tudom elképzelni a világegyetemet Istennel, Aki maga a Jóság és Gondviselés. Igaz, nem tudom elképzelni Isten nélkül sem.

november 23.

Róma fekvése a Campagna közepén, hegyektől körülvéve, nagyon szép. Számtalanszor kimegyünk Frascatiba és a többi kis városba a Monte Albani tövében. Mindenünnen látszik a távolban Róma, aranykődben úszva, ez a csodálatos város, ahová millió és millió ember vágya száll, mint Isten kézzelfogható és látható jelenlétéhez a földön.

A renaissance művészete teljesen hidegen hagy. Csak Michelangelo nagyszerű víziói, festményei a Sixtini-kápolnában és Mózes-szobra tettek rám mély benyomást. Ráfael és a többiek nem hatnak meg, egészen közömbös maradok. Valami lágy érzékiséget látok bennük és ez visszataszít. Műveikből nem sugárzik ki a lélek. Ezeknek a festőknek a számára Jézus

anyja nem volt más, mint egy bájos és szeretetreméltó asszony. Jézust mint gazdagon öltözött polgárt ábrázolják, szép mozdulatokkal. A Biblia örök eseményeit ők hamis megvilágításban ábrázolják és így valami visszataszítóan teatrális benyomást keltenek. Hiányzik ebből a művészetből a mély lelki háttér, amit a primitíveknél és a mozaikfestőknél megtalálok. Ez a művészet csak a színekben való passziózás és szép és kellemes formáknak a megőrkítése. A renaissance-szal úgy látszik, elkezdődött a vallásos művészet hanyatlása, majd süllyedése, hogy azután a mi korunkban a százalmasan émelegős vásári giccsekben semmisüljön meg végleg. Ezek a mai, színes nyomatokhoz hasonló szentek képei meggyalázzák bectelen csúfságukkal templomaink szentségét.

november 28.

Ma sötét, borongós hangulatban vagyok. Bárhova néztem vagy fordultam, csak homályt és az élet értelmetlen ürességét láttam. Minden, amit szeretek, minden, ami az élet drámájában izgat és érdekel, a történelem, a századok zsúfoltsága, az emberek hajszája az események vagy a legaljasabb élvezetek után, a nemzetek megsemmisülése, a művészet, a világ uralma, a szépség, a vallás, ez ma mind csak álom, csak képzelődés, hazugság, hamis látszat, cél és végnélküli üresség. Az élet örökös hajsza az örvény felé. Minden elvész, minden elmúlik, minden megsemmisül. Itt vagyok ezen a földön és olyan lelket hordozok magamban, amelyik az Elmúlhatatlan után eped. Semmi, amit ismerek, nem tudja kielégíteni. Beleszédül a lelkem, ha a csillagos égre tekint. Halálos gyötrelem fojtogat, ha az emberiség történetére gondolok. Nem értek semmit, nem látom az összefüggést. Nem nevetséges bármit is komolyan venni, bármit, ami az emberek szemében értékes, vagy ami a földön történt, történik és történni fog, szemben ezzel a mérhetetlen világegyetemmel, szemben a több mint háromszáz millió nappal,

melyek szédületes sebességgel egyidőben írják le elképzelhetetlen ellipszisüket, — elgondolva, hogy rajtunk kívül más világegyetemek is vannak, vajjon hol? Ezek örökre rejtve maradnak előlünk és rohannak bele ismeretlen irányokba. Nem nevetséges, ha ezeknek a napoknak a játékára, a naprendszerek táncára gondolok és az utcán járva, árúkkal fölhalmozott üzletekben komoly arcú férfiakkal vagy bájosan mosolygó nőkkel találkozom? — Mi értelme van a földnek? Császárok ülnek pompás ruhákban, drágakövekkel megrakva trónjaikon. Egy pápa térdeplő tömegeket áld meg. Hadseregek rohannak egymásra és napnyugtával ezrek és ezrek teteme borítja a harcmezőt. Egy szerelmes legszebb dalait énekeli imádottjának és megvetve, öngyilkosságot követ el; gyermekek fölbrednek, emberek örökre becsukják szemüket. Az évszakok mint valami csodák követik egymást. Egyszer egy embert, — talán Isten volt? — keresztre feszítettek. Az emberek zokognak a szívettpő vágyakozástól az örökkévalóság elhagyott partjai után és kinyújtják karjukat olyan csillagok után, melyek talán már évszázadok óta kialudtak. Egyedül az ember gondolkodik a földön és az ő gondolatai messzebb érnek, mint a legtávolabbi napok. Mit törődöm hát a világ mindennapos gyötrelmével? Minden semmitmondóvá válik. És a sötétség szörnyű, óriási. Úgy érzem magam, mintha kő volnék, mely esik, folyton esik és sohasem szűnik meg az esése. Hogyan tudnám széttörni a láncaim? Hogy tudnék kimenekülni ebből a varázslatból? Hová menjek? Hogy tudnám legyőzni ezt a lidércnyomást? Mégse hiszem, hogy arra születtem volna, hogy örökre elveszem. — Most egyszerre, talán nevetséges, eszembe jutnak Jézus szavai a jó latorhoz: *Hodie mecum eris in paradiso*. Istenem, mit akar ez jelenteni? — Szomorú vagyok, mint egy elhagyott gyermek. A lelkem megfullad a látható világban. Hol van hát ez a paradicsom?

Kell, hogy létezzen valami hallatlanul nagy, amiről nekem fogalmam sincs.

december 5.

Annyi hónapi megfeszített figyelem, annyi új benyomás után egy nekem eddig ismeretlen világban, a művészetekkel telítve, most vágyunk a természet csendes magánya után. Elmegyünk Rómából és addig, amíg az anyagiak tartanak, az olasz Riviera egyik kis falujába, Santa Margheritá-ba megyünk, Génua mellé. Ez az emlékekben olyan gazdag tél nagy jelentőségű lesz a mi életünkben.

december 17.

Santa Margheritában vagyunk és olyan boldogok vagyunk, mint a gyerekek. Bolyongunk mi hárman a Portofino-félsziget erdeiben. Órákon át ülünk egy magaslaton és bámuljuk az előttünk elterülő fénylő tengert. Az idő langyos és napos, mint egy szép tavaszi napon. Az ösvények szélén már találunk tavaszi virágokat. Nézzük a halászatról hazatérő bárkákat. Szemünk az Apenninek magaslatain és a tengeren legettetik. Hegyek, erdők és a tenger. És mindez a ragyogó égbolt alatt. Élvezzük a pillanatot, amely leírhatatlanul szép.

december 23.

Tegnap óriási vihar volt. Behallatszott egész a hotelszobánkig a hullámok tompa morájának a hangja.

Nagyszerű látvány volt, amint habzó kévájuk a szakadékos parton megtört és egyszerre néhány szikla eltűnt ebben a fehér, habzó csipkepalástban. Messziről jönnek a legnagyobbak, fehér tarajuk megnövekedik a gyorsaságban. Közelednek a parthoz és egyszerre örült zajjal parthoz ütődnek és megreszkettetik a földet. De úgy is ismerem ezt a tengert, ha nyugodt, mint egy tó, síma, mint egy kifeszített selyem, amerre a szem ellát. Vannak pillanatok, mikor a tenger úgy ragyog a nap fényében, mint smaragd és arany folyó.

A hegyek leírhatatlanul fenségesen merednek a magasba, és a fenyvesek égnak a pazar napsütésben.

Ó, Itáliának a fényessége! Ez egy mindig megújuló csoda! Az északi ember számára, aki megszokta az otthoni sötét téli hónapokat, amikor a bágyadt napsugár nem képes áttörni a ködöt és felhőtakarót és rejtve marad hónapokon keresztül, ez a ragyogó világítás még nap nélkül is állandó örömet jelent. Nem tudom ennek fényességét megértetni olyannal, aki ezt nem látta a saját szemével. Minden megtartja gyönyörű körvonalát a legvakítóbb fényességben is. Mikor az ég ki van feszítve a magábaszállt föld fölött és olyan, mint szürke bársonytakaró, akkor érvényesül igazán ennek a világításnak a szépsége. Csillog és szikrázik szelíden a szem előtt, mint valami rejtett tűz, mely mindenütt ég. A nap benne van a tárgyakban és azok is ragyogóakká válnak. A hegyek aranykoronát viselnek, a fenyvesek oldalukra dőlnek, mint aranyozott kandeláberek. Az olajfák, ezek a tragikus fák, melyek öregkorukban olyanok, mint szenvedő emberi tagok, ezek is aranyporban fénylenek. És mindezek fölött — ó álmom! — egy tökéletesen tiszta égbolt feszül.

Ez az ég az én szívemnek a boltozata. Megszabadultam a kétségeimtől, nyugodt béke van a szívemben, bár él bennem, ha ezt a sok szépséget szemlélem, a vágyakozás valami után.

december 31.

Ma este — mint valószínűleg minden más ember is — az elmúlt évről beszélgettünk. Rabja vagyok az életnek, mint valami nehéz álomnak, és nézem nagy, csodálkozó szemekkel. Mi értelme van a létezésünknek? Az elmém mindig sötét falakba ütközik. Nem tudom ezt a rejtélyt megfejteni. Mit jelent az élete annak a kis aggastyánnak, aki hotelről-hotelre vonszolja magát, aki sohase kérdi elgyötörtén a mélységeket és nem ismeri az elérzékenyülést, ha lenyugvó nap

fényében ragyognak a hegyek. — Mit jelent a messinai szörnyű földrengés, mikor több mint kétszázezer ember pusztult el néhány pillanat alatt? Csak a véletlen műve volt? És nincsen magyarázata? — Azt hiszem, hogy mi tulajdonképpen nem tudjuk, mi történik bennünk és körülöttünk.

Vacsora végéfelé a kis öreg, egy rajnamenti német, aki csak franciául akar beszélni, egy üveg pezsgővel közeledett hozzánk, hogy boldog újévet kívánjon. Meghívásomra leült az asztalunkhoz és elkezdte beszélgetni a borról, a hotelekről, a Földközi-tengerről és természetesen a földrengésekről is. Egészen komolyan azt kezdte nekünk magyarázni, hogy az utóbbi éjszakáit egészen megzavarta az a gondolat, hogy milyen szörnyű zavarok lesznek a telekkönyvek körül a katasztrófa után! — Nem ismer senkit és nem is akar megismerkedni senkivel. Kétszer egy évben Neuenahrban csinál egy kúrát, mert cukorbeteg. Közben Luzernben pihen, majd megint a Rivierára megy: Bordighera, Rapallo vagy Santa Margheritába a téli hónapokra, s így évről-évre. Semmi se érdekli, semmi, de semmi. Félek egy ilyen ürességtől. Félek ettől a kis öregtől. Néha mégis irígylem ezt az állati megelégedettséget.

1909 január 15.

Egy hét múlva hazamegyünk. Vágyom már látni édesanyámat, aki közben elhagyta a kórházat és most Oostvoorneban van a nővéremmel és egy ápolónővel. Különös, de északra is vágyom újra. Egészen boldog voltam, mikor a napokban megláttam a hóval borított hegyeket. Furcsa egy lélek ez az enyém. Jól tudok itt dolgozni és mégis vissza akarok térni a hideg és szomorú északra, ahol rám nehezedik az élet, ahol a világosság alig tud áttörni a sűrű ködön a téli hónapokban, és az üvöltő vihar kétségbeesetten tépi a lombjaiktól megfosztott fákat. — Ó, ismerem ezt a nyugtalanságot, mikor azt remélem, másutt fogom megtalálni

a békét, mintha bizony nem a lelkemben kellene azt megtalálnom!

Pár nap óta egy idős amerikai hölgy lakik a hotelünkben, egy különös lény. Egy este leült az asztalunkhoz és minden további nélkül elmondta nekünk az élettörténetét. Negyven év óta keresztül-kasul utazza Európát és Amerikát, nincs se rokona, se barátja. — De mégis, van egy barátom, tette hozzá, ezzel kivette az erszényét, ünnepélyesen az asztalra helyezte és így szólt: Ez az! — Kimondhatatlanul unatkozik. Megvallja nekünk, hogy veszekedett már a kis öreggel: — Útálom a németeket és még jobban utálom a kopasz fejeket, mindig úgy fénylenek! Nemrégiben egy angol megkérte feleségül, de kereken visszautasította, mert nem akart egy koronás fő alattvalójaként meghalni! Holnap Firenzébe utazik, hogy miért oda és nem máshova, azt maga sem tudja. Utazik, mint egy üldözött, mint valaki, akit kerget a nyugtalanság és sehol sem boldog. Micsoda existencial! Mi fog vajjon végbemenni a lelkében, ha egyszer haldokolva fog egy hotelszobában feküdni, itt vagy bárhol, ő, akinek egyetlen barátja a pénztárcája?

január 20.

Egy óra múlva indulunk a vasútra, hogy Génúán át egyhuzamban utazzunk haza. Holnap reggel Bruxellesben leszünk. — Pár nap óta virágoznak a mimózák, a levegő langyos, itt a tavasz. Utolsó sétáinkat tettük a hegyekben és most elutazunk. Bár boldog vagyok, hogy hazamegyünk, hogy viszontláthatom az otthonunkat, kedves tárgyainkat, melyek mint ismerősök fognak minket üdvözölni. Türelmetlen is vagyok, hogy édesanyámat újra láthassam, akinek az állapota most is súlyos; mégis szomorú vagyok, hogy ezt a szép országot el kell hagynom. Vissza fogok-e még egyszer jönni? Nem lesz-e akkor minden más? És mi is, nem leszünk-e mások?

A hoteltulajdonosok, kedves, egyszerű emberek,

elláttak útravalóval, Anne-Marie-nak pedig gyönyörű virágcsokrot adtak. Olyan boldog, nyugodt hónapokat töltöttünk itt. Az életünk egy szakasza újra lezárult. Szomorú vagyok. Mert mindez nem az volt, amit vártam. Mit tartogat számunkra a jövő?

MÁSODIK RÉSZ

Omnis qui petit, et qui quaerit,
invenit, et pulsanti aperietur.
(Szent Lukács XI. 10.)

1909 január 27.

Ma délután megérkeztem Oostvoorneba. Brielle-től kezdve én voltam az egyedüli utas a gőzvasúton, amelyik ezen a kétségbeejtő lapályon keresztül közlekedett. A szél, melynek zúgása körülvette a kocsit, hajtotta és kergette a sötét, szakadozott felhőket. Telítve voltam ennek a vidéknek a szomorúságától és örültem, mikor végre megérkeztünk a kis állomásra, ahol fiatalabb húgom várt rám. Úgy éreztem, mintha a világ végére érkeztem volna, az elhagyatottság érzése töltött el. — Sietve megyünk, hideg van. E. elmondja nekem, hogy a beteg állapotában mindig visszaesések vannak. A seb nem akar begyógyulni és ez nagyon leveri a beteget. Hogy vágyom megölelni az édesanyámat s mégis félek. — Átmentünk a Templom-téren, miután félénken összezsúfolt kis házak mellett haladtunk el. Senki se járt az úton. Nem hallatszott más hang, mint a szél zúgása és ez mindig erősebb és erősebb lett és alaposan megtépázta a fák magas koronáit. Ó, milyen messze voltam a Déli-tengertől és napsütötte hegyeitől.

Nyugalmat erőltetve magamra és örvendező köszöntéssel léptem be a beteg szobájába. Melegen átöleltem anyámat és mindjárt beszélni kezdtem, beszéltem, kérdeztem, hogy elrejtsem nagy meghatottságomat. Meleg kezembe szorítottam kezét, mely sápadt és sovány lett. Nem nagyon változott meg, csak kicsit őszebb lett. De fáj így látni őt, ilyen megadás-

sal szenvedve. Körülültük az ágyát, apám, nővérem és én. Elmesélte nekem az operációt, az előtte és utána való kínos napokat, azután a hosszú heteket a Diakonisszák házában, ahol olyan hideg volt minden, ahol nem volt semmi szeretet és ahol több gondot fordítottak a bútorokra és padlóra, a higiénia nevében, mint a betegekre. Ugyanaz az erélyes asszony volt, mint régen, élénk szelleme minden iránt érdeklődött, különösen ami a gyermekeit illeti. Kifejezte örömét, hogy mi is eljutottunk Itáliába. — Ebéd után, melyet mi a mellékszobában költöttünk el, segítettem őt másik ágyba áttenni. Olyan különös és megható volt, hogy én vittem őt karomban, aki mint kisgyermeket, engem vitt.

Úgy vágyik meggyógyulni, hogy újra egészséges és erős legyen. Elmesélte, hogy mennyi szenvedésen ment keresztül és mennyire érezte a nagyon aggasztó percekben, hogy mennyi szál fűzi az embert az élethez, ha szeret. Nem fél a haláltól, de olyan szép az élet, ha az ember azok között lehet, akik közel állnak hozzá. Kezelőorvosa azt állítja, hogy meggyógyulhat, csak sok időbe fog kerülni. De anyám bátor és türelmes és reméli, hogy a tavasz, mikor majd kiülhet a kertbe, meghozza a gyógyulást és visszanyeri az erejét. Mert most nagyon gyenge. Mióta elhagyta a klinikát, apám és E. nővérem ápolják addig, míg majd a jövő héten egy apáca érkezik.

Ma este sokat beszéltem neki Rómáról, a pápa jubileumáról és elmondtam neki, mennyire megérttem ezt a várost. Természetesen sokat beszélünk a katolicizmusról is, hiszen már sokszor megírtam neki csodálatomat eziránt a vallás iránt, amit ő is osztott velem. Ebben a vallásban van a kereszténység teljes kivirágzása, szerinte is. — Milyen csodálatos lelki rokonság van közöttünk! A mélységek utáni vágy él mindkettőnkben. Ó, hogy szeretnék rajta segíteni, valami olyat véghezvinni, ami által egyszerre jól lenne és minden szenvedéstől megszabadulna! De teljesen tehetetlen vagyok.

január 28.

Az idő hideg és barátságtalan. Folyton esik az eső. A nagy kert a ház körül olyan szomorú. Megpróbálok egy kis napot bevinni a szobákba és elmesélem kirándulásainkat a déli országban, sétáinkat a virágzó hegyek és kertek között és a fénylő tengerparton. Egyszerre, mialatt beszéltem és az anyámra néztem, aki mosolyogva hallgatta szavaimat, az a fájdalmas előérzetem volt, hogy nem fog meggyógyulni. Szembenéztem az élet és a halál titkával. — Anne-Marie-ra gondoltam és a fiunkra és minden ismerősre és ismeretlenre, elgondolva, hogy mi is egyszer így fogunk feküdni egy ágyon, várva a halált. Élünk és körülötünk a halál ólálkodik.

Sokáig maradtam a szobámban, az ablaknál ülve, melynek üvegtábláit csapkodta az eső. Folyton anyámra kellett gondolnom és mi négyünkre, az ő gyermekeire, akik ma mind felnőttek. Az élet olyan titokzatos és örökké érthetetlen valami. Szörnyen egyedül éreztem magam, melyet csak növelt az eső, a vidék lehangoló szomorúsága. Nem volt más zaj, csak az átkozott szélnek a zúgása és az eső csapkodása. Minden elkeserítette a lelkemet.

január 30.

Édesanyám ma nagyon jókedvű. Jóízűen nevet az én útiélményeimen, különösen mikor furcsa és különös emberekről beszélek neki. Milyen jó is volna mindnyájunk számára, ha ő újra a régi lehetne, telve életkedvvel és energiával. Úgy vágyom, hogy kimutassam neki, mennyire megérttem őt, mennyire méltányolom minden tettét és hogy jobban szeretem, mint valaha.

január 31.

Ma éjjel fagyott. A fák, a bokrok és a fű olyanok, mint a fehér korall, egészen merevek. A sápadt nap ezüstös ködön át süt. Édesanyám az ágyból láthatja

az elvarázsolt fehér kertet. Még mielőtt a fagy enged, nővéremmel elmegyünk sétálni. Különösen szép a pompája a dértől nehéz fehér ágaknak. Egy jégcsap csendesen leválik és mint egy finom üveg pohár, porrá törik. A falut és földeket is ez a fehérség borítja. De semmit sem tudok élvezni, mindig előttem van az anyám, amint az ágyban fekszik és szenved. Minden erőmből azt kívánom, bár gyógyulna meg egy csoda folytán egyszerre, teljesen. Előttem van mindaz, amit Lourdes-ről olvastam...

február 1.

A Rotterdam-i váróteremben vagyok. Mindjárt utazom az expresssel Bruxellesbe. Esik és havazik egyszerre. Szörnyű egy idő. A rotterdami sárban gázolok. Micsoda város. A Börze és a Kikötő. Üzlet ezüstben és áruban. Az a benyomásom, hogy ez a város — lármás forgalmának, hosszú kocsisorának, a hajók és vonatok fűtülésének és az üzletemberek izgatott jövés-menésének ellenére — csak árnyék, valami nem létező. — És messze a sötét éjszakában, túl a hóviháron, egy kis falu bújik meg a csendben. A háza mind sötétek és bezártak. Az egyikben van egy szoba, egy kis négyszögletes terület, melyet egy kis lámpa világít meg és ott pihen egy ágyon egy asszony, aki virraszt és gondolkozik. A csend telítve van gondolatokkal és megszámlálhatatlan képpel. És ő nem veszi le a szemét ezekről a szegény ködalakokról.

február 7.

Rendezem a jegyzeteimet Olaszországról. Föllovasom őket Anne-Marienak, és úgy tűnik nekünk, mintha ezek a gyönyörű, napsugaras, gondtalan hónapok csak valami ragyogó álom lenne. Újra fölveltük a mindennapi élet fonalát.

március 10.

Nem történik semmi. Mindaz, ami van és izgatja és nyugtalanítja az embereket, engem egyáltalában nem érdekel, teljesen hidegen hagy. Pénz, dicsőség, élvezet, — nem ezeket szomjazom én. De hát mit várok? — Csak a munka láza és a szépség tudják elfelejtetni velem ezt a fájó nyugtalanságot. És azután azok a mély órák Anne-Marieval, mikor mint két eltévedt gyermek kiutat keresünk ennek a világnak sötét erdejéből. Néha kifejezhetetlen érzések és gondolatok világítanak nekünk. Bizakodunk. — Máskor meg, és ez a lelkem rendes állapota, a kétség gyötör, gondolataim vihara a lelkem tépi szét. Beszéltem erről Anne-Marienak. — Én is ismerem ezeket a kétségbeejtő órákat, — mondta — és ilyenkor imádkozni szeretnék, de kihez? — A szívem mindenütt ürességbe ütközik. A mi boldogságunk olyan törekeny, annyi veszedelem fenyegeti, láthatatlan veszélyektől vagyunk körülvéve; — úgy szeretnék imádkozni és nem tudok...

március 16.

Viszontláttam az öregembert. Még kínosabb benyomást tett rám, mint régen. Mintha belemerülne aggasztó magányába. Olyan, mint egy hajóroncs a halál tengerpartján.

Ma éjjel szörnyű álmom volt. Ólomszínű, reménytelen félhomályban egy végeláthatatlan tömege a kísérteties alakoknak ment előre, hangtalanul egy hosszú, keskeny úton, melynek mindkét oldalán mély szakadék tátongott. Elöl és hátul elveszett a tömeg a legsötétebb éjtszakában. Az emberek egymást taposva jöttek elő ebből az éjtszakából, nagy fehér, merev szemekkel és mentek lassan előre. Ami még növelte borzalmamat, az a szörnyű, mérhetetlen, megsemmisítő csend volt. Minden a legkisebb hang nélkül ment végbe. Voltak olyanok, akiknek arcán merev nevetés volt, de ez a nevetés is hangtalan volt. Úgy

éreztem magam, mintha egy hegy feküdnék a mellem és nem voltam képes kiszabadulni alóla... Azután láttam, — és ez folyton ismétlődött jobbra és balra a keskeny úttól — hogy ezek közül az alakok közül egyik is, másik is mint érett gyümölcs hullott bele a szakadékba. Ez szinte nevetséges volt, örültem mulatságos, de ugyanakkor ordítani lehetett volna a félelemtől. Mialatt ezek az emberek és gyermekek a mélységbe estek, a tömeg csak ment előre, a nélkül, hogy egy pillanatra is visszanézett volna az eltűntek után. Úgy tetszett nekem, mintha ez évszázadokon át tartana és nem voltam képes megszabadulni ettől a szörnyű lidércnyomástól... Külözősen a csend, ez a halálos csend volt elviselhetetlen. És sehol se volt a legkisebb világosság, nem volt se nap, se hold, se csillagok. Ólomszerű félhomály két éjtszaka között és az embertömeg, és nem volt egy hang, egy szó, csak a végtelenség csendje. — Ennek az álomnak az emléke még most is lelkemre nehezedik.

március 20.

Vannak barátaim, akiket szeretek és akik szeretnek minket. De lelki közösséget csak eggyel, legfőljebb kettővel érzek. Érzem a szavaikban azt a kutató nyugtalanságot a mélységek után, érzem, hogy ők is remegnek a titkok előtt és csodálják mindazt, amit látnak, mindazt, ami végbemegy lelkükben és élnek az eljövendő csodák várásában. A többi, mint a nagy tömeg is, megelékszik egy nyugodt és felszínes élettel. Mindig jobban megdöbben, mikor látom az embereket és majdnem az összeseket, szép csendesesen élni, minden izgalom nélkül, semmin se csodálkozva, kedélyes, megelégedett mosollyal jól táplált arcukon, és sohasem gondolnak arra, hogy örvények vesznek körül minket.

Ha egy ilyen egyénnel állok szemben, vagy nagyon ostoba vagy nagyon szerencsétlen leszek. Nem értem őt (hát van egyáltalában valami érteni való

egy ilyen állaton) és ő nem ért engem. A szavaknak, melyeket használunk, más értelmet ad ő és más értelmet adok én. Ő mindent egészen természetesnek lát, minden nagyon egyszerű és nincs semmi titok. Én ellenkezőleg mindenben csodálkozom, kutatom a mélységeket és a magasságok felé tör a lelkem. Az ő gondolatai a sárban taposnak, és aki nem hasonlít hozzá, az az ő szemében bolond, rajongó és azt ő megveti és gyűlöli. Én pedig éppen azt szeretem, amit ez a boltos túlzottnak tart. (Mert lelkileg boltos lehet egy király, egy művész, egy katonatiszt, egy színész, pap, kocsivezető, költő, és sajnos, ezek majdnem mind boltosok.) Minden, amit nem lehet elrendezni és nem fér be a boltjuk kis fiókjaiba, elfogadhatatlan és gúnyolódásukat váltja ki. Hánytól hallottam, állítólagos okos emberektől, hogy Szent Ferenc bolond rajongó volt, aki okosabban tette volna, ha folytatja atyjának az üzletét, a helyett, hogy barátaival koldulva járja be az országot! — Rembrandt a szemükben egy züllött alak volt, mert nem tudott meggazdagodni és kétszer érte az a szegény, hogy ellicitálták mindenét. — Verlaine, — ezt a nevet sohase hallották. Ez is egyike volt azoknak a zseniknek, aki képtelen volt pénzt szerezni! — Bosszúsan mondják: Mire való ez a különködés? Miért nem tudnak szépen, csendesen élni, mint mi? Miért nem tudnak úgy tenni és úgy gondolkodni, mint én és mindenki más? Az élet nagyon egyszerű foglalkozás és nagyon mindennapi dolog. — Istenem, hogy gyűlölöm az ilyen emberek gondolkozását! A szerelem, a szépség, a vallás, mindaz a nagyszerű, amit az emberiség bír, a legfenségesebb dolgok, az ő szemükben túlzás. Milyen marhák! — Ó, megértem, hogy mit kellett az anyámnak szenvednie ezektől a korlátozott emberektől, és a gondolataiknak és érzelmeiknek a szörnyű laposságától is.

április 11. Húsvétvasárnap.

Miután az édesanyám nagyon gyenge és a legkisebb zaj is bántja, csak egyedül mentem Oostvoor-

neba, Anne-Marie és a fiunk Rh.-be mentek nővéremhez. Hogy megváltozott ez alatt a rövid idő alatt, hogy utoljára láttam! A leeresztett függönyök félhomályában ült az ágyban, párnákra támasztva. Az arca, mely nagyon megfogyott és beesett, szomorú volt és megadásteljes. Tekintete merev volt. Mikor meglátott, szeme fölragyogott, és megöregedett szája körül gyenge mosoly játszadozott, két kis törékeny kezét felém nyújtotta, ezek a kezek úgy fáztak... Nagyon nehezen beszél, alig tudom megérteni... — Mialatt beszéltem, csak egészen halk hangon, nehogy zavarjam, — becsukta a szemét. Nem felelt, de éreztem kezének a gyenge szorítását. Szívem hangosan dobogott. — Az apáca az ágy végében ült és varrt; nem láttam, csak a fekete fátyolt lehajtott fején. Különös csend volt a szobában, a lámpa sárgás fényben világított. Kint sütött a nap.

Az anyám azután kérdezősködött Anne-Marie és a gyermek után. Mondtam neki, hogy Rh.-ben vannak és nemsokára eljönnek hozzá. Fejével biccentett és újra elmerült merengésébe. Mire gondolt vajjon? Megkérdeztem, egy kicsit elmosolyodott és gyenge mozdulatot tett, mely azt jelenthette: mindenkire, mindenre... Órákig maradtam így mellette és a szívemben keresztülszántotta a fájdalom. Nem tudok már hinni a fölgyógyulásában, szemmeláthatóan gyengül. Bár ragyogó tavasz van, a levegő úgy melegít, mint a bor, ő fázik, néha megborzong, mint a nagyon öreg asszony, a gyapjúkendő ellenére, mellyel be van takarva. A kezének a bőre durva, fagydagاناتok vannak rajta. Néha összedörzsöli a kezét gyengén és utána megnézi őket. Néha előrenyújtja karját, mintha félelmetes gondolatokat vagy képeket akarna elhessegetni. Mellette maradok és szégyenkezem állatian egészséges testem miatt. Meghatottság és nyugtalanság van a tekintetemben. Érzem a halált ólálkodni, érzem valakinek a láthatatlan jelenlétét. Az az érzésem, mintha vak lennék, mert bár a szemem tágra

van nyitva, nem látok semmit abból, ami itt előttem a valóságban történik...

A gondolatoknak, képeknek és emlékeknek egész tömege rajzik bennem; nem tudom őket elűzni, kénytelen vagyok elviselni őket. — De van egy kép, amelyik a többit mind elhomályosítja: anyámnak a képe, aki mozdulatlanul vár, haldokló, hideg kezével és különös, messzenéző tekintetével. Ezt sohase fogom elfelejteni.

április 12. Húsvéthétfő.

Egyforma az állapota. Alig eszik. Olyan, mint valaki, aki vár. Mellette voltam egész nap, csendben. Holnap együtt jövünk mindhárman. Az orvos azt mondta, hogy az állapota lassan, visszavonhatatlanul súlyosodik. Nem tudom megérteni, ismerem a szavakat, de az igazi értelmük nem hatol belém. Igazában mi hát a halál? — Azt hittem talán, hogy ez a kérlelhetetlen valami csak mindenki más számára létezik, de nem érinti azokat, akik kedvesek nekem, akik nélkül az életem olyaná válik, mint kopár pusztaság?

április 13.

Meghalt az édesanyám. Ma délután félkettőkor. Mindnyájan körülötte voltunk, mi, az ő négy gyermeke, három nővérem és én. Éppen elutazóban voltunk, mikor megjött apám sürgőnye: „A vég közeledik.” Úgy határoztunk, hogy Anne-Marie itt marad a gyermekekkel és mi megyünk az első vonattal Oostvoorneba. Alig vártam, hogy megérkezzünk. Láttam az embereket és tárgyakat a nap közömbös világításában; ezek mind semmit sem tudtak a mi fájdalmunkról.

Nyugodtan, nyitott szemekkel feküdt az ágyában, lassan lélezett. Vajjon megismert minket? Láta ezt a négy embert, akik az ő gyermekei voltak, az ágya körül térdelni? Meghallotta-e szerető szavainkat és kérésünket, hogy fordítsa felénk a tekintetét utoljára?

Érezte-e meleg kezünket az ő hideg kezén és csókjainkat hideg homlokán? — Éjjel, mielőtt a csendes agónia megkezdődött volna, őt csókot lehelt az apám kezére, őt búcsúcsókot, egyet az apám, a többi négyet pedig a mi számunkra. Az eddig élt éveim mint álom eltűnnek, újra gyermek vagyok, aki az anyját hívja, és aki egyedül érzi magát, mióta ő elment. Legmélyebb bensőmíg föl vagyok kavarva, valami magasztost szakítottak el tőlem. Valakit meghalni látni mindig mély benyomást tesz, de jelen lenni annak a halálánál, aki kedves nekünk, aki minden gyermekkori emlékünkből él, aki drágább nekünk, mint a napvilág, aki nélkül az életünk semmitérvé válik, ezt majdnem lehetetlen elviselni, ez szörnyű nagy, szörnyű nehéz valami. A test lassan lélekzett, mindig nagyobb kihagyásokkal. Nehéz könnyek folytak lassan nyitott szeméből, végig az arcán. Egy haldokló sír... Miért, mi történik? Miért szomorú a lelke? Mennyire érzem, hogy testi szemünkkel nem látunk mindent, ami körülöttünk történik. Mi félhomályban vagyunk és körülöttünk sötét éjszaka van. És a legfontosabb éppen ebben a sötét éjszakában történik. — Mellette maradtam és égő szemeimmel figyeltem az arcát, mely egészen mozdulatlan volt. Csak az agóniának ezek a szörnyű, nehéz könnyei folytak. Az volt az érzésem, mintha egy szédületes mélységbe tekintenék, amelyben semmit se látok. A halál, amely olyan halatlannul nagy esemény, csodálatosan egyszerű kell hogy legyen. — A lélekzet már észrevehetetlenné vált. Figyeltem minden erőmből, közeledett a vágó, a fenséges pillanat... És egyszerre olyan volt, mintha egy kéz, a halál keze simította volna végig az arcát, szemét becsukta, vonásai megnévtak és a feje mintegy álomban, mélyebben nyomódott a párnába. Azután minden elcsendesült és mozdulatlan lett. — Tekinttem, melyet könnyek homálvosítottak el az apácát kereste, aki az ágy végénél a haldoklók imáját mondta. Ő jelt adott és én megértettem, hogy min-

dennek vége. Mind körülötte voltunk, összekulcsoltuk kezét a mellén, megcsókoltuk sápadt homlokát, mely olyan hideg volt, mint egy kő, azután fölálltunk. Nem tudtam betelni a halott látványával. Nyugodtan, csodálatos békességben pihent az arca, fölfelé fordulva. Bele akartam vésni örökre az emlékembe ezt a tiszta arcot. Szememet nem vettem le róla. És különös, ez jót tett nekem, megnyugtató. Ez a szép halott alak valami támaszt adott, valami bizonyosságot gondolataim rendetlen össze-visszaságában. Nyugodt voltam és nem tudtam megérteni egy lármás, kitörő fájdalmat. Itt volt kiterítve a mozdulatlan, élettelen, lélek nélküli test. Kialudt az utolsó fény is ebben a testi lakásban, az éjtszaka borította be. De hát mi történt? Hol van most az az asszony, aki az én anyám volt és az én hűséges lelki barátnőm? . . . Egészen értelmetlenül tódultak a szavak az ajkamra és magamban mondtam őket: Requiem aeternam dona ei Domine. Ezt háromszor elismételtem. — Ó, most már tudom, hogy a lélek létezik, nem tudom, hogyan, nem tudom elképzelni, nem tudom megérteni, de a lélek halhatatlan, örök, isteni. Tudom. Ez nem lehet máskép. A titok létezik. De milyen szánszalmasan vonszoljuk magunkat a sötétben!

A halott teste nyugodtan pihen, egyedül. Én vagyok itt és virrasztok. Ebben a sötét, illatos tavaszi éjtszakában messziről és közlről hallok a fülemülék szenvedélyes énekét. — Én is így leszek egy nap kiterítve, mozdulatlan lábakkal, összekulcsolt kezekkel, földetlen arccal, mely olyan, mint valami kőálarc, fölfelé fordítva, csukott szemekkel. Ó, a halál az egyedüli bizonyosság. Minden titok, ezt jobban érzem, mint valaha. — Én élek . . . élek. Az anyámra gondolok, Anne-Mariera, gyermekünkre, az apámra, testvéreimre, barátaimra, az egész emberiségre. Látom, innen az asztal mellől, a tavaszi éjtszakában és a fekete sötétségben, — látom élni az embereket és ugyanakkor látom a halott testét, látom nemes és

magános arcát. Szédülök, nem tudom megérteni, nem érzek kapcsolatot, egységet. Lehetetlen tagadnom a titkot, és úgy tekintenem az életet, mint valami közömbös, rejtett értelem nélküli dolgot. Mennyire fölkavart engem ez a halál. Nem kimondottan a veszteség miatt, de a miatt, ami itt végbement az én testi látóképeségemen túl: a lélek elszállása a testből!

Mialatt Krisztina nővér, egy másik asszony segítségével, elkészítette a halottat, mi a kertben sétáltunk. Szelíd kék ég ragyogott fölöttünk, a fák már rügyeztek, a kis bokroknak már kibújtak zöld levélkéi. — Idejöttünk erre az elrejtett kis helyre, minden irányból, az anyánk halottas ágyához. Most vége a multnak, visszavonhatatlanul vége van; ez a mi szomorúságunk. Minden pillanatban elmentünk a nyitott ablak és ajtó előtt, amelyek mögött pihent a szobában a halott. Megálltunk közben és hallgattunk... Nagyon sok virágot kell hogy vigyünk neki, — mondta egyikünk — hiszen nem lesz se ima, se gyertya, se feszület. Itt állunk üres kezekkel. És ő olyan egyedül lesz abban a hideg szobában... — Mindenki helyeselt és második nővérem holnap Rotterdamba utazik, hogy vegyen annyi gyönyörű virágot, amennyit csak tud és talál.

Miután M. és E. még egyszer bekísértek minket a halottas szobába, ahol anyám fehér ruhában és fehér szemfedő alatt pihent, csak arca és keze voltak fedetlenek és olyanok voltak, mintha elefántcsontból volnának faragva, visszautaztak Rh.-be; B. és én atyámmal maradtunk. Pár sort küldtem velük Anne-Mariének és kértem, jönné le a gyermekkel holnap, olyan nagy szükségem van az ő jelenlétére.

Késő éjjel van. A csend ólálkodik a ház körül, bent egyik szobában pihen a halott, csukott szemekkel. Mit látnak ők most? Milyen világ felé fordul most a halott tekintete? — Senki, de senki se tudja megmondani nekem, hogy ő most hol van, és milyen módon él tovább. Itt van még a közelünkben? Láthat engem, vagy olyan megfoghatatlan világban pihen, amiről sen-

kinek a képzelőtehetsége se tud fogalmat alkotni? Különös nyomást érzek, az éjtszaka olyan, mintha élne, mintha minden csodálatosan, titokzatosan életre kelne. Uralkodnom kell magamon, hogy ne tekintsek hátra... A lelkem feszültsége még fokozódik. Itt vagyok, mint szegény, elveszett ember, akinek meghalt az édesanyja. Érzem magam körül a végtelenség örvényét... Hol van Isten? Hol van az én halottam lelke? — Különös, mennyire élesen hallok minden neszt... Nem tudom, milyen zúgást hallok a ház folyosóiról... Idegeim pattanásig feszültek, jó lesz lepihenni.

április 14.

Anne-Marie megjött. Elmeséltem neki, hogy halt meg, azután együtt mentünk be anyámhoz. Újra átéltem a tegnapi eseményeket. Megdöbbsent a szörnyűséges egyedülléte annak, aki meghal. Senki és semmi sem tud rajta segíteni. Egyedül küzd, egyedül kell hogy átmenjen, nincs kegyelem. És nem lehet meghátrálni. A halál közeledik, növekszik hideg árnyéka, a test már nem tud védekezni. Szörnyű lehet egy kétségbeesett agóniánál jelen lenni, mikor a haldokló ordít, tagjait rángatja, kezét és lábát veri, csapkodja. Az, ami a halott és a Láthatatlan között történik, örökre rejtve marad.

Olyan jót tesz nekem, hogy Anne-Marievel beszélgethetek. Miután bent voltunk a halottas szobában, kimentünk a kertbe, ahol a gyermek virágokat szedett Mária nagymamának, ahogy édesanyámat nevezte. — Különös, mondtam, folyton az emberi testre kell hogy gondoljak. Csak általa ismerjük a lelket, mert nem lehet elképzelni a lelket a test anyagi formái nélkül. Mégis láttam, hogy elhagyta a testet. Mi jelentősége van hát a testünknek? Fontosabb, mint talán képzeljük. A keresztények hiszik, hogy a test föl fog támadni. Akkor hát nem lehet csak egyszerű öltözet, amit a lélek egy nap eldob magától. Kell,

hogy valami ismeretlen összefüggés legyen a lélek és földi porhüvelyé között. — A szelid és fájdalmas vágyakozás kedvesünk teste után nem lehet más, mint keresése a léleknek, amit sohase fogunk megtalálni. Milyen ijesztő titok! — Az a test, amelyik ott pihen, nemsokára porrá lesz, csupa rothadás, fölismerhetetlen és visszataszító lesz és mégis föl fog támadni, vissza fog térni a lélekhez, mely újra megeleveníti. Micsoda hallatlan mély gondolat, mindennél szebb ezt elképzelni! Tehát a testünk, a csontvázunk, kezünk, lábunk, szemünknek része lesz dicsőséges föl-emelkedésünkben vagy szörnyű esésünkben. Tényleg a haldoklónak minden érzéke meg lesz kenve és tisztítva a Szentkenet által. — És a Verbum caro factum est? Isten, aki megtestesül és fölveszi az emberi testet, hogy láthatóvá legyen? Nem ezért lett a test örökre megszentelve? Mint ahogy Jézus a Jordánfolyóba való elmerülése által szentelte meg a vizet és adta meg neki azt a hatalmat, melyet a keresztség szentségénél látunk, ahogy a katolicizmus állítja élénk. Mélységesen érzem ezeknek a jeleknek a mély értelmét, nem tudom elhinni, hogy ne lennének az Igazság szimbolumai. — Azután tovább beszéltem, elmondtam neki, hogy milyen rossz éjtszakám volt, alig aludtam. Nagyon föl voltam izgatva, úgy tetszett nekem, mintha az éjtszaka tele lett volna láthatatlan lélekkel. Élték a tárgyak, hallottam ropogásokat, lép-teket, néha mély sóhajtást. Mindenütt volt valami zaj. Roppant kellemetlen érzés volt. Te tudod, hogy természetstől nem vagyok gyáva. De ezen az éjtszakán éreztem, hogy láthatatlan lényekkel vagyok körül-véve, hogy ismeretlen világokkal érintkezem. Mozdulatlanul hallgattam. Ébren voltam, és egyszerre olyan kínossá vált ez a helyzet, hogy lámpát gyújtottam. Szemem természetesen nem látott semmit. De tudtam, hogy létezik egy világ az én testi látóképessége-men túl, és úgy éreztem magam, mintha vastag, kijárás nélküli falak vennének körül. Messziről zavaros hangokat hallottam. — Olyan volt, mintha egy nagy-

város közepén egy kis szobában volnánk bezárva. Mellettünk közvetlenül csend van, de behallatszik egy állandó zümmögés és moraj a vastag falakon át a mi magányunkba, a nagyváros ezer hangjának a moraja... Ilyen volt az első éjjel anyám halála után, de igazában sokkal különösebb, sokkal titokzatosabb és rejtélyesebb volt.

Sokáig maradtunk kint a kertben, olyan szép nap volt, nagy fehér felhők úszkáltak az égen a nap fényében.

Azután megérkezett B. a virágokkal és bevittük őket a szobába. Volt lila tulipán, orgona, ibolya, nár-cisz, rózsa, iris és nagy fehér liliomok és kardliliomok. Csodálatos tavaszi pompa volt ebben a virágerdőben. Milyen szép volt a halott arca a virágok között! Mégis hiányzott valami. Nagy tiszteletünk és szeretetünk ellenére sem voltunk kontaktusban a lelkével... Ezt megmondtam a többieknek. Anne-Marie megértett.

április 16.

Ma reggel eltemettük. Nyugodtak vagyunk. A mi belsőnk érdeklődése nagyon komoly dolgok felé irányul. Ezeket az ünnepélyes napokat úgy töltöttük el, mintha templomban lettünk volna. Az egész életünk ide van koncentrálni, a múltat elfelejtettem, a jövő nem érdekel. Végre megértettem az Ecclesiasticus fölkiáltást: Omnia vanitas, minden hiúság.

A nagy koporsó lassan csúszott le a köteleken végig a mélybe. Egy csomó virágot dobtam rá. Azután az első lapát föld tompa hangja hallatszott, amint a koporsóhoz ütődött. — Érthetetlen volna az élet, ha a lélek nem léteznék, nem volna célja az egész világ-egyetemnek, összes naprendszereivel együtt. Minden elragadtatás és minden szenvedés csak képzelődés volna, nem volna egyéb, mint az üresség hazugsága.

Itt maradunk, ameddig csak tudunk, az apámmal és a többiekkel. Úgy érzem, hogy itt közelebb vagyok a halotthoz.

Ezek komoly napok voltak. Semmi sem zavart minket. Sokat beszélünk a multról, gyermekkorunkról. — Emlékszel? — kérdezte egyik a másikat és az emlékeink központja a halott volt.

Holnap elválunk. Mindegyik hazamegy, a munkájához, a feladatköréhez. Elmúltak a nyugalom, a szelíd és keserű magábaszállás napjai. Hív az élet. Szeretnék mindig itt maradni anyám mellett, aki most olyan egyedül marad. — Mi, akik együtt voltunk gyermekek, akik számos éven keresztül nem ismertünk szebbet, nagyszerűbbet, mint az apai házat, láttuk őt meghalni. Mi, akik együtt nőttünk föl, akik fölfedeztük a szépséget, elmesélve egymásnak álmainkat és jövő vágyainkat. Akik annyira résztvettünk egymás örömeiben és szellemi fejlődésében, mi, akik, kisebb nézeteltérések dacára, — mennyi bolondságot nem csinál az ember a szabadság nevében — úgy tiszteltük az anyánkat, mint akinek annyit köszönhetünk, — mi most elválunk, hogy mindegyik visszatérjen saját életéhez. Nem vagyunk-e emberek, akiknek teljesíteniök kell a rájuk bízott hivatást? Most megértem az anyám tetteit és csak még jobban szeretem őt. Mennyit kellett, hogy szenvedjen, mikor küzdött a hamis látszatok, korlátolt körének a hazugságai ellen. Hiszen sokszor még a legjobbak is félreértették, kigúnyolták, rajongó, fanatikus bolondnak nevezték azért, mert az Igazságot kereste, amit most végre megismert, és talán egészen más volt, mint amilyennek hitte. — Mennyire segített ő nekünk; mennyi erőt adott, hogy szellemileg ilyen függetlenek lehettünk. Megtanított minket, hogy egyedül a lelkünk szavára hallgassunk és oda menjünk, ahová ez hív bennünket, tekintet nélkül szociális vagy anyagi érdekeinkre. Tőle örököltem azt a bizalomteljes ráhagyatkozást és azt a lelki nyugtalanságot is, ami sohase fogja engedni, hogy nyugodtan és megelégedetten aludjak egy kilátás nélküli szoba fojtó levegőjében. Altala ismerem a

magasságok utáni vágyakozást, az áldott vágyakozást a csillagok, a Végtelen felé.

augusztus 16.

Anyagi helyzetünk egészen bizonytalanná vált. Jóformán semmit sem keresek, úgyhogy csak abból élünk, amit kapunk és amit a múltévi váratlan meglepetésből meg tudtunk takarítani. Az a szándékunk, hogy Párizsba megyünk, talán tudok ott valami jövedelmező foglalkozást találni. Nem tudom. A jövő néha nagyon sötétnek tetszik, ilyenkor minden lehangol. Ha Anne-Marie nem volna, és szerelmünk nem ragyogná be ezeket a napokat, mint napsugár az erdőt, ha nem ismerném a munka és a szépség örömét, akkor semmibe se venném az életet.

Irunk hollandi barátainknak, Franciaországba, akik már régen azt az ajánlatot tették nekünk, hogy béreljünk együtt egy lakást Párizsban és töltsük ott ezt a telet. Most megkérdezzük őket, hogy nem változtatták-e meg a tervüket.

szeptember 1.

Elmegyünk Párizsba. Megpróbálkozunk ezzel a tervvel. Október 15-re akarunk ott berendezkedni; azelőtte való hónapot ugyanazoknál a barátainknál fogjuk eltölteni falun, Barbizon mellett.

A maguk életének hiányzik a komoly anyagi alapja, — vetette szememre nemrégén egy becsületes polgár. Ő azt találta, hogy a mi életmódunk egyenesen felelőtlen. Annál rosszabb vagy annál jobb.

szeptember 6.

Megérkeztem Párizsba az éjjeli gyorsal, ma reggel, Anne-Marie és a gyermek nélkül, ők csak azután jönnek utánam, ha sikerült megfelelő lakást találnom. — A város képe a fakó hajnali világításban, elhagyott utcáival és csukott ablakaival, inkább komor

benyomást tett. Egy kávéház első emeletén rekedt hangú zongorán játszottak. A lámpák még égtek. Egyszerre egy lány kerepelő nevetését hallottam. Esti ruhába öltözött férfiakkal és nőkkel találkoztam, hervadt arccal, fáradt tekintettel haladtak a házak mentén vagy kocsit kerestek. Még az éjszaka sötétje burkolta be őket, félénk és szégyenlős mozdulataikkal olyanok voltak, mint a gyermekek, akik rossz fát tetek a tűzre. Egy padon egy összegörnyedt, rongyokba burkolt asszony aludt. Mellette egy csavargó ébredezett, nagyokat ásítva és nyújtózkodva, és megvetéssel köpött egyet a földre. Új nap kelt föl a szenvedések és bűnök éjszakája után. A szürkés ég sápadtabb lett, a távoli moraj mint valami fenyegetés növekedett, amely elől nem lehetett elmenekülni. — Levert és szomorú voltam. Egyszerre kimondhatatlan vágyat éreztem a hegyek után, a madárdalos erdő, a vidék áldott csendje után . . . Itt éreztem, hogy minden lehetőségnek nyitva áll az útja, a szívem megérti a bűnös élvezetet, ami a lealjasodásban és a szennyben van, de ugyanakkor mélységes szálnak érez.

september 11.

Négy nap óta Fleuryben vagyunk, egy kis faluban, mely háromnegyed órára van Barbizontól. Szerdára virradó éjjel érkeztünk meg egy fantasztikus utazás után. Előbb a gyorsvonat örült rohanása, megbolondító fütyülése, utána pedig egy rázós postakocsi lassú döcögése vitt ismeretlen tájakon keresztül a sötétbe, a lenyugvó hold elhaló fénye mellett. Végre megérkeztünk a csendes faluba, ahol minden nyugodott, a fehér utak továbbvezettek más, ismeretlen helyekre és minden fölött mindenütt a nagy magány lebegett.

Voltunk már a Fontainebleaui-erdőben. Szeretem ennek a nagy erdőnek a vadregényes szépségét. Egy egész napon át bolyongtunk benne, csendes vízmosásai és dombos lankái, végeláthatatlan lombos fasorai között.

szeptember 12.

Vasárnap van. Délután nagy sétát tettünk a kastély parkjának fala mentén, amely azelőtt Richelieu bíboros tulajdona volt. Egy fordulónál gyönyörű kilátás nyílt előttünk. Öt útnak a kereszteződésénél, négy nagy fa árnyékában fakereszt áll. Egyszerre eszembe jutott Albertus Magnus mély mondása: — Az élet a kereszt árnyéka, ezen kívül a halál van. — Pár percig élvezzük ezt a magányt; ameddig csak el látunk a kereszten túl, elhagyott mezők terülnek el egészen az erdő határáig.

Mialatt hazafelé jövünk a nagy vasárnapi csendben, vihar van kitörőben. Óriás felhők tornyosulnak az égen, tarajukat az esti fény világítja meg. Lent a láthatár fenyegetővé válik, sötét, majdnem fekete az ég. Különös, hamis világítás borította be a földet és a mozdulatlan fasorokat, a légnyomás aggasztóvá válik. Ennek a hatalmas égnek és felhőknek a látványa — melyek régi városoknak látszanak, tornyokkal, katedrálisokkal és kapukkal — kitágítja a gondolataimat. Szívemet megrohanják az álmok és minden szomorúság. Milyen különös az élet! Most itt vagyunk Franciaországban. Mi történik valójában és mi lesz velünk? Miért cselekszünk így és nem másképen?

szeptember 18.

Nem történik semmi különös, ez a falusi élet egy kicsit elbutít. — Végtelen csodálkozással nézem mindazt, ami körülvesz: az este úgy borítja be a csendes udvart, mint szelíd felhő; egy fa mozdulatlanul terjeszti ki lombkoronáját a fénylő levegőben; a nap és éjszaka követi egymást; az anyám meghalt; észak felé egy város van. Néha semmit sem értek, zavartan bámulom a legközönségesebb és mindennapibb eseményeket, mintha először látnám őket.

A fegyelem az erős és nemes életnek a feltétele. Ezt jól tudom. De miért törekedjünk ezután, ha semminek sincs értelme és célja? Sokkal egyszerűbb

elhagyni magunkat, élni ahogy jön, kimerítve a testi és lelki élvezeteket fenéig és úgy tekinteni a szenvedést, mint valami látványosságot. És miért nem? Nem ismerem se határt, se törvényt. Ugyanakkor érzem, hogy ez a fegyelem, ez a rend, a gondolatoknak, szavaknak és tetteknek a tisztasága sehol sincs úgy ki-domborítva, mint a katolicizmusban. A szellemem az igazságot akarja. Ez a küzdelem, ez a játék túl sokáig tart már. Nagyon megsebzett vagyok már, nem tudok mosolyogni az életre, mert félek, hogy zokogásba fullad.

szeptember 21.

Apámtól kaptam levelet. Ennek az öregembernek a hallatlan szomorúsága egészen letör. Fárasztó munkáját élete alkonyán olyan keservesen feleslegesnek látom. Ha meg tudnám találni az értelmét! De nem talállok semmit, nem tudom kivenni az okot, nem látom a célját sem a szenvedésnek, sem a rossznak, minden véletlen, zavaros. De hogy tudjam elviselni az életet?

Az ég minden este leírhatatlanul szép. A Tejút járja fényes pályáját a csillagos égen keresztül. Ezeknek az égi kerteknek a látványa, melyeknek a csillagok az örök virágjai, meggyógyít, letompítja a bajomat. Mint gyermekben, úgy sir bennem a vágy, nem tudom, milyen atya után, nem tudom, milyen otthon után. Megremegek egy fájdalmas elragadtatásban.

szeptember 27.

Két napon keresztül bolyongtam az erdőben R.-el, a természet mély, titokzatos csendjében.

szeptember 29.

Szent Ágoston Vallomásait olvassuk. Egészen megdöbbszent, hogy ez a szent ugyanazokon az aggodalmakon, ugyanazokon a kétségeken ment keresztül,

mielőtt megtalálta a hit magasztos békéjét, — mint én, a mai modern ember.

Tegnap a párizsi őszi kiállítás megnyitásán voltam a Salonban. Az volt a benyomásom, hogy a szellem nemessége meghalt. Nem volt itt más, mint túlzott tetszelgés abban, ami csúnya, útálatos és visszataszító. Ha a festő még úgy fogná föl, mint valami szájalomraméltót, és fájdalmas mosollyal tekintene rá szelleme magasságából, akkor talán még megcsodálnám, de szó sincs róla, tetszik neki, kéjelegve tobzódik benne. Egynél se, egyetlenegynél se látom a munka ellenállhatatlan szükségességét. Gyártanak olyan dolgokat, ami tetszik és feltűnik a közönségnek, az alacsony és ostoba tömegnek vagy tárgyának a szemtelensége vagy színeinek a durvasága által. Találkoztam valakivel ezen a kiállításon, aki magánkívül az elragadtatástól folyton ezt ismételte: Ez a valóság, itt van a valóság! — Az ostobák, azt hiszik, hogy az, amit látnak, amit az ő eltompult agyuk be tud venni, az a valóság. A katalógus bevezetésében Mirbeau hangozatosan örövendezik azon, hogy nincsenek már magas eszmények, nincs semmi isteni, ami el tudná fordítani a művész figyelmét a valóságtól! — A modern emberiség szellemi nívója hallatlanul mélyre süllyedt. A képzelőtehetségét lerombolták. Ha volna még valami magasztos a lélekben, vad igyekezettel próbálják le-süllyeszteni, megsemmisíteni, lábbal taposni. Csak átlatok akarnak lenni, akik nem ismernek mást, mint a testet és annak a kívánságait. Mit jelenthet az ilyenek számára a művészet?

Jönnie kell egy reakciónak az ellen a szörnyű laposság ellen, a becstelen és alávaló felmagasztosítása ellen. De hogy egy ilyen reakciónak mély és igazi hatása legyen, az élet metafizikai felfogásából kellene hogy folyjék. És hol lehetne ezt megdönthetetlen bizonyossággal máshol megtalálni, mint a katicizmusból?

Este van. Folyton édesanyámra gondolok. Milyen világokban lakik? Lát vajjon minket? Atölel-e minket

szeretetével és békéjével? Hol van ebben a pillanatban? — Az ő halála olyan érthetetlen marad a számomra. Soha többet nem fog a szobámba lépni, soha többet nem fogja felém fordítani komoly és derűs arcát; sohase fogom látni, amint messziről felém jön. Úgy mennék megkeresni őt bárhová, az egész világba. Meg akarom találni őt, de hol?

október 3.

A napok gyorsan telnek minden különös esemény nélkül. — Tegnap egy kirándulást tettünk az Arbonneok sziklás homoksivatagában, elhagyott, vad vidék ez, — Keresztelő Szent János egészen nyugodtan járkalhatott volna itt, teveszörbe öltözve! — Visszajövet a síkságon át, Arbonne és B. Szent Márton között, kezdett a nap lenyugodni. Nem tudom kimondani, hogy milyen érzéseket ébreszt bennem ez a csodálatos óra. Mi ez vajjon? Búskomorság, boldog fájdalom vagy a vágy, elmenni a távozó fénnel együtt? A nap más világokra süt. — Miért nem tudunk átmenni a láthatár fényes kapuján? Úgy érzem magam, mintha szembenéznék a lelkemmel és át tudnék menni ezen az aranykapun az isteni örökkévalóság felé. A szívem egy lángtenger, fáj valami, de egyúttal mélységes, átható örömet is érzek. Gondolataim halottaimnál időznek, átölelik a földet, az életet és a végtelen távolságokat kutatják. A nyugtalanság elmúlt, egy percre teljes bizonyosságot érzek, bízom és kontaktusban vagyok a Fölfoghatatlannal... Azután lemegy a nap a láthatár mögé, a világosság alkonyatba merül és most már más csend honol. Elfordulok, és kimondhatatlanul szomorúan folytatom az utamat.

október 16.

Csütörtök reggel olvastam a Melun-i állomáson, hogy Párizsban zavargások voltak, Ferrer halála miatt. Ez a spanyol volt az, aki az új iskolát megalapította. Agyonlőtték. Az ő barátai szemében, a sza-

badgondolkozók és azoknak a nevelőknek a szemében, akiknek az a céljuk, hogy rendszeresen kiöljenek a gyermekek lelkéből minden vallásos érzést, ő természetesen vértanú. A népies tudománynak volt a bámulója, az oszlopa volt az egyetemi terjeszkedésnek. Gondolataival — melyek nem voltak egyebek, mint közhelyek — megmérgezte a gyermekek lelkét. Lerombolt ezekben az érzékeny szívekben minden vágyat a magasságok, a szentség felé, mert a gyűlöletet és megvetést ültette beléjük a katolicizmus iránt. Azt mint alacsony és idejét múlta babonát állította eléjük. Lehet hát csodálkozni azon, hogy a barátai ilyen ostoba tüntetéseket rendeznek, mint tegnap este is, amikor fölgyújtottak és összetörték három autóbust dühükben, mivelhogy nem jutottak a spanyol követség elé. — Ferrer szörnyű kárt okozott, ostoba és felületes ember volt, aki azt hitte, hogy az élet minden és a természet valami különösfajta istenség, aki-nek engedelmeskedni kell. A pápa állítólag kegyelmet kért számára, de a politika, a közjó a halálát követelte. Az izgatás Ferrer ellen vagy mellette egyaránt ostobaság. Az emberiség szellemi ereje ijesztően súlylyed. A régi emberek megértették a zárdai életet, tisztelték a szenteket és érezték, hogy saját életük is összeköttetésben van a Titokkal. Milyen nevetséges és visszataszító egy ilyen tüntetés, ha azokra a magasztos eszményekre gondolok, amelyek a Keresztés-vitézeket fűtötték! — Becstelen korban élünk!

október 23.

Párizsban vagyunk, vasárnap reggel van. Berendezkedtünk és megkezdjük a rendszeres életet. Különös érzés, hogy itt lakunk.

X.-éknél voltunk látogatóban. Örült véleménynyilvánítások, az egyik ostobább, mint a másik. Általános a bámulat a repülők, a monoplánok, biplánok iránt. Én kijelentem, hogy engem ez mind nem érdekel, mert egy ilyen gép, akármilyen elmés legyen is,

sohasem fog behatolni tudni azokba a világokba, ahová mint hazájukba tudtak betérni egy Ruisbrock, egy Szent Ferenc, Folignoi Szent Angéla, Szent Teréz vagy Emmerich Katalin. Újra megdöbbszent az a tény, hogy mennyire elvesztettük a szellem értékének a tudatát. Mindenki csak a testi szemével tekint rám. Nemrégén fölfedeztem egy könyvkereskedés kirakatában egy könyvet, ezzel a címmel: Jézus örülete. Főlőslegesen magyarázatot fűzni egy ilyen cím aljas ostobaságához és egy ilyen író — egy filozófiai doktor — korlátolt butaságához. A modern emberiség ideálja egy repülő boltos! — Isten bolond! Jézus örülete! — A modernnek mindent értelmetlennek tartanak, ami magas és szent, ami magános és fenséges és az égbe tör. Az örök jéggel borított Mont-Blanc, hóförgőtegei nagyszerűségében az ő szemükben szintén túlzott valami. Mindent, ami magas, azt egész szívükből gyűlölik. A lángészt az elme betegségének tartják, a misztikusok és szentek a szemükben szegény félbolondok és szánakozó mosollyal jelentik ki, hogy jó lesz őket mielőbb az örültek házába zárni. Megelégedetten és önelégülten tekintenek magukra. Ó igen, ők az igaziak, ők az egészségesek, az értelmesek, a normálisak, és a becsületesek! — És kéjelegve dugják fejüket a sárba, hogy ott henteregiének ostoba korlátoltságukban.

október 28.

Este a szobámban olvasok a lámpa előtt és arra gondolok, hogy milyen ijesztően nyomorúságos az élet, ha nem hiszünk. A láthatár vastag falakkal van elrekesztve. Úgy szeretném eltépni a sötétséget, hogy végre lássam a fényt és tudjak. Mert van valami más, érzem, és vannak pillanatok, mikor tudom ezt. Megcsalhat egy ilyen vágyakozás?

október 29.

Újra megnéztem ma Puvis de Chavanne képeit. Milyen szépek ezek! Olyanok, mint egy szelíd győze-

lem és alakjai, megvilágítva az álom fényességétől, egy másik síkon élnek előttünk. Nagyszabású és összetett az elgondolása és bár megtalálom bennük Giotto befolyását, a magyarázat és kidolgozás Puvis egészen egyéni jellegét mutatja. A Louvre-ban is voltunk és meghatva csodáltuk Rembrandt képeinek a magános pompáját.

A dombon jöttünk hazafelé és hallottuk a Sacré-Coeur nagy harangját, a Savoyardot. Bronzhangjának mély és hatalmas kongása szétterjedt az egész város fölött, mint figyelmeztetés. De vajjon ki hallgat rá? Ezek a lassú, nehéz kongások a lelkem legmélyében visszhangoznak.

november 3.

Tegnap és tegnapelőtt a Saint Sulpice-templomban voltam misén. Mindenszentekkor és Halottak-napján. Egész idő alatt nagy mehatottsággal gondoltam az édesanyámra, mialatt folyt a szentáldozat és a gyönyörű gregorián dallamok betöltötték a templomot. Nem voltam nagyon közel a halotthoz? Nem volt ő mellettem? — Mikor kiléptem a templomból, telve ezen ünnepélyes szertartás mély benyomásától, az utca forgatagában szaladgáló emberek egyenesen bolondoknak tetszettek nekem. Nem tudtam megérteni, hogy miért izgatták magukat a semmiben, ahová mindenegybes bábszerű mozdulatuk közelebb vitte őket. Folyton magam előtt láttam a papot, megértettem minden mozdulatát, hogy miért térdel le, miért megy egyik oldalról a másikra, miért emeli föl a kezét és úgy láttam ma reggel az oltárt, mintha a Golgota volna és rajta a kereszt a fölfeszített Istennel. — Az élet ma egész nap olyan különösen valóságosnak tetszett nekem.

november 6.

Összegyűjtöttem a legkülönbélebb benyomásokat. A nyugtalanságtól hajtva mindent kikutatok. Az élet-

nek a látványa igazán nem vigasztaló. Ebben a pillanatban például mindenki kéjes élvezettel kíséri figyelemmel Steinheilmé bűnpörét; öregek, fiatalok, szegények, gazdagok egyforma mohósággal falják a szenyvet és élvezik a más rosszását és bűnét. Az ujságok egész oldalakat hoznak a legundorítóbb részletekkel és ezt a nagy kiállítást az igazság nevében csinálják. Hányini való.

Újra találkoztam Vildrac-cal, aki által megismerkedtem a költők, írók és művészek csoportjával. Ezek többé-kevésbé mind tehetséges fiatal emberek, de majdnem kizárólagosan technikai dolgokkal foglalkoznak és csak arra gondolnak, hogy a modern csúnyaságot fölmagasztalják. A legtöbb vers, amit egy előadáson hallottam, nem művészet, bár jól van megírva. Hiányzik belőle a belső ritmus, nem találom meg benne a dallá lett gondolatot. Vildrac bizonyára a legtehetségesebb közöttük.

november 8.

Valamelyik nap elmegyek Léon Bloy-hoz. — Nagyon vágyom megismerni ezt az embert, ezt a nagy magánost, aki nem hajol meg, csak Isten és az Egyház előtt, aki nem törődik az emberek ítéletével és a legszenvedélyesebb szavakkal megy neki annak, aki meg meri támadni a hitét, bárki legyen is az. Vallása követelményeinek a legvégső fokig eleget tesz, nála nincs habozás ezekben a kérdésekben. Szeretettől lángható szavakkal fejezi ki szenvedését és rajongását. Mennyire kimagaslik ez az ember a mai nemzedék közül! Sokan azok közül is, akik ismerik és csodálják műveit és mint írókat nagyon nagyra tartják, nézeteit és életfölfogását a mai társadalomban lehetetlennek és különcnek minősítik és vállvonogatással mennek el egy olyan korlátolt fanatikus mellett, akinek a szemében a katolicizmus az abszolút igazság. — Ő maga akadályozza meg a sikerét, — mondta nekem valaki — hiányzik belőle a hajlékonyság. És igazán az ő katolicizmusát alig lehetne gyakorolni! Ez lehet, de

Bloy mégis az én szívem szerinti ember. Megvan a bátorsága, hogy szembenézzen a legvégső következményekkel. Az egész lénye szeretet és a hangja hangosan és csodálatosan cseng azok mellett az édeskés sugdolódzások mellett, amikkel a híres és mindenki által olvasott írók hízelegnek a közönségüknek, akik hajlékonyak és tapintatosak és akiknek a szegény agyát sohasem zavarta meg egyetlen túlzó és magasröptű gondolat se.

Olyan kedves valami a nap sok lármája végén, miután az ember annyiakkal beszélt, annyi hiábavaló szót hallott, szemét annyi útalatos látvány bosszantotta, este leülni Anne-Marie mellé a szobánkban, a lámpa megnyugtató világossága alá. A falakra fölakasztottam Giotto egynéhány freskójának a fényképét, Páduából és Assisiből. Könyveim egy polcon sorakoznak. A szoba egy homályos sarkában az Olaszországból hozott terítő van a divánon. Csak az asztal, amelyen jegyzeteimet és néhány könyvemet tartom, van erősen megvilágítva. A kandallóra, melyben csendesen duruzsol a tűz, a síró szerzetes szobrocskáját tettem. Fölötte lóg Duccio Madonnájának nagy fényképe. Olyan jó csend vesz bennünket körül. A messzeségből ezerféle zaj halk moraja hallatszik be, egy-egy város sokféle hangjának egyetlen különös hangba való összefolyása.

november 14.

Van Gogh néhány képét állította ki Druot. Most világosan megértettem, hogy mi hiányzik ennél az őszinte és szenvedélyes festőnél, és ez a mérték. De mennyire fölfrissítenek ezek a képek, mennyire érzem ezeknek a szükségességét. Miután nem tud'a magát másképen kifejezni, így kellett, hogy fessen. A színek és minden ecsetvonás belereszket a művész szenvedésébe. Bár nem kiegyensúlyozott, a munkája mégis mindig érdekes, amit igazán nem lehet elmondani a mai festészet ocsmány és nem őszinte közepszerűségéről.

november 24.

Benne vagyok a forgatagban. Figyelek mindent, ami körülöttem van.

Tegnap este a Schola Cantorum-ban egy kamara-zene és orgona-hangversenyt hallottunk César Franck-tól. Milyen vágyakozó lelke volt ennek a nagy művésznak. A szenvedés és a panasz megdicsőítése ez a zene, néha pedig olyan, mint egy nyári vasárnap reggel földi békessége.

Pár nap előtt Eshmer-Valdornál voltam, írók és művészek összejövételén. Mulatságos emlékem maradt erről a társaságról. Együtt voltak festők, írók, költők és szobrászok, hírességek és félénk kezdők, bozontos hajú és kopasz művészek, művésznők és rendjeles urak, mind összezsúfolva két kis szobában, konyhában és folyosón és órákon át szórakoztak és mulattak itt. Találkoztam Bourdelle, Han Ryner, Saint-Paul Roux, Paul Fort-ral és a kubistákkal és minden nemzetbeli emberrel és kiadóval. Nem értem az ilyen összejövetelek vonzerejét. Különösen ha tudjuk, hogyan ítélnének ezek egymás fölött.

Nemrégiben egy vásárcsarnoki nagykereskedőnél ettem, aki az egész családja közreműködésével bonyolítja le nagy üzletét. Az ebéd nagyszerű volt, de ezeknek az embereknek a kicsapongása, az ételeknek és italoknak a túlbősége jóformán beteggé tettek a nap további részére. Vajjon mire gondolnak az ilyen lények, kérdezem magamtól? — Ezek az általánosan tisztelt emberek nehezen dolgoznak és nagyon elismert helyet biztosítottak maguknak a társadalomban. Ők nem a kivételek, de a nagy tömeg, a mindent elsöprő többség, akik határtalan megvetést éreznek minden iránt, ami szellemi.

Találkoztam azzal a hollandi festővel, akit pár év előtt a legnagyobb nyomorban ismertem meg. Ma „beérkezett”, óriás műterme van a belvárosban és olyan összeget kap a képeiért, amekkorát kíván. Nagyon rendjén valónak találom, hogy ő és a családja nem nyomorognak többé, de az már túlszárnyalja az

én megértésemet, hogy az ilyen képekkel sikert lehet elérni és mohón vásárolja őket a közönség.

„Hetén Téba ellen” előadását láttuk, egy híres kritikus, Ledrain bevezető szavaival. Ennek a fecsegésnek, a színészek szánalmas játékának és a rossz rendezésnek dacára a hatalmas antik drámának a ragyogása érintetlen maradt. A szépség minden akadály ellenére kiobbant belőle.

Vettem néhány könyvet, Bloy-tól kettőt, Szent Terézia Belső Várkastélyát, Folignoi Szent Angéla életét és Dom Guéranger-től a Liturgikus Év Advent-jét. Már előre örülök, hogy olvashatom őket.

november 27.

Ma este két barátommal hasis széanszot tartunk. Nagyon kíváncsi vagyok az ilyenfajta benyomásokra, ha lehet, jegyzeteket fogok készíteni. Bizonyára nem helyes a szellemet mesterséges úton túlfeszíteni, de miért ne tenném? Talán még hasznomra is lesz a munkámnál! Megkísérlem a művészet nevében.

Irtam Bloy-nak és megkérdeztem, hogy mikor fogadhat. Egészen közel lakik a Sacré-Coeur mögött.

november 29.

A mi hasis széanszunknak nagyon kellemetlen következményei lehettek volna, mert túl nagy adagot vettünk be ebből a rosszszagú, zöldes édességből. Két barátom számára még orvost is kellett hivatni. Nagyon aggasztó perceket éltünk át, mert azt hittük, hogy meg vagyunk mérgezve. Nem ritkaság, hogy az emberek ilyen könnyelműséget az életükkel fizetnek meg. Belátom, hogy az, amit tettünk, helytelen és gyerekes volt, de miért ne keressek ilyen rendkívüli benyomásokat, és miért ne próbálkozzam ilyen szellemi kiruccanásokkal, még az életem árán is, ha nem hiszek Istenben?

december 2.

Ma délután voltam Léon Bloy-nál. Ez a találkozás nagy öröm volt számomra, hiszen már olyan jól

ismerem őt a könyveiből. Ő maga jött kinyitni a rácsoskaput, amelyik egy kis falakkal körülvett kertbe vezetett. Innen jutottunk a kis kerti házba, ahol ő lakik, a Sacré-Coeur mögött, a Montmartre-i domb legtetetjén. Megneveztem magam és ő kedves, barátságos mosollyal fogadta az idegent. Elöttem ment, mutatva az utat, lassú, egy kicsit vonszoló léptekkel. A magas helyiségben már égett a lámpa, mely inkább szegényesen volt berendezve, — egy könyvtár, székek, egy íróasztal, a falakon képek és egy pamlag — és most megnézhettem az arcát, mialatt leültünk a kályha mellé. Egyszerű volt a kifejezése és mégis nagy erőt sugárzott. Hasonlított Rembrandt öregkori képeihez, de annak sötét és komor kifejezése nélkül. Ez az ember csupa fény és béke. Amint rám néz nagy, fátyolos szemével, megértem, hogy bár egész életén keresztül sokat szenvedett és sok keserűségen ment keresztül, belsejében béke honol. Nem éreztem ezt már a könyveiből is? A hangja szelíd, de tud heves is lenni és ilyenkor tűzben ég a szeme hatalmas homloka és bozontos szemöldöke alatt. — Azután beszélgettünk. Elmondtam neki, hogy miért kívántam megismerni. Lelkes csodálattal beszéltem neki műveiről, életéről és gondolatairól és mikor elmondtam neki, hogy nem vagyok katolikus és mégis mélyen fölkavarnak az ő művei, mert sokkal többet találok bennük, mint csak művészetet, csendesen így felelt: Barátom, ha nincs az Egyházban, akkor tévedésben van. — Azután adott egy példányt egy újabban megjelent könyvéből, „A szegény vére” a címe, és elmondta, hogy most új könyvön dolgozik Napoleonról. Évek óta tanulmányozza ezt a csodálatos történetet. „Én egy egészen különös szemszögből tanulmányozom a nagy császárt, — mondotta — Istent keresem benne.”

Mint ahogy előre sejtettem, nem találtam Bloyban semmi keserűséget. Alázatos lelke végtelen gyöngédséggel, végtelen szeretettel van tele. Családja körében él és egynéhány hű barátjával. Mély undort érez a modern társadalom iránt és jóformán nem is foglal-

kozik a mai irodalommal. — „Az élet nagyon rövid, — mondta — ennél sokkal fontosabb dolgaim vannak.” Egy jó órát töltöttem nála. Egy ilyen embernek a társasága, aki magánosan és szegényen él a mai katolikus korban, akinek az életkedvét nem ingatta meg sem a legégetőbb nyomor vagy szenvedés, — nagyon jótékony hatással van rám. Ki írt, talán néhány szentet kivéve, olyan fenségesen, olyan mélyen a szegényekről, mint ez a szegény? Az ő visszaadásában minden esemény, minden ember, minden körülmény valami különös jelentőséget kap, valami isteni értelmet nyer. Olyan titokká válik, amelyben Isten nyilatkoztatja ki Magát. — De Bloy nem kizárólagosan komoly ember. Fehér haja és hatvanhárom éve ellenére sugárzik róla a fiatalos kedély, gyors és éles esze, hallatlan érzéke a nevetségesség iránt, iróniája, melyet olyan jól ismerek, „A közhelyek szövegmagyarázatából” többször megnevettettek együttlétünk alatt.

Nem tudok betelni azzal az örömmel és csodálkozással, hogy egy ilyen ember, aki keresztény és ízigvérig katolikus, itt lakik ebben a városban. E miatt még jobban szeretem Párizst. — Mit fog ez a találkozás számomra eredményezni?

december 4.

Ma reggel a bencések kápolnájában voltam, a rue Monsieurben. Fenséges valami volt. Még most is halom ezeket a gyönyörű női hangokat. Ez a zene egészen testetlen, egészen anyagiatlan valami. A hangok emelkednek, olyan, mintha följajánlanák az éneklő szívét Istennek. És milyen csendes, áhítatos ez a hely. Először életemben éreztem, mikor a pap elmondta mise közben az átváltoztatás szavait, hogy itt valószínűleg történik valami, valami megfoghatatlan és halatlanul nagy dolog, éreztem, hogy itt valami megváltozott.

Délután jelen voltunk Anne-Marieval és a kicsivel a zsolozsmán. — Vajjon kik élnek valami káprázat alatt? — Ezek az asszonyok, akik lemondanak

mindenről, ami a mi szemünkben az életet széppé teszi, szerelemről, szabadságról, családi otthonról, dicsőségről, — hogy Istennek szenteljék az életüket és Őt dicsőítsék? Elzárkóznak a világ elől, kiölnek magukból minden földi vágyat és minden emberi álmot, és egész életükben énekelnek és imádkoznak egy láthatatlan lény dicsőítésére? Vagy pedig mi, akik itt élünk a városokban, ágálunk és zokogunk, vadul rohannunk a napokon át, mintha azt remélnénk, hogy az este vagy az éjtszaka meghozza azt a régen várt valamit? Mi, akik gyötrelmeinket a legválogatottabb élvezetekkel akarjuk lecsillapítani és elvakítjuk magunkat a látható világ ragyogásával? — Egyike ezeknek az életfölfogásoknak egészen hiábavaló, abszolút hazugság! De vajjon melyik?

Mikor láttam ezeket a néma, fekete alakokat a kórusba bejönni, melyet magas rács és fekete fátyol választott el a kápolnától, ahol az oltár volt, az az aggodalmas kérdés tódult a nyelvemre: Vajjon ezek a nők nem valami káprázatnak, nem egy hazugságnak áldozzák föl az életüket? — Ez valami szörnyű volna. — Ego sum vita et veritas, — mondta Jézus magáról. Lehet akkor kételkedni? De akkor mit gondoljunk azokról a sokakról, akik saját szemükkel látták az Igazságot és akik mégsem hittek és nem voltak meggyőződve az örökkévalóságról? — Pilátus azt kérdi Jézustól: Mi az igazság? — És az Igazság ott állt előtte megfoghatóan.

Ó, ez a szörnyű bizonytalanság, ez a belső szét szakadottság, hogy sohase tudom határozottan azt mondani „igen”, de mindig csak kételkedem. És hozzá ez az átkozott öröm ebben a bonyolultságban, a gondolatok szövedékének a játékos tépdésése. Milyen nyomorultnak érzem magam, hogy semmi se elégít ki, semmi sem oltja ki telhetetlen vágyakozásom szomját.

december 14.

Néha elmegyek a kedd esti irodalmi összejövetelekre, egy kávéházba. Rengeteg íróval, művésszel,

költővel és festővel ismerkedtem itt meg. Néha egészen jól mulatok, mikor késő este a bor hatása alatt csakúgy repkednek a szellemes megjegyzések. Van itt minden nemzetbeli művész, Paul Fort a fő közöttük. És ezeknek az élete állandó mámorban telik el. Talán tényleg jót tesz nekem néha ezeknek az álmokban élőknek a társasága.

december 20.

Lehetőleg gyakran megyek el a bencés-nővérek kápolnájába és követem ott a szertartások menetét, dom Guéranger Adventi könyvéből. Ez a híres Solesmi apát 1833-ban visszaállította a bencés rendet Franciaországban. Milyen pompás költeményt lehetne írni az ő leírása és fölvilágosítása után a liturgikus évről. Ez valóságos szellemi katedrális volna, az ünnepek oltáraival, a vasárnapok oszlopaival és a szent napok lángoló üvegfestményeivel, a liturgikus évszakok hatalmas kapuival: Advent, Karácsonyi idő, Nagyböjt, a Nagyhét és a Húsvét ünnepe. A Megtestesülés és a Föltámadás két tornyával és a Szűz Mária-ünnepek kis kápolnáival, ahol minden eltévedt és szomorú ember menedéket talál. Istenien szép így az év, olyan, mint az Örökkévalóság képe az időben.

Az utóbbi estéken egy angol író, Hugh Benson különös könyvét olvastam, „A világ Űra” a címe. Megvan még tőle a „Láthatatlan világosság” is.

december 27.

Karácsony van. Az egész éjszakát a bencés-nővérek kápolnájában töltöttem. Ott voltam a Matutinumon, azután az éjféli misén, Laudesen és később a hajnali misén. Egészen lenyűgöz ezeknek a szertartásoknak a természetfölötti szépsége. Pompások a külsőségek, az ének, a szavak, az ünnepi mise, három pappal. De a legmélyebb bensőmben meg hat az, amit e mögött a ragyogó függöny mögött érzek. Minden szó, minden mozdulat valami titkos értelmet rejt magában, olyan mint egy láthatatlan tűznek a látható

lángja, a titoknak megfogható valósága, az isteni események távoli megsejtése. Miután egész éjjel fönt voltam, gyalog jöttem az örvendező városon keresztül, át a Montmartre-on, ahol a Moulin-Rouge-ban és környékén férfiak és nők durva és zajos élvezeteknek adták oda magukat. Micsoda elképzelhetetlen ellentét! Ki gondol ma éjjel, mikor a hold, mint titokzatos hajó, magánosan siklik az éjszakai ég mély tengerén, ki gondol ma a Betlehemi istállóra, ahol valami csodálatos dolog történt, néhány szegény ember és néhány állat jelenlétében, egy káprázatos csillag fénye mellett? Nem értek semmit, pedig Jézus mégis mindnyájunkért jött a földre. És ezek az ostobák, akik bemocskolják a lelküket, és lassan, szándékosan megölik azt.

1910 január 8.

Ijesztően telik az idő. Már megint eltűnt egy év. És mit csináltam, mi történt velem? Nem értem sem az életem értelmét, sem az irányát. Mintha ide-oda dobálna egy szörnyűséges össze-visszaság. Nincs támaszom, nincs biztonságom.

január 19.

Ma egészen tavaszi nap van, a levegő langyos, a szél meleg és telve balzsamos illatokkal. Estefelé apró lilás felhők úszkálnak a tengerzöld égen. A mozdulatlan fák feketék és fekete a föld is. A keletre néző házak ablakai visszatükrözik a korai tavasz mély, gyöngéd, ragyogó, csodálatos fényét. A számban szelíd és keserű vágyakozás ízét érzem.

Valamelyik nap, mikor a bencés-kápolnában voltam, nagy belső ujjongást éreztem. Egészen világosan és megdönthetetlen bizonyossággal éreztem, hogy Isten létezik. Mérhetetlen és Végtelen, hogy Ő a kezdet és a Vég és hogy egy nap majd minden egy fölfoghatatlan harmóniában fog összefolyni. Megvolt a bizonyosságom és békében voltam. De milyen törekeny és gyorsan múló nálam ez az érzés. Miért tépi a lelke-

met máskor a kétség? Miért nem tudok hinni egy Mindenható Szellemben, aki Isten? Ez a gondolat olyan lehetetlen és nevetséges az én szememben?

Sötét az élet és kifürkészhetetlen. Nem tudok szabadulni a kérdésektől, amelyek szétrombolnak minden bizonyosságot és mégis, a katolicizmus hatalma mindjobban lenyűgöz. Ez a vallás, formáinak a ragyogásában, amelyek mögött néha megpillantom az Istent, fölszabadítja a lelkemet az anyagtól úgy, hogy szabadon tud szállni a világosság felé, mint a sas. Istenem! Lehetetlen, hogy minden hiú és értelmetlen valami legyen és csak a képzelődésünk szüleménye. Isten az alap, megismerhetetlen, de mégis létező. Miért nem adom hát meg magam és hiszek és imádkozom? — Lehet, hogy ennek az érzésnek meg kell érnie és később észrevétlenül tudássá fog válni és mint érett gyümölcs fogja táplálni sóvárgó lelkem.

január 25.

Tegnap reggel szörnyű látványban volt részem. Egy rongyokba öltözött öregasszony ment előttem, imbolygó léptekkel az éles, hideg szélben. Szoknya helyett egy sáros rongy volt rajta, cipők helyett spárgával összekötött rongyok voltak a lábán; piszkos arcán a jobbszeme fölött alvadt vérnyomok voltak. Rettenetes látvány volt. Fogai vacogtak, szegény öreg teste remegett a szélben. Kérdésemre, hogy hova megy, érthetetlen szavakat mormolt. Alig vonszolta sebes lábát, a gyalogjáróra is négykézláb mászott föl. Egyik kezével a testét borító rongyokat tartotta, a másikon egy kosarat szorongatott, melyben szennyes kenyérhéjak voltak. Zavarodottnak és bolondnak látszott. — És senki se közeledett, hogy segítsen rajta, senki se szólt hozzá részvétől és szeretettől remegő hangon. Néha megfordult, mint egy rühes kutya a járókelők után, akik a Szajna áradását bámulták. Az emberek hideg kíváncsisággal néztek rá, néhányan szánakozóan rázták a fejüket. De senki se nyujtotta

ki a kezét feléje. Egy darabig elkísértem, de igazában nem tudtam, hogy mitévő legyek. Vértett a szívem. Szent Ferenc jutott eszembe, aki visszafordult és zokogva ölelte magához a leprást. Vajjon milyen hatalom tart vissza a haláltól egy ilyen siralmas egzisztenciát. Mikor elhagytam ezt az asszonyt, szégyeltem magam és nagyon szomorú voltam. Folyton ezek a valahol hallott vagy olvasott szavak jutottak eszembe: Lássuk minden szegényben vagy szenvedőben Jézust, a mi testvérünket. — Vissza akartam fordulni, de már késő volt, az öregasszony eltűnt.

február 8.

Nem történt semmi új vagy fontos esemény. Ugyanaz a nyugtalan és szaggyatott létezés. — Jellemző a mai korra, hogy milyen nagy port vert föl a „Chantecler”. Az ujságok tele vannak vele, mint valami világeseménnyel. Megpróbáltam elolvasni, egy kicsit lapozgattam benne, hallatlanul üres valami. — Micsoda mestermű, írják, kiáltják, ordítják, ilyet még sohase láttak, sohase olvastak ilyen valami mélységesen szépet, mint ezt a szánalmas fecsegést. Mintha senki se tudná, hogy Baudelaire vagy Verlaine egy verse, Bloy vagy Claudel néhány sora milyen káprázatosan szép, míg ennek a Rostandnak, akinek olyan antipatikus feje van, az egész műve semmitérő üresség. De úgye ezt mindenki megérti, megbámulja. És ez elég is. Ő nem száll föl elérhetetlen magasságokba, nem homályos, nem különös, ő a jelentéktelenség genieje, és ennek folytán sok pénzt keres, tagja az Académie Française-nak, — a megkopasztott Pegazusok istállójának — külföldön úgy szerepel, mint a francia szellem és irodalom képviselője és így barátja az egész világnak.

február 14.

Komolyan gondolkozunk azon, hogy Párizsban telepszünk le, de akkor a túlsó parton a Luxembourg Park negyedében.

március 13.

Sok nap bolond forgataga után magamhoz jöttem és elmentem ma reggel a bencés-kápolnába, a fekete-vasárnapi misére. Hogy átöleli a liturgia a mai nap minden eseményét, Jézus élete az idők központja, az évek körülötte sorakoznak föl, állandó ismétlődésében a szent napoknak és ünnepeknek. Érzékelem az örökkévalóságot.

március 19.

Az „Indépendants”-ok kiállításának a megnyitása. Ennek a kéпкиállításnak a legfrissebb újdonsága — ahol egészen hiába keresünk egy kis szépséget — a kubisták képei, melyek mellett van Dongen, Rouault és a többi vad már egészen idejét múlta, szinte klaszszikussá vált. Csodálatos város ez a Párizs. Minden évben kell valami újat, valami eddig nem látottat kitalálni, hogy a közönség figyelmét fölhívják. Picasso iskolát csinált. És a tanítványai és utánczói, akik között van néhány egészen tehetséges, a kúpok, köbök és hengerek, piramisok és gömbök egymásrahalmazásával festik meg képeiket, legyen az tájkép, portré vagy bármi más. Értem én, hogy mit akarnak. Ők egy képet akarnak komponálni, az nem kell, hogy a valóságnak a gondolkozás nélküli lemásolása legyen, csak egy impresszió. Ők építészetileg akarják magukat kifejezni. De vajjon miért mutogatják ezeket a próbálkozásokat, sokkal jobb lett volna, ha ott tartják őket a műtermekben. — Én nem találtam ebben az új irányban semmi igazán sikerült dolgot, de azért van ezeknek a próbálkozásoknak bizonyos fontossága, mert heves reakció az impressionizmus epigonjai ellen.

Holnap kezdődik a Nagy, a Szent Hét, a „Major Hebdomada”. Minden nap elmegyek majd a bencés-nővérek kápolnájába az összes szertartásokra.

Jézust, az Isten Fiát, keresztfeszítették. — Ez a fölfoghatatlan és szent tragédia az örökkévalóság központja, az egyetlen látható esemény, melynek fontossága kezdettől fogva túlszárnyal minden emberi képzeletet. Éreztem ezt az elmúlt héten. Ez valami hallatlan. — A fájdalom minden nappal végtelenül növekszik, a gyász feketébb lesz és belépünk a mondhatatlan szenvedés éjszakájába. A majdnem húsz évszázad, amely elválaszt minket ettől a három naptól, nagycsütörtök, nagypéntek és nagyszombattól, eltűnik, mint valami nemlétező, és minden ma történik. Az idő megszűnt. — Jézus újra megtöri a kenyeret, odaadja a testét és véréát az apostoloknak. Jézus térdreborulva újra végigszenvedi azt a szörnyű éjszakát a Gethsemani-kertben, vért izzadva. Jézust elárulják, gyalázzák, megvetik, ütlegelik, megköpdösik, megostorozzák és halálra ítélik. Jézus újra viszi a keresztet a Golgota felé, háromszor elesik gyalázatos terhe alatt, és a mi bűneink még sokkal nagyobb terhe alatt. Jézust újra a keresztre szegezik és fölállítják ég és föld közé, mint valami nevetséges diadalmi jelvényt. Újra elmondja Hét Szavát a keresztfán, míg legtisztább anyja keservesen sír a kereszts alatt. Nagy kiáltással újra meghal és harmadnapra feltámad.

A liturgia valami szent pompa. Érzem, hogy nevetséges ennek a szépségét hangoztatnom, mikor olyan nyilvánvaló. Ez a vallás kifejezi a kifejezhetetlent, az istenséget. Egy fehér láng tiszta és egyenes fényét sugározza bele a fekete életbe. Milyen szegényesnek és felületesnek tetszik a művészet ezek mellett a fenséges hangok mellett, a Biblia énekelt szövege mellett, vagy a gyászimák és a boldog örömujjongás mellett! — Még most is hallom a Laudes végén az éneket: „Christus factus est pro nobis obediens usque ad mortem, mortem autem crucis”¹; —

¹ Krisztus engedelmes lett értünk a halálig, mégpedig a kereszthalálig.

amihez a harmadik éjjel hozzáteszik: „propter quod et Deus exaltavit illum et dedit illi nomen quod est super omne nomen”.² — És ennek a zenéje, lassú, panaszos, kétségbeesett dallama titkokkal és minden szomorúsággal telítve. El tudnám valaha is felejtetni Jeremiás siralmait az első Nocturnus olvasmányában? És az „Ecce lignum crucis”-t nagypéntek reggelén, mikor ünnepélyesen leveszik a gyászfátyolt a keresztről? Az Improperiákat, a megfeszített Isten szemrehányását népéhez?

Nagyszombaton meggyújtják az új tüzet. Mialatt a pap lassan az oltár felé halad, háromszor, egyenlő időközökben megismétli: Lumen Christi, és mindig egy hanggal magasabban, egy gyertyával többet gyújtanak meg, míg végre a világosság óriási belső tűzzé válik. Az ember kézzelfoghatóan érzi lelkében a föl-szabadulást. Hol találhatnánk szebb és magasztosabb éneket, mint az „Exultet jam angelica turba coelorum”, itt a zene és a szavak együtt fejezik ki a mérhetetlen örömet, és mintegy szívárványt képez az ég és föld között. És a Prefáció ezzel a fenséges kiáltással: O, certe necessarium Adae peccatum!...³ O, felix culpa!...⁴ Ó, ha én is azt gondolhatnám, hogy ez megdönthetetlen valóság és nem hiú látványosság, nem egy szép álmom, hanem egy isteni valóság kifejezhetetlen jelképei. Földült vagyok lelkem legmélyéig. Érzem, hogy mind a mögött, amit látok és hallok, ragyogóan fényes utak vezetnek Istenhez. Istenem, úgy szeretnék hinni tudni!

Mi lesz a vége ennek a szenvedélyes csodálatnak, ennek a kiszakíthatatlan érzésnek, hogy itt van az Igazság és a nagyon titokzatos megoldása mindennek. — Éspedig ebben az ellenállhatatlan vonzódásban, amelyet a katolicizmus, az Egyház iránt érzek, az ő

² Ezért az Isten fölmagasztalta őt, és nevet adott neki, mely minden név fölött van.

³ Ó Ádámok valóban szükséges bűne...

⁴ Ó szerencsés vétek...

szent és oszthatatlan egysége iránt. Mostanig nem voltam egyéb fölösleges nézőnél. Valami erő hajt engem. Képtelen vagyok parancsolni az érzelmeimnek és gondolataimnak. Be tudom-e skatulyázni az értelmemet a dogmák korlátai közé? Nem tudok túl sokat ahhoz, hogy valaha is eljuthassak egy hívő békességéhez? Az is nagy élvezet, bár fájdalmas élvezet, játszani az élet és halál gondolatával, és gőgösen mosolyogni minden bizonyosság felett. — De a lelkem, a lelkem, az éhező lelkem! Ó, nem tudom, nem tudom, mit jelent mindez. Nem értek semmit. Szörnyű sötétség vesz körül, nem tudom megismerni az életem útját. De vajjon fontos ez? Néha úgy érzem, hogy egy küzdelem tárgya vagyok. Különös valamil — Egyik végletből a másikba esem. Hogy fog ez végződni?

április 15.

Sok nap telt el. — Utolsó éjjel elutazásom előtt több barátommal bolyongtam a városon keresztül-kasul. Most Bruxelles-be visz a vonat, ahová Anne-Marie és fiunk már tegnap megérkeztek. — De szeretném tudni, hogy mit tartogat számunkra a jövő?

július 3.

Már majdnem három hónap óta újra itthon vagyunk Bruxelles-ben. Pár napot Oostvoorne-ban töltöttünk apámmal és nővéreimmal együtt. Meghatódottsággal gondoltunk vissza a múlt év emlékeire. Az életem kielégítetlensége folyton növekszik. Megfosztottnak érzem magam azoktól a dolgoktól, amelyeket azelőtt egész lelkemből csodáltam. Régen mindig megnéztem a Ring előadásait a Monnaie-színházban, ahol rendszeren nagyon jó német énekesek szerepeltek. Még most is emlékszem, hogy milyen vad lelkesedéssel hallgattam a Bayreuth-i főpróbákat 1901-ben. Minden összejátszott: — a környezet, saját lelki állapotom, a szép nyári alkonyat, amiben a nagy szünetekben gyönyörködöttünk. — Mindez mégcsak fokozta azt a

benyomást, amit ezek a hatalmas drámák és a nagyszabású zene amúgy is tettek. Számomra most már vége van a Wágneri művészetnek. Nem ezt a művészetet keresem már, más izgat, más után vágyakozom. A szenvedélyek vad és tragikus játéka már nem érdekel. Ez nagyon emberi, nagyon evilági. Kell, hogy Istent érezzem az alakok mögött. A Bibliát olvasom, a misztikusokat és Bloy-t. Ezek visszhangra találnak a lelkemben.

Számomra, Isten nélküli emberre, a Biblia Isten szava. Érzem, hogy ez az Igazság, és ha a legmélyebb értelmét nem is értem a legtöbbbször, érzem a szavak mögött a hallatlan és isteni Titkot. Elolvasok egy verset annyiszor, hogy már szinte beleszédülök. Mintha egy mély szakadékba néznék, de minden félelem nélkül. Ilyenkor kimondhatatlan örömet érzek, de nincs igazi békém.

A misztikusok, Folignoi Angéla, Ruisbroek, Emmerich Katalin és a szentek élete, mint például Szent Ferencé, segítenek, hogy a gyönyörű, de homályos dolgokat megértsem. Mintha tükröt sülyesztenének a lelkembe, hogy lássak. Bloy, akit sűrűn olvasok, megismertet a mindent átölelő isteni hatalommal, a katolicizmus fenséges egységével, és megmutatja, hogy mit tesz az Istent mindenekfölött szeretni. Altala értettem meg a Szentek Egyességének az értelmét, azt a láthatatlan köteléket, mely összekapcsolja a lelkeket és szolidárisná teszi őket egymásért. Ő értette meg velem, hogy mi a szenvedés, mi a béke, — mi a lelki öröm. Ő rákényszeríti a figyelmemet arra, hogy leszálljon a mélységekbe, és az ő szavai fényt vetnek a legérthetetlenebb dolgokra is. Szeretettől lángoló nyelvezete szívemen talál. Úgy vágyom viszontlátni ezt az embert és vallásról beszélgetni vele.

Csak a rendkívüli dolgokkal, csak azzal érdemes foglalkozni, ami a becsületes emberek szemében boldogság, túlzás és örület. Csak a végletekkel. A boldokkal, a száműzött királyokkal, a költőkkel és a

szentekkel. Minden egyéb mellékes. Csak azokat az embereket szeretem, akik a magasba törnek, akik a legmélyebb örvényeket kutatják, a kielégítetleneket, a szomjazókat, akiknek egész valójuk ég az Istenért. Mindaz gyűlöletes, ami langyos, könnyű és alacsony — Ó, hogy ismerem én ezt az örült vágyakozást a magasságok felé. Nem tudok megelégedni a mindennapi közönséges és alacsony étellel. Istent akarom.

július 8.

Megtekintettük a Házi Munka Osztályt a Bruxelles-i kiállításon. — Milyen szörnyű szenvedés létezik közvetlen mellettünk! Házakban, melyek piszkos, levegő és világosság nélküli istállókhöz hasonlítanak, élnek és dolgoznak munkások nap-nap után, megállás nélkül, egészen halálukig. Ha az ember el tudná felejtetni, miután ismerte egyszer, hogy mi a szegénység és a nyomor, itt megláthatná ezeknek a szavaknak az igazi értelmét. Az ember azt kérdi magától, hogy miért élnek az ilyen emberek, és hol veszik a bátorságot százalmas sorsuknak az elfogadásához. Dolgoznak tizenkét, tizenhárom, tizennégy órán keresztül, egyik fon, másik kötelet készít, a harmadik szegeket kalapál addig, míg teljesen kimerülve egy nap összeesnek, mint a teherhordó állatok. Helyüket azonnal elfoglalja egy másik éhező. Följegyeztem néhány fizetést és munkaórát. Egy kötélgyártó apa dolgozik két gyermekével, egy 14 éves fiúval és egy 12 éves lánnyal. Mind-egyik gyermek 66 órát dolgozik egy héten, az apa 84-et, fizetésük 18—20 frank. Egy csipkeverő 60 óráért 10 fr. 62 c.-ot kap. A kereskedő pedig százakért adja el a csipkét! — Mialatt a többi, meglehetősen érdektelen látogatóval, körüljártuk a termet, Bloy könyvére, A Szegények Vérére kellett gondolnom. És megérttem Jézus szavát: *Vae vobis divitibus.* (Jaj nektek, gazdagok.) — Az emberek élete valamilyen módon egybefonódik. Jézus a megtestesült Isten, a mozdatlan központ.

július 13.

A tervünk, hogy Párizsba menjünk lakni, szinte magától megvalósul. Az élet igazán csodálatos valami.

július 20.

Végleg elhatároztuk, hogy átköltözünk Párizsba. Nem tudom, miért. Itt vannak az összes barátaink, sok éven keresztül itt laktunk. Fáj az elválás mindentől, amit szerettünk, azoktól, akik közel álltak hozzánk és akik minket szerettek. Mintha csak valakj küldene, hogy menjünk innen.

A mindennapi élet sok jelentéktelen mozzanattal egészen fölemészti az ember idejét, alig ér rá törődni a legfontosabbal, azzal, ami igazán fontos, ami egyedül érdemel figyelmet.

Itt van az apám egyidőre. Sokat muzsikálunk együtt. Megható játéka — igazán a lelkét érzi az ember benne — jóleső öröm számomra.

július 30.

Visszatértem Párizsból, ahol végre hosszas keresés után találtam egy lakást a Luxembourg-kert szomszédságában, az ötödik emeleten. A váratlanra számítunk, mert nem tudom, miből élünk majd abban a nagy városban. — Amint berendezkedtünk, elmegyek Léon Bloyhoz. Sokat gondolok rá, szörnyű helyzetére. Tudni azt, hogy olyan ember, mint ő, él ott, mélyen az emberi igények alatt, és követi katolikus vonalát zavartalanul, dicsőítve az Istent, nagyon jó hatással van rám. Érzem, hogy nem jutottam még el viszontagságaim végére.

augusztus 19.

A váratlan kezdi éreztetni hatását és jön a segítségünkre. Máig fogalmunk se volt, hogy miből fedezzük az átköltözés költségeit és miből fogunk élni

abban a nagy városban, ahol idegenek vagyunk. És íme! Leég a Kiállítás nagy csarnoka, mindennel, ami ott volt, köztük Anne-Marie hímezéseivel is. Ezekért ugyan nagy kár, de viszont a tárgyak nagyon nagy összegre voltak biztosítva; így ebből tudjuk fizetni az átköltözés minden kiadását. Ezen gyűlöletes világ-vásár égése — órákon keresztül lángolt az egész nagy csarnok — hatalmas és fantasztikus látvány volt az éjszakában.

augusztus 29.

Emberekkal találkoztam újra meg újra. De egyik-nél sem érzem a mélységet, egyiknél se hallok a mindennapi szavak mögött a kétségbeesett kutatás tompa jajszavát. Mind nagyon kellemesen mozognak az életben és úgy látszik, hogy nem ismerik a lélek epedő vágyakozásának a kinszenvedését. Lelkem az ő jelenlétükben a jégmezők magánya után vágyik! — Ezek az emberek telve vannak olyan dolgokkal, amelyek engem teljesen hidegen hagynak. Izgalomba jönnek egészen jelentéktelen dolgok miatt, olyanok, mint akik a sötétben gesztikulálnak. És ezek mégis tehetséges, öntudatos, művelt emberek, akik szép dolgokat produkálnak akár a művészetben, akár tudományos téren. De egy se képes megadni nekem azt, amire szükségem van, amit olyan sok év óta várok.

Mert nőttön-nő a vágyam, hogy minden figyelemmel és szeretetemmél a Végtelen Szellem felé fordulva éljek. Csak az Igazság örök vize képes kielégíteni lelkem mérhetetlen szomját. De milyen állhatatlan vagyok. A magasságok felé nyerek és a völgyek vonzanak magukhoz. Fölfelé akarok menni, és majdnem a mélységbe zuhanok. A járásom ingadozó, nem ismerem a meggyőzhetetlen bizonyosságot. Szét-tép a kétség. Egyformán megértem a szentség tiszta csúcsai utáni vágyat és a bűn tündérekertjei utáni szomjúságot! És sehol se talállok békét. Nem tudok ebben a vergődésben, ebben a lelki széttépettségben tovább élni.

Különös valami, amit életnek nevezünk. Holnap 30 éves leszek és még mindig nem tudom ennek a szónak az értelmét. Az ember ágaskodik, csinál nagy mozdulatokat, kiabál vagy sötét hallgatásba burkolózik, de választ sehonnan se kap. Az évek olyan gyorsan telnek, mint a napok. Hét éven keresztül lakunk itt Uccle-ben és most elutazunk. Miért? Életünknek egy új fejezete kezdődik. Hová fog vezetni bennünket? — És a végén, ugyebár, el fogunk tűnni, egyik a másik után, a halálban. Mit akar hát tőlünk ez az élet, mi az értelme, ha egyszer egy napon ki leszünk terítve holtan, örökre lecsukott szemmel, élettelen arccal, melyen egy rejtelmes mosolyon kívül nincs más kifejezés. Minden hiú és hiábavaló volt: tetteink, álmaink, szerelmünk, kielégítetlen vágyaink, mind, mind hiába volt. Egy kicsit sírnak a halottas ágyunk mellett és azután olyan lesz, mintha sohase léteztünk volna. Nem örültség akkor szenvedni? Nem jobb-e akkor a megsemmisülés, mint ez a vak tehetetlenség?

Az volna a fölszabadulás és üdvösség, ha hinni lehetne, hogy az életnek, mely egészen céltalannak látszik, mégis van értelme és komoly alapon nyugszik. Ha tudnók figyelmesen kutatni a mélységeket, és nem hagynánk magunkat elkápráztatni a külsőségektől, talán eljutnánk egy csodálatos pillanatban az Első Okhoz és meg tudnók érteni a titokzatos összefüggéseket a teremtés és Isten Lelke között. Hiszen ismerem én ezt a bizonyosságot, de csak egy szempillantás tartamáig. Ilyenkor minden összeomlik bennem és szívem romjain megdönthetetlen reménység kalapál.

Szegény, kereső ember vagyok, aki hiába kérdi az utat. Nincs senki, aki segítene rajta. Visszaemlékszem a bencés nővérek kápolnijára, mialatt a pap misézett és a hangok a magasba emelkedtek a vágyakozás hanghullámain.

Eszembe jutnak azok az órák, melyeket egyedül töltöttem a nagy csendben, itt vagy egy más templom-

ban. Szívem csordultig telve nézte az oltárt, amely előtt a kis vörös láng égett. Mert Jézus ott van a valóságban, mondják a keresztények. — Ezen az ajtón kell kopogtathom. Pulsanti aperiatur — zörgetőnek megnyitják.

Elkerlyc-et láttam tegnap és nagyon érdekelt. Egy középkori misztérium ez, melyben a halál elnyeli az életet, mint az ég a földet, és semerre sincs menekvés. Senki se tud rajtunk segíteni, egyedül vagyunk, könyörtelen egyedüllétben. És meg kell jelennünk Isten előtt azért, hogy számotadjunk arról, hogy mit csináltunk a lelkünkkel.

Kifejezni nem tudom, sőt megérteni is alig, de úgy látok minden eseményt, minden embert, minden tettet és minden gondolatot, — a növényeket, a csillagokat mint képeket, mint homályos tükröt, mely mögött az igazi világ van, amely azonban most láthatatlanul vesz minket körül.

szeptember 15.

Vasárnap van. Itt vannak az őszi ködös és csendes napok. Szélcsend van. A mozdulatlan fák még megőrizték lombdíszüket, de már sárgulnak. Mindenütt valami fájdalmas lehangoltságot érzek a gyönyörű nyári pompa halála fölött. Hol találjam meg az élethez szükséges bátorságot és erőt?

november 9., szerda.

Párizsban.

Pár napja, hogy berendezkedtünk ebben a kis ötödik emeleti lakásban és otthonosan érezzük magunkat bútoraink és könyveink között. Első este, mikor együtt ültünk az asztalnál és olvasni készültem, elfogott a szomorúság. Rám nehezedett az egyedüllétünk súlya ebben a nagy városban, mely telve van emberekkel. Miért jöttünk ide? — Várok. Valami nagy dolog fog velem történni. Csodát várok. Nem bírom ezt tovább vérző szívemmel és meggyötört lelkemmel.

Mintha meg volnék láncolva. Egy csoda majd fölszabadít. De mi és hogy? Ki által? — Az Isten nélküli ember keservesen egyedül van.

Visszatérésünk óta mult vasárnap először voltam a kis bencés kápolnában és azonnal újra éreztem azt a kimondhatatlan boldogságot, amit annyiszor éreztem az elmúlt télen ebben a kis áhítatos templomban. Itt megszűnt a nyugtalanságom, gondolataim háborgása és az emlékek szeszélye. A lelkem olyan, mint a síma tenger, visszatükrözi a ragyogó eget és a feltárt mélységeket. Mise alatt, mikor a pap a Canon-t imádkozta, egyszerre az a gondolatom támadt: milyen mélységes és megrázó lehet annak az embernek a meghatottsága, aki mindig egyedül járta az élet útjait és sohase talált békét. De egyszerre érzi és megérti azt, hogy ő is az Atyának a gyermeke, ismerős és szeretett gyermeke! Már többé nem egy lehetetlen porszem a mérhetetlen térségben. Milyen lehet annak a megtértnek a boldogsága, aki ezt fölfedez! Azelőtt kétségbeesetten bolyongott üres gondolatai között. Egyszerre mintha égő nyelvvel kiáltaná neki a lelki ismerete, hogy az ő létezése nem ismeretlen, hogy neki is örök, el nem enyésző neve van. Hogy Isten ismeri, Jézus szereti őt, hogy isteni, szeretetteljes figyelemmel kísérték az életét és viszontagságait kezdettől fogva, és vezették, nem tudni, hogyan. Gondolatai és érzelmei összhangban vannak a Végtelennel, a Titokkal. Tudja, hogy mérhetetlen kincset bíztak rá, a lelkét. Ő ennek a felelős leletményese. Ó, milyen öröm lehet ezt tudni, milyen fölszabadulás ezt tudni végérvényesen! — Vajjon én is „hivatalos” vagyok?

Az olyan cselekedetről, amely az embereken túl Istenre van irányítva, az mondják, hogy embertelen. Semmit se törődnek azzal, hogy Istennek milyen követelése van. Például embertelennek minősítik a kereszténynek azt a cselekedetét, ha egy haldokló barátját meg akarja téríteni, akinek a felesége pogány és a vallás ellensége. Ez nagyon téves és méltatlan

gondolkozás. Hiszen egy lélek üdvösségéről van szó, amely mellett minden más felfogás eltörpül. Ezt világosan látom.

Vildrac és a felesége voltak nálunk látogatóban. Olaszországról beszéltünk. Elmondtam utazásunkat és megmutattam nekik fényképeimet. Beszéltünk természetesen az új irodalmi áramlatokról is. A fiatalság egyetlen törekvése ma valami újat adni, legyen az bármilyen ostoba vagy undorító. Milyen nagy és mély ezek mellett egy Bloy vagy egy Claudel műve. Mindig tisztábban és világosabban látom, hogy mit kívánok én a művésztől. A Szépség, az Isten, a tökéletes Egység után vágyódom. Úgy kell látnunk a szép dolgokat, mint Isten mozdulatait. Nem tisztán irodalmi szempontból, játszani a szépen hangzó szavakkal, hanem mint az örök és változhatatlan igazságok jelképeit nézni és érteni azokat. A szépség mindig tragikus, mert a megfosztottságnak az éneke. Az egész ember gondolatai, érzelmei, rajongásai és álmai könnyekkel terhesek. A lélek elvesztette a mennyországot, azaz Istent, és minden erejéből sir, zokog utána. A tökéletes öröm az Istenben való teljes elmerülés lehet, mint egynéhány szent ismerte azt elragadtatásaiban. — A művészek keresik ezt a multban, jövőben és a jelenben és műveiken átreszket a vigasztalhatatlan vágyakozás ez után. Ezt az érzést egész mindenségében a primitív festők, építészek és szobrászok fejezték ki. Mi modern, kételyektől széttépett emberek, már nem vagyunk ennek a nyugodt erőnek a birtokában, már nincs bennünk az a belső béke, ami ezeknél a régi művészeknél szépségbe öntötte ki áhítatos álmaikat. Csak egyet ismerek a mi korunkban, Léon Bloyt.

Hová irányul akkor minden vágyakozás, minden gondolat és minden törekvés, ha nincs egy örök, változhatatlan központ, ahonnan titokzatos és megfoghatatlan utakon minden kiindult és ahová kétségbeesetten visszatörekszik minden.

november 10.

Folyton él bennem a csodálkozás az élet látványa fölött. Úgy nézem a földet, egy fát, egy női arcot vagy egy táncoló gyermeket, mint olyan képet, mely máshonnan kapja a világosságot. Mert jól tudom, hogy nem az a valóság, amit a szemem lát.

november 25.

Pár nap óta visszaestem abba a hiú vágyakozásba, hogy szórakozzam, embereket lássak, beszélgessek és halljam azt a sok értelmetlenséget, amit különben utálok. Elpazarlom életem drága napjait. Más dolgom van. Érzem ezt jól, ha újra a bencés-kápolnában vagyok. Holnap kezdődik az Advent, Jézus születése utáni sóvárgás, a Krisztus-várás ideje. Milyen semmitmondók a külső világ megnyilvánulásai ezek mellett a csodák mellett, melyek úgy hatnak rám, akaratom ellenére, mint a valóság fénye. Az a fontos, az a valóság, ami az Egyházban történik a liturgikus év folyamán. Kint a világban megvakít minket a káprázat.

december 11.

Vasárnap este van. Végre viszontláttam Bloyt. Miután egyedül maradtam vele, magamról beszéltem neki és megkértem, ami már régen szándékomban volt, hogy ismertessen meg egy pappal, mert szeretnék vele a katolicizmusról beszélni. Nem tudok és nem akarok tovább ellenállni annak az erőnek, ami bennem dolgozik. Valami végbemegy bennem. Nem tudom, hogy mi. De erősen érzem, hogy nem tudok többé se előre, se hátra menni már. Évek óta bolyongok a katolicizmus körül. Csak egy templomban, az oltár előtt érzem a lelkem békéjét, érzem azt a kapcsolatot, mely mindent összeköt. Ezt világosan érzem. A lelkemben visszhangzik az az abszolút kereszténység, amit az ő könyvei olyan remekül hirdetnek. Ismerem az igazságot, de nincs a birtokomban mint elidegeníthetetlen tulajdon. Száнал-

masan tévelyegtem. Vannak olyan titokzatos pillanataim, mikor érzem, hogy az Egyház a Világosság palástja, hogy az ő kapuin kívül elvesznek az emberek egy félelmetes félhomályban és sohase fogják megismerni az élet értelmét. De azután vannak pillanatok, mikor azt hiszem, hogy mindez csak valami magasztos csalás, amelyet az emberek találtak ki vigasztalásul, és méltatlan gyengeségnek érezném, ha ezeket az ősi álmokat valóságnak tekinteném. Mégis, hiába minden, űz valami az Egyházba, egy titokzatos erő. Tisztán akarok látni magamban, így tovább nem lehet. A homály túl sűrű lett. Megkérdem majd egy paptól, hogy mit tegyek.

Kérésem egészen különösen meglepte őt. Hallgatva nézett rám, nagy, könnyes szemekkel, az arca örömtől ragyogott. A meghatottságtól remegő hangon megígérte, hogy beszél majd a Sacré-Coeur káplánjával; majd kezemet a kezébe vette és így szólt: Barátom, legyen bizalommal, Isten megadja majd a békét, Isten segíteni fog magán. — Mikor az Isten szót kiejtette, a lelkemben megmozdult valami. Vajjon milyen csodákat remélhetek?

december 16.

Bloy néhány sorban arról értesít, hogy beszélt L. abbával és ő vár engem. Holnap reggel elmegyek hozzá. Vajjon ezért kellett nekünk Párizsba jönni?

december 17.

Bloy elkísért ma reggel a Sacré-Coeur-tempomba L. abbához. Egy kis irodában vártunk, míg jött, azután egyedül maradtam vele. Hosszasan beszéltem neki az életemről, a munkámról, a kutatásaimról, kétségeimről és vágyakozásomról. Furcsa valami, hogy milyen könnyedséggel és milyen természetes egyszerűséggel tudtam beszélni a leghomályosabb dolgokról, lelkem legrejtettebb érzelmeiről. Milyen jótékonyan hatott rám ennek a papnak a tiszta, nyugodt

tekintete. Olyan embernek a tekintete, aki ismeri Istent. Egy ismeretlen világba lépek. Minden ellenvetésem, már abban a pillanatban, hogy kimondom, egészen nevetségesnek tetszik. A pap beszél nekem az Isten szeretetéről. Minden alkalommal, hogy hallom vagy kimondom az Isten nevét, valami ijedt szédülés vesz rajtam erőt, mintha mélységbe néznék, de ugyanabban a pillanatban a lelkem remeg a szeretettől és a vágytól, hogy elmerüljek Benne, Akit már én is Miatyáknak hívok. A pap ideadta nekem a Tridenti zsinat katekizmusát és a Credo-ról, a szentségekről, főképp a Keresztsegről szóló fejezetek elolvasását ajánlotta. — De mindennél fontosabb az ima; mondja el a Miatyánkot és az Ave Máriát sokszor. Ezekkel az imákkal kopogtasson az Egyház kapuján, és Jézus majd kinyitja magának. Ha tiszta szándék van magában, akkor Isten segíteni fog, erről biztosíthatom. És térdeljen le és vessen keresztet: In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Imádkozni fogok magáért.

Azután elmentem és letérdeltem az Oltáriszentség előtt, amely éjjel-nappal ki van téve ebben a Bazilikában. Térdenállva néztem a tiszta, kerek, fényes Ostyát, mely be van zárva a szentségtartóba. Ó, az a gondolat, hogy ez a szegény kis kenyérdarab, Jézus. — Hogy el van itt rejtve Testével, Vérével, egész Istenségével, ebben a kis fehér kenyérben, szeretetből és könyörületből. — Hogy az én Istenem itt van előttem, egészen közel hozzám, hogy beszélhetek Hozzá és hogy ő látja lelkem legrejtettebb zugát is... Nem merek már szembenézni Vele, lehajtom a fejem, becsukom szemem és imádkozni próbálok. Elmondom neki kétségeimet és nyomorúságomat és irgalmaért könyörgök:

— Jézusom, kell, hogy segíts rajtam. Hiszen Te magad mondtad, hogy aki keres, talál, aki kér, annak kinyitnak. Ugye tudod, hogy minden szívdobbanásom kérés és könyörgés volt. Add nekem, Jézusom a hitet, a bizonyosságot Isten szeretetéről. Vedd el a vakságot

szememről, hogy tisztán lássalak. Te Isten vagy, Te teremtetted a világegyetemet és egy mozdulatoddal meghúztad a Tejutat az égen keresztül. Lelket adtál nekem, melyet a Te képedre és hasonlatosságodra teremtetél. Visszaadom Neked, tedd a Te szentséges Szivedbe, hogy fölmelegedjék, és a Te mindent megtisztító Véred a szeretet lángoló tűzhelyévé tegye. Én nem látlak Téged az Ostya fehér napjában, melynek láthatatlan ragyogása előtt leborulok. De hát én vak vagyok. Nem is bírnám elviselni a Te fényességed látványát, a Te szeretetednek a látványát. Bár nem látlak a testi szememmel, mégis tudom, hogy itt vagy, hogy a kenyér csak látszat, ez a Te Tested, a Te Isten-séged teljes egészében, elrejtve ebben a falat kenyérben. Nem tudok ilyen nagy Titkot megérteni, de tudom, hogy Isten jelen van, Jézus, az én Úram itt van egészen közel hozzám, az oltáron. Ez nem álom, nem kép, nem valami üres forma, Ő itt van valóságosan. Leszáll ide, mert szeret engem és minden teremtményt, végtelen szeretettel. Jézus, segíts a kétségeimben, taníts meg imádkozni. Hiszen Te mindenható vagy. Itt van a lelkem, tisztítsd meg, hasítsd ketté, mint a favágó a fa törzsét, és adj nekem új életet. Mert magamtól nem vagyok egyéb, mint szegény tehetetlen ember, aki túl sokáig nélkülözött Téged és most nem tudja, mit csináljon. Egészen rád hagyatkozom, nagy Testvérem. Én a legszegényebb koldus vagyok, annyi a kárnivalóm és nem tudom, hogyan kérjem. Ölelj magadhoz kiterjesztett karoddal, nyujtsd felém átlukasztott kezedet, hogy Testedbe kapaszkodjam. Ó, nem találom meg azokat a szavakat, amiket szeretnék. Megbántalak talán a kiáltásommal? De hiszen Te a betegekhez és a tévelygőkhöz jöttél. Én is halálosan beteg vagyok, én is azok között voltam, akik Téged szidalmaztak és kínoztak, én is nevettem a kereszten és a Keresztrefeszítetten és nem akartam meghallgatni az Igazságot. Én is gúnyolódtam a Te véres Verejtéked, a Te Kínszenvedésed és Keresztutad fölött. És Te a helyett, hogy örökre elvetnél magadtól, mint örült

gonosztevőt, hívsz engem. Észrevétlenül elvezettél Magadhoz. Istenem, segíts rajtam, én olyan méltatlan vagyok. Nagyon messziről jöttem, egészen sáros vagyok, olyan hosszú volt az út, ki sem merem ejteni a Te szent Nevedet az én mocskos számon. Te igen magasan vagy, tiszta vagy, túlságosan isteni. És mégis ellenállhatatlanul vonzasz Magadhoz engem nyomorultat. Félek Tőled és szeretlek. Rettenetes vagy és mégis éhezem a jelenlétedet. A lelkemben ujjongást érzek és a szemem sír. Elvetemültségem megsemmisít és mégis rohanok az irgalmad után. Vétkeztem minden érzékemmel, piszkos vagyok. Egyedül Te tudsz engem megtisztítani a Véreddel. Könyörülj hát rajtam! — És a lelkem szavak nélküli könyörgésbe merült.

Visszatértem Bloyhoz és elbeszéltem neki és a feleségének — akit most láttam először, de akit már olyan jól ismertem a Naplójából — L. abbéval folytatott beszélgetésemet. Bloy beszélt nekem a Keresztiségről, a Szentségek természetfölötti hatalmáról, arról az isteni erőről, mely bennük lakozik. A látható ténykedés jelképes, de a hatás valóságos. — Ön most halott, de a Kereszttség által élővé lesz. Most mezítelen, de a Kereszttség által Krisztusba öltözik. Ha talán még vannak ellenvetései és kétségei, akkor, mikor a pap kimondja maga fölött ezeket a szavakat: „Ego te baptizo in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti”,* — meg fog szabadulni a bilincseitől.

Mindent elfogadok, mert érzem az Igazságot. Gondolataim folyton ezekkel a csodákkal foglalkoznak. Emberi szempontból nem értem ezeket a titkokat, de a lelkem megsejti őket. Istenre bízom magam. Fiat voluntas tua.

Bloy kölcsönadta nekem Emmerich Katalin életét Schmoeger atyától.

* Én téged megkereszteltek az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek nevében.

Megváltozott minden, a napok, az életfölfogásom, mert a lelkem el van rejtve Istenben. Járok az utcán, a tömegben, látom a házakat és az eget a háztetők fölött és beszélek mindennapi dolgokról, mintha semmi sem történt volna. De a lelkem aranykőben úszik. Ha Istenről beszélek Anne-Marie-val és minden csodáról, amiben részünk lesz, ha elmondjuk a reggeli és esti imát a gyerekekkel együtt, érintkezem a kívülem álló nagy Hatalommal, és sírunk, mint a gyermekek, akik végre megtalálták az otthonukat. Megdönthetetlen bizonyossággal tudom, hogy a keresztségünk, házasságunk és áldozásunk után egy új, gazdagabb, elképzelhetetlenül szebb élet kezdődik a számunkra.

Vannak még napok, mikor kételkedem, mikor minden romokban hever. Ilyenkor félek, hogy valami szép, de hazug elképzelésnek estem áldozatul. Üres kezekkel állok és még szegényebb, még tehetetlenebb vagyok, mint azelőtt. Alig tudok visszaemlékezni türelmetlenségemre és vágyakozásomra. Nincs bátorságom, félnék és habozó vagyok, visszaestem előbbi sötétségembe. A természetem már nem akar hallgatni arra a belső hangra, amely már olyan gyengén, olyan messziről szól, hogy tartsak ki, imádkozzam, könyörögjek és kopogtassak fölemelt kezemmel Isten-házának a kapuján. Ezek keserves órák, a lelkem halálosan sebes, és mint haldokló, dadogom az imákat. Am ezek se segítenek, nem szabadítanak meg a szörnyű bizonytalanságtól. Mintha két hang beszélgetne a belsőmben: az egyik lök előre, a másik gúnyolódik a kívánságom fölött. Megkísérlem leírni a szavakat, melyeket a belsőmben hallok. Olyan ez, mint valami birkózás, melynek részben nézője, részben a tétje vagyok.

— Látod, mennyire habozol, mennyire félsz azoktól a korlátoktól, melyeket a katolicizmus erőszakol majd rád. Te nem vagy az az ember, aki uralkodni tud a kívánságain. Térj vissza az élethez.

— Az élet! De amit te életnek nevezel, csak képzelődés. Csak akkor fogsz valóságosan élni, ha megismerted Istent, ha lelked kitárul a szeretetben Isten felé, mint a fa koronája az ég felé.

— Isten, de az Isten csak álom. És te föl akarod áldozni az életedet egy kép, egy üres szó dicsőítésére? Te nem is hiszel igazán az Isten létezésében, te csak erőlteted magad, hogy higgy. A te kívánságod megvakít téged. Hogy veheted az életet csak képzelődésnek? Nincs-e előtted megfoghatóan? Te élvezheted, te elvetheted. Örültség hinni a teremtésben, a bűnben, a lélek halhatatlanságában és mind a többi koholmányban. Talán alacsonyrendű elmék el tudják fogadni ezeket a legendákat valóságnak, de te! Igazán nevetéses. Te csak nem fogod azt képzelni, hogy a föld, ez a százalmas bolygó, a világ közepe csak azért, mert századokkal azelőtt véletlenül itt született az ember. Bilincsek közé szorítod magadat, ha kereszténnyé leszel.

— Nem, ez fölszabadulás lesz a számodra. Kitárul előtted a szellem végtelen világa. Szívedbe száll a bizonyosság, a béke és a lelki öröm. Kinyilvánul előtted megfoghatatlan módon az élet értelme. Nem érzed-e a szörnyű tehetetlenségedet, hogy nem tudsz érteni az eszeddel? Valaha is kielégített téged az állítólagos élet? Csak a végtelen Isten tud téged kielégíteni. Te tudod ezt. Miért nem adod hát meg magad?

— Ráhagyatkozni az Egyházra úgy, amilyen ma? Méltatlan papokra bízni magadat, akik bizonyára nem értenek meg egy modern szellemet, mint a tied, akinek a számára minden lehetőség nyitva áll. Milyen szegénnyé teszed így az életed. A te intelligenciád magától fellázad ez ellen. Bámulhatod te kívülről a katolicizmust, mert ez a vallás nem neked való. Ez egyike a számos életmegnyilvánulásoknak, de nem az egyetlen, és ha te ezt fogadod el, akkor a többit mind el kell vetned mint durva tévedést. Lehetséges az, hogy te ennyire korlátozt lennél?

— Az Egyház bírja az igazságot, mert Jézus Krisztust bírja. Itt pihen az oltárokon és te nem veheted magadhoz az Ő Testét, mely az örök életet adja, csak az ő papjai kezéből. Legyen ez bármilyen bűnös, esett legyen bármilyen mélyre, vagy legyen egészen együgyű, az örök élet igéi nála vannak, és papsága az egész örökkévalóságra szól. Nézz a látható világon túl. Értsd meg, hogy milyen szellemi csoda az Egyház. Nézd a szentségeket, liturgiát, a szertartásokat, a misét. Ezek a szent formák képviselik számodra a láthatatlan, a szeplőtelen, a mennyei Egyházat. De ezt csak a földi Egyházon át közelítheted meg. És nézd a végtelen Szeretet misztériumát. Jézus Krisztus, aki Isten, mint az Atya és Szentlélek, nem habozott lejönni hozzád a kenyér színe alatt. Vár téged, szüksége van rád, azt akarja, hogy megedd, hogy elnyeld. Egészen lealacsonyította magát, hogy meg ne ijesszen, hogy meg ne semmisítsen rettenetes Istenségének a látványa által. És te nem vetnéd magadat rá, mint egy kiéhezett a kenyérre, mint egy szomjanhaló a hús forrásra? Ehen és szomjan akarsz halni?

Nem, nem, az én lelkem Istennel akar betelni! Kívánom a keresztség szentségét, hogy megszabaduljak végre a tudatlanság és kételkedés bilincseitől.

Ha Isten is úgy akarja, — ó, milyen boldogság kimondani ezeket a szavakat és érezni is az értelmüket! — ha Isten is akarja, akkor a fiunk és én január 6-án, in festo Epiphaniae, leszünk megkeresztelve, és Anne-Marie és én, a házasság szentségében részesülünk. Azután elkezdődik a nagy belső utazás.

december 28.

Emmerich Katalin csodálatos élete a szenvedés és az ima ragyogó valóságában telik el. Milyen hallatlan jelentőséget kapnak olyan lélek tettei, aki egészen elvész Istenben. Remegő meghatottsággal olvasom ezt a történetet. Minden pillanatban új csodákat fedezek föl a katolicizmusban. Olyan, mint egy remek, szép

szellemi katedrális, ahová most már az én lelkem is beléphet. Olyan világos előtttem, hogy csak az Egyházon keresztül vezet az egyenes út Istenhez. Milyen igaza volt Bloynak, mikor kölcsönadta ezt a könyvet, hogy segítségemre legyen. Valóban, világosabban látok és megértek sok olyan dolgot, ami eddig homályos volt előtttem.

1911 január 5.

Ez az év rendkívüli év lesz. Az új élet, az igazi élet kezdődik. Olyan események fognak nemsokára bekövetkezni, melyeknek nem tudom fölfogni sem az értelmét, sem a jelentőségét, de amelyek megjelölik lelkünket az örökkévalóság számára. Állandó lelki feszültségben élek, a várakozás mély boldogságában. Minden este és reggel letérdelünk mind a hárman a kis feszület elé és imádkozunk. Hangosan mondjuk az imákat és minden szót a legéberebb figyelemmel kísérek. Nem tudok egyebet, mint sírni a boldogságtól.

Újra éledek, újra megtaláltam a lelkem, a külsőségekben való, üres és homályos csatangolás után. Milyen lehetetlenül ostobának tetszik minden emberi tudás a Miatyánk szavai mellett. Ki volt szomjazva a lelkem és ez az egyszerű, de mégis olyan titokteljes ima, melyre Jézus tanított minket, egészen betölt a végtelenségével. Keresztet vetek és béke tölt el. Nem értem, nem is tudom megmagyarázni, de így van. Végtelenül kicsinek és mérhetetlenül nagynak érzem magam. Kiszáradtam, olyan voltam, mint az aszálytól kiégett kert és most jótékony esőt kapok. Mit tettem ezért? Miért részesülök én, miért részesülünk mi, ebben a lenyűgöző kegyelemben? Pihenés nélkül kerestem a tiúkoknak a megoldását, amely pedig milyen csodálatosan egyszerű: Letérdelni, kitárni imádkozó szívünket Isten elé és minden titok ragyogó égbolttá válik. Az értelmünkkel nem tudjuk megérteni azt, ami éltet bennünket, de tudjuk, tudjuk mégis. Megvan a bizonyosságunk, az Egyház imádkozik velünk a lel-

künk mélyén. Megkaptuk a hit kegyelmét és látunk csukott szemmel. Az élet súlypontja máshová került. Csodákat várok. Nem vagyok már egyedül a világűrben, tudom, hogy a szentek, mint ragyogó szellemi hadsereg, veszik körül Istent. Elmélkedem a századok története fölött és a múlt nem létezik többé. Látom Jézust járkálni Galileán keresztül, kísérem minde-nüvé, hallgatom szavait, melyeknek mindegyike az igazság végtelen forrása. A kereszt árnyékában látom a földet. A föld — a csillagászok szerint, csak egy egészen kicsi csillagtest, minden fontosabb szerep nélkül a naprendszerekben, egy kis fekete pont, amely semmit sem számít, és melynek a mérhetetlen csillagképekre semmi befolyása sincs. Milyen nevetségesek ezek az állítások a mellett a tény mellett, hogy Isten Fia, az Atya Egyszülöttje, érintette isteni lábával, hogy Jézus vére hullott rá cseppenként és hogy a kereszt rajta volt fölállítva. Jelentősége igazában meghalad minden fogalmat. A föld azért lett teremtvé, — hogy kinyilvánuljon rajta az Isten szeretete, láthatóvá és megfoghatóvá legyen a Végtelen Könyörület. — Lehetséges az, hogy valamikor azt hittem, hogy a katolicizmus pangás, hogy a hit visszaesés régmúlt, szá-nalmasan előregedett elképzelésekhez? Milyen ostoba is voltam! Az Egyház egyesíti magában a századokat, mintha csak egy pillanat volna. Én pedig ebben a pillanatban élek, nem nézek vissza, magam elé nézek, látom a szenteket, látom az Isten Anyját. Szent Ferenc és Szent Benedek, a szent remeték és Labre Szent Benedek kortársa vagyok. Elkísérem a kereszt-hadakat. Rómában vagyok a katakombákban az első keresztényekkel. Istenem, milyen szép mindez, mennyi örömmel terhes. Pedig még nem részesültem egyik szentségben sem. Egész lelkemből és egész elmém-ből vágyom a keresztség és a szentáldozás után. Akkor már nem leszek kívülálló, lelkes és bámuló néző, akinek nincs része abban a sok csodálatos kegyelemben, melyet Isten olyan bőségesen áraszt. Ám

nemsokára minden megváltozik, közvetlen érintkezésbe jutok Istennel, megismerem végtelen szeretetét, érezni fogom testemben és lelkemben irgalmát és mindenhatóságát.

Emmerich Katalin élete, ennek a szegény, beteg apácának az élete, akinek leghőbb vágya volt — de vajjon nem kellene-e, hogy ez minden kereszténynek a vágya legyen — Jézushoz hasonlítani, és ezért, mint a legjobbat, a szenvedést kérte magának és aki a halálos gyötrelmek közepette érezte jelenlétének mondhatatlan édességét. Az ő élete megérteti velem, hogy mi a kereszténység valójában. Minden keresztény egy lángoló tűzhely kellene hogy legyen, hogy megvilágítaná és megmelegítené a jeges egyedülletben bolyongókat, a félőket és remegőket.

Léon Bloy és a felesége lesznek a keresztszüleim, a fiunké Bloy és a kisebbik lánya. Csodálatos barátság fejlődik ki közöttünk. Ezek igazi keresztények. Ha Istenről, az Egyházzól, a hit igazságairól vagy mélységeiről beszélnek, akkor sírunk az örömtől. Bloy megmutatja nekünk a „világosság örvényeit”, türelmetlen figyelmemet a természetfölötti felé irányítja, azok felé az isteni titkok felé, melyek a katolicizmus minden látható jelképében rejtőznek. A Szentek Egyessége. Ki szenvedett értem, a nélkül, hogy ismert volna, a nélkül, hogy tudott volna a létezéséről? Ki volt keserűséggel és megvetéssel elárasztva, hogy én megismerjem a fölszabadulás örömét, a hit boldogságát? Nem tudom, ki az én legközelebbi felebarátom, és hogy hányan szenvedtek borzalmasan az én megtérésemért.

Ezekhez hasonló tüzes szavakkal éleszti bennem Bloy az isteni szeretet tüzeit.

Lassan emelkedem a szellemi magasságok országában, mindig újabb csúcsokat fedezek föl és kezdem már látni az isteni rendezettséget. A napok az áldott órák sorozatai. Az Egyház megfogja a lelkünket és folytonosan Istenre emlékezteti. Vasárnap, január

1-én Bloyéknál voltunk Anne-Marieval. Este hat óra-kor a „Savoyarde“, a Sacré-Coeur nagy harangja meg-kondult. Ezek a nehéz, mély hangok egészen betöl-tötték a szobát. Bloy, a felesége és a lányai fölálltak, keresztet vetettek és elimádkozták együtt az Úran-gyalát. Az ilyen perceket sohase fogom elfelejteni.

Amilyen gyakran csak tudok, elmegyek a bencés-kápolnába. Ott voltunk az éjféli misén, a hajnali imán és a Laudesen. Ez minden fogalmat meghalad. Az isteni szavak és zene rettenetes pompája úgy hatolt belém, mint valami fergeteg az üres házba. A dicsősé-ges erőszak rabja lettem és a lelkem úgy hallgatta, mint gyermek a tündérmesét, tágranyílt szemmel és reszkető ajakkal. Az Egyház Isten látható kivetítése a földre. Mikor a főnöknő, öreg és reszkető hangján, melyből már minden szenvedély kihalt, elkezdte egy-hangú dallamban fölsorolni Jézus őseit, olyan volt, mintha mindezek a férfiak és nők ünnepélyes menet-ben vonultak volna el a szemünk előtt. Ekkor értettem meg, mindíg növekvő elragadtatásomban a Szeretetet. A lelkem a szavakkal emelkedett a csúcsockig, a belső feszültség tűrhetetlen lett. A főnöknő eljutott az utolsó nevekhez: Jakob autem genuit Joseph, virum Mariae, de qua natus est Jesus, qui vocatur Christus. — És egyszerre olyan volt, mint egy nagy fényzőn kirobbanása, utána nagy békesség, a mélyvizek mérhe-tetlen békéje. Micsoda éjtszaka! Mintha Betlehemben lettem volna a Gyermekek születésekor és látnám a szü-lőket és a pásztorokat, a szamarat és az ökröt! És hal-lottam az angyalok énekét! — A pap keze, mikor Jézusnak a saját szavai által parancsol, és kényszeríti Őt, hogy lejöjjön, olyannak tetszett ma éjjel, mintha a dicsőséges Gyermekek bölcsője lett volna.

Képtelen vagyok világosan kifejezni, hogy mi háborog, mi megy végbe bennem. A szavak — mint a vakok keze — csak a dolgok külsejét érintik, a lénye-get nem tudják megfogni. Isten a végtelen tökéletes-ség, és nekem csak egy szegény emberi hangom van,

mely csak anyagi és korlátolt szavakat ismer. Nem tudom Őt fölfogni, hiszen mindenható. A hit megadja nekem a bizonyosságot létezése felől, de a szemem nem láthatja Őt. Nagyobb, hatalmasabb, dicsősége-sebb, bölcsőbb és mérhetetlenebb mindannál, amit el tudok képzelni. Túl van minden emberi mértéken. Minden Benne foglaltatik, ismeri a szívem legmélyét, és irányítja a csillagokat és az emberiség történelmét. Az irgalma végtelen. De nem tudok Róla képet alkotni. Ha nézzük a szeretetét: Ideadja a Fiát. Isten misztériuma a csend, a fölfoghatatlan csend. Isten gondolata mint valami nagy éjtszaka lakik bennem és ez az éjtszaka a világosságnak a tükrözése. Érzem a világosság árnyékát, ha el akarok merülni Benne. Ó, mennyi ostobaságot dadogok, hogy be tudjak hatolni áthatolhatatlan titkába. Csak a tökéletes szeretet tudja Őt megérteni.

A keresztség és házasságunk ünnepeit el kellett pár héttel halasztanunk a fiunk számarköhhögése miatt.

január 12.

Milyen ellenálló még bennem a régi ember, kétélyeivel és habozásával, analizáló élével és rossz szenvedélyeivel. Bár a hit mindjobban és jobban meggyökerezik a lelkemben, még nagyon jól ismerem a lelki némaság, a tompa homály vagy a gőgös rosszakarát szörnyű napjait. Megkötözve sínylődöm újra a látszatok rabságában. Nem tudok előlük menekülni. Még az ima sem tud rajtam segíteni, mert valami komor gúnyolódásnak tetszik.

Tulajdonképpen mióta is van hitem? Nem tudom, nem tudnám megmondani. Egy napon egyszer letérdeltem, elmondtam figyelmesen a szeretet és a vágyakozás összeszedettségében a keresztség szavait, megérintve jobbkezemmel a homlokom: In nomine Patris, azután a mellemet: et Filii, majd a két vállamat: et Spiritus Sancti. Amen. Azután elmondtam azokat

az imákat, melyeket az Egyház mint a legjobbakat tanácsol. Ezen a napon le voltam fegyverezve és megadtam magam.

A titkok sokasodnak körülöttem. Például a szavaknak a titka. Ez már azelőtt is kísértett engem, de most egészen elölt. A szavak olyanok, mint fényes felhők, melyek mögött ragyog a láthatatlan valóság, ettől kapják a fényüket, de ezt a mi testi szemünk nem tudja kivenni. Csak a szellem tudja néha hirtelen megérezni az éleslátás ritka pillanataiban. A szavak a Lényeg jelképei. *Verbum caro factum est*. A testté lett Ige, Jézus, a Szentháromság második Személye. *Et in hac Trinitate, nihil prius aut posterius, nihil majus aut minus; sed totae tres personae coeternae sibi sunt, et coaequales,*¹ ahogy Szent Athanasius hitvallásában olvassuk. A szavak tehát Isten kivetítése a látható világba. Mit jelentenek hát isteni értelemben a Biblia szavai, az imák, az Egyház, a szentmise szavai? Mi a parabolák mély értelme? A Szentírás, az Isten titkai, melyeket a jelek mögött megérzek, vakító fényükkel elkápráztatnak úgy, hogy semmit se tudok tisztán kivenni. Megsemmisülök Isten hallatlan, kifürkészhetetlen titka előtt, a lelkem elterül szavak nélkül az elragadtatás boltozata alatt és imád...

Mindennap jobban átjár a Szüzanyánk, Jézus legszentebb anyja iránti szeretet. *Regina sine labe originali concepta.*² Néha megértem az Ő méltóságának hallatlan nagyságát. Milyen csodálatos is áttekinteni mindezeket a dolgokat, melyek annyira túlhaladják a mi értelmünket. Néha úgy érzem, mintha Isten keze erősen összeszorítaná a szívemet, ilyenkor Jézus és Mária nevei mint harangok kondulnak meg bennem és sírok a hálától és szeretettől, hogy Isten ilyen súlyos kegyelmével halmoz el.

¹ És ebben a Háromságban nincs előbbi és utóbbi, sem nagyobb vagy kisebb, hanem mind a három Személy egyformán örök és tökéletesen egymással egyenlő.

² Áteredő bűn nélkül fogantatott királynő.

Sokat gondolkodok édesanyámra. Milyen őszintén kereste ő is az Igazságot, milyen telhetetlen vágyakozással. Ő tévedett. Ez nem is lehetett másképen, ha tekintetbe vesszük nevelését, és hogy mindig protestáns országban élt, ahol a katolikusokat, különösen az intelligencia körében, mint alacsonyabbrendű lényeket, mint őskori maradványokat tekintették. Ha azután a nyugtalanságuk túlságosan naggyá lett, akkor ide-oda keresnek és misztikus pótlások felé fordulnak, csak a katolicizmus felé soha, mert ez már túlhaladott álláspont századok óta, valamiféle kifejlődött pogányság, amely talán képes még gyermekeket és szellemi kiskorúakat kielégíteni, de amely mellett tanult ember csak szánakozó vállvonogatással megy el. Visszaemlékszem még a saját fölfogásomra, mikor az amsterdami egyetemen tanultam, valami tizenkét év előtt: a katolikus vallás nem létezett számomra.

Milyen szörnyű felelősséggel terhelték meg a lelkeket az úgynevezett reformátorok! Miattuk millió és millió ember van megfosztva a világosságtól és hal meg a sötétségben. Állandóan imádkoznom kell anyámért, így tudok rajta segíteni.

január 16.

Egészen hiú beszélgetést folytattam olyan emberekkel, akik nem ellenségei a katolicizmusnak, de úgy tekintik azt, mint valami nagyon érdekes életmegnyilvánulást, a buddhizmushoz és minden más emberi álomhoz hasonlóan. Hiszen még nem is olyan régen magam is ezt a szentségtörő értelmetlenséget hangoztattam és nagyon türelmesnek és elnézőnek tartottam magam, — hogy ezeket a túlvilági fantáziákat képesnek tartottam arra, hogy a gyengéknek ebben az életben valami támaszt adjanak. Nagyon büszke királynak hittem magam. Valójában pedig nem voltam egyéb, mint szánalmas, vak csavargó. Most eldobom magamtól a régi embert és nincs semmim. Isten kell, hogy adjon mindent. Úgy elvetem a régi gondolataimat, mint megvetett rongyokat.

Valaki megkérdezte, hogy nem félek-e a dogmák és az Egyház fegyelmének a szigorúságától? Azt feleltem: — Mióta elhatároztam, hogy megkeresztelkedem, nem gondolok többé erre a lehetőségre. Sőt ami a legkülönösebb, — tettem hozzá nevetve — ellenkezőleg fölszabadulást érzek. Azelőtt, ha Istent akartam megismerni, és mint valami kétségbeesett kerestem őt, a sok hazugság közepette, rabszolga voltam, és egy kis cella térségében forgolódtam, mindenütt a falakba ütközve. Ezek most összedőlnek, a korlátok eltűnnek, és én végre megismerem a szabadságot. Úgy érzem, mintha egy mocsaras, szomorú országból, ahol szinte fojtogató a levegő, útban lennék a magas, fénylő hegyek felé. A dogmák aranyoszlopai az útjelzők ennél a gyönyörű utazásnál. Úgyan hogyan is érezhetné a lelkem beszorítva magát és kényszer alatt Isten végtelenségében. Most veszem észre, hogy bármennyire is csodáltam a katolicizmust, semmit sem tudtam igazi lényegéről. Mit jelentett például számomra az alázatosság, a szenteknek ez a különleges erénye? Értelem nélküli szó volt csupán. Mit értettem meg a szenvedésből? — Minden ellenvetés, minden akadály, amikkel elsáncoltam magam, most kimondhatatlanul ostobának tetszik, mérhetetlenül korlátolt valaminek látom őket, mert tökéletes tudatlanságomból fakadtak. A hit a fölszabadulás, ez bizonyos. Én, aki még az Egyházon kívül várakozom, mindig növekvő örömmel sejtem meg a szellem véghetetlen világát, melyet beutazhatok és ahol megtalálom Istent. Abyssus abyssum invocat,¹ és e mellett a látható világ egészen mellékes dologgá lesz, majdnem nemlétezőnek mondhatnám. Micsoda nagyszerű, elképzelhetetlen világ-egyetem lehet elrejtve az Egyház belsejében!

Úgy érzem, mintha mindaz, amit a Tridenti zsinat katekizmusában, Bloynak a könyveiben, Emmerich Katalin és a Szentek életében, de különösen amit a Bibliában, a Breviárium és a Mise imáiban látok és

¹ Az örvény az örvényt hívja.

olvasok, mintha mindazt régen ismerném már. Megismerem mindezt, visszaemlékszem rájuk. A lelkem mélyen a bensőmben holtan feküdt, és most föltámadt. Veni foras! Istenem, hogy is létezhettem akkor, mikor Téged még nem ismertelek!

január 23.

Most már megértem, miért kellett nekünk Párizsba jönni. Isten idevezetett minket, a nélkül, hogy megértettem volna az okot, mert szükségem volt Léon Bloyra, hogy a végső lépéseket megtegyem. Csodálatos egy dolog, ahogyan az életem irányítva volt. Bloy nélkül talán még éveken keresztül bolyongtam volna az Egyházon kívül, a nélkül, hogy megértettem volna annak az első lépésnek a szükségességét, mellyel oda behatolhatok. Ő megmutatta nekem az utat, mely Istenhez vezet. Először a könyveivel, azután a szavaival. Egész lényét az isteni szeretet tüze fűli; csupa szeretet, tökéletes isteni szeretet. És minden fönntartás nélkül adta oda magát egészen az Istennek. A fenyegetéseknek és a gyűlöletnek ellenére, melyet kiváltott az ő abszolút kereszténysége és annak a szegyetlenjes összeesküvésnek ellenére, melyet az ő író társai szőttek ellene azért, hogy hallgatással fojtásák meg őt, — akik pedig mellette egészen szármalmas alakok — ő szilárdan hű maradt Jézushoz, Máriához és az Egyházhoz. Tovább énekli az elragadtatás dalaát és dadogja káprázatát Isten rettenetes titka fölött. Könnyektől elvakított szemmel imádva betűzi a Szentírást. Ostorozza a gyávákat, a kétszínűeket, a lelkesedés nélkülieket. Ha valaki nem adja oda magát teljesen Jézusnak, akkor fölkel, mint a Dicsőség bajnoka és hevesen támadja őt. De ugyanaz a heves ember tud végielenül gyöngéd lenni. Ha Jézus szeretetére gondol, ha a Szűzanya megfoghatatlan méltóságát nézi, akkor sír a szeretettől. Könyvei és az élete olyan himnusza a szeretetnek, amilyen ritkán fakadt emberi lélekből. Nagyon alázatos ember, igazi keresztény a szónak legmagasztosabb értelmében, Jézus

szerelmese, aki föláldozza magát a Mesterért és akit se fenyegetés, se szenvedés, de még a vértanúhalál sem riaszt vissza hitének megvallásától.

Amint a könyveiben adja magát, úgy adja magát az Istennek, közelállóinak és a barátainak, egészen és minden ingadozás nélkül. Lelki nemesség és gyengédség a főjellemvonásai, minden vonatkozásban nagylelkű. Az Evangélium és a szentek után ki beszélt szebben, mélyebben a szegényekről, a szegényről, akiben a par excellence Szegényt látta. Az ő tanúságát nem tudja megingatni sem a félelem, sem a számítás. Most értem meg, miért hat olyan rendkívülien bizonyos lelkekre. Mindig Istenről beszél. A lelke Istent visszhangozza.

Nála megtaláltam a katolicizmust, nem mint erkölcsi érzelgősséget, hanem mint férfias és mindent átható fölfogást. Most olvasom az „Üdvösség a zsidók által” című könyvét, mely telítve van csodálatos és misztikus megérzésével azoknak a mélységeknek, melyek Isten szavaiban rejlenek. Megértem, hogy Hello-t egészen fölkavarta Bloy szövegmagyarázata és magánkívül volt a bámulattól. Mondatai mögött zúg a Szeretet, mint szélvihar, mely megremegteti az erdőt. Megéretteti velünk Isten mérhetetlen nagyságát és Szavának az Egységét. A Biblia, emberileg szólva, a Szentháromság élettörténete. Micsoda látvány ez! Micsoda káprázatos elragadtatás! Az ember reszket a szeretettől és imádatától. Nem lehet megmagyarázni a szöveget teljes mélységében, nem is lehet belehatolni az értelmébe, de érezni a szavak mögött Isten dicsőségét, és micsoda rettenetes fényesség kápráztat el. Bloy által értettem és éreztem meg, hogy az isteni szavak adnak életet a léleknek és egyúttal csodálatos táplálék a szellem számára is. És sehol máshol nem találjuk ezt, csak az Egyházban, mert ott van a Kenyér, ott van Jézus Krisztus.

Most tudom csak fölfogni a lelkek fölbonthatatlan egységét. Rejtett hatás sugárzik egyről a sokra, sokakról egyre. Mindenki felelős valamiképpen a másik

szenvedéséért, mindenki számot kell hogy adjon a bűnökért és gonosztettekért, melyeket véghezvittek és véghez fognak vinni. Mi segíthetünk és kell is segítenünk, elégtételt adhatunk Istennek egy lélekért tetteinkkel és imáinkkal. Hány léleknek szerezték meg a szentek az üdvösséget imáikkal és szenvedéseikkal! Csodálatosan, isteni módon össze vagyunk láncolva a Szentek Egyessége által. Istenem, milyen szép mindez és milyen imádásraméltó! Hálát adok neked, Atyám, aki a mennyekben vagy, a hit ajándékaért, mindenért, amivel elárasztasz minket szegény gyermekeidet, akik a Te segítséged nélkül sohase találtak volna meg Téged és akik olyan szomorúak voltunk lelkünk félelmetes egyedülléte miatt. Ó, Téged ismerni, térdenállva feléd menni a szeretettől zokogva! Ez valami megfoghatatlan, lenyűgöző, végtelenül boldogító! Sötét és elhagyott utakon vezettél minket Fiadhoz, Jézushoz, Akit szeretek . . .

Barátainnak az az ellenvetése, hogy nem látják a szükségességét annak, hogy belépjek az Egyházba. Lehet Istent megközelíteni, elveszni Benne, minden dogmatikus valláson kívül, lehet lelki életet élni az Egyházon kívül is stb.

Milyen mély változás mehetett végbe bennem; ma olyanok ezek az ellenvetések, mintha egy más világból jönnének és ezeket a gondolatokat én már régen elfelejtettem. Mennyire világos, hogy csak az Egyházon belül lehet Istent megismerni, mert csak ott van valóságosan jelen Ostya formájában. Az Egyházon kívül, melyet maga Isten alapított, és az Ő tekintélye nélkül, sohase fogunk eljutni Isten megismerésére, mert akkor magunkat keressük, saját lelkünket fogjuk imádni és mindig jobban eltávolodunk Istentől. Az igazi keresztény Istent keresi, és sohase sajátmagát.

február 4.

Ma este az ismerőseinkről, a barátainkról beszélgettünk Anne-Marieval, akinek az a benyomása, mintha ezek nem élnének igazán. Mennyire igaza van.

Látom őket és magamat, mielőtt a hit kegyelmét megkaptam volna. Cél nélküli ködalakokként mozognak, és minden mozdulatuk üres és értelmetlen. Olyan, mintha valami hideg ködben élnének; azt hiszik, hogy dolgoznak és véghezvisznek valamit, pedig igazában semmit sem tesznek. És ugyan mit beszélnek? A szájuk mozog, mint a halaké, de élő hang nem jön ki rajta. A testük megy egyirányba, és azt hiszik, hogy gondolkoznak. Egy teljesen csukott körben forognak, a nélkül, hogy észrevennék, egy keskeny udvarban, mely magas falakkal van körülvéve. Mint foglyok, akik a kétségbeesésnek mindig ugyanazt az útját járják. Különös valami, de most sokkal többet és sokkal több szeretettel gondolunk minden barátunkra, mindenkire, aki kedves nekünk. Sőt az idegenekre is, akikkel összeköt a Lelkek Egyességének elszakíthatatlan lelki köteléke.

Megtanulok figyelmesen imádkozni. Ilyenkor élő szavakat mondunk, igazi mozdulatokat teszünk és tetteket viszünk véghez. Kérem Szűz Máriát, hogy tanítson meg imádkozni, tanítson meg Jézust szeretni.

Újra és újra olvasom Emmerich Katalin életét és látomásait. Ő látta a valóságot.

február 13.

Hétfő reggel van. Courcellesben vagyunk Mérévillenél. Egy barátunkkal érkeztünk meg tegnap reggel, aki kedvesen följánlotta falusi tanyáját, hogy a jó levegőn a fiunk teljesen meggyógyuljon. Ők még este visszautaztak és én egyedül tértem vissza a holdvilágos éjszakában. Mindjárt indulok a Méréville-i állomásra Anne-Marieért és a gyermekért. Tűzet gyújtottam a földszinti szobában, mert ha a nap lenyugszik, hűvös a lakás. Milyen boldogság itt lenni a természet nagy csendjében. Nincs zaj, nincsenek emberek, csak a korai tavasz, mely beborítja fényes ragyogásával az eget és a földet. Ez a nyolc nap olyan lesz, mint egy lelkigyakorlat, melyen elkészülünk a tőlünk telhető legnagyobb szeretettel a jövő hét nagy

eseményére. Mikor is, február 24-én, Szent Mátyásnapján, a gyermekünk és én föl vesszük a keresztség szentségét; Anne-Marie és én a házasság szentségét. Jót tesz nekem a nagy békesség és magány. A magas fal, mely a ház előtti udvart körülveszi, nem engedi elkalandozni a figyelmem és akadály nélkül fordíthatom azt a valóságok felé. Imádkozom és gondolkozom. Határtalan lehet az ima hatalma, ha tiszta szívvel és tiszta testtel — mint a szentek Istennek szentelt életükben — végezzük. Én csak dadogok, de érzem, hogy az igazi ima mindent elér Istennél. *Et omnia quaecumque petieritis in oratione credentes, accipietis...*

Jézus! ... Mialatt kiejtem a nevedet, remegek az izgalomtól. Te elérhetetlenül magas és szent vagy, a lelkem beleszédül a Te titkod mélységébe, és mégis egyedül Te tudsz nekem békét adni, egyedül Te adsz földöntúli örömet. Te ezek fölött a szavak fölött vagy és Te a mindennapi kenyér vagy. Nem értek semmit, leborulok és csak egy rettenetes Fényességet látok. Kerek, mint egy Ostya. Te a Te Tested és Véred adod és én nem adhatok Neked semmit, mert csak szegény ember vagyok, aki éhezik utánad. Itt van a lelkem. A Te tenyeredbe teszem. Szennyes, csupa sár, de mégis drága, kimondhatatlan nagy értéke van. Nem pihen a Te kezében? — Mert Őerte is, Te mint Isten Fia, elégtételt adtál az Atyának Kínszenvedéssel. Látom az ég felé emelkedni a kereszti nagy alakját, amelyre rá van szegezve a Te agyonkínzott véres Tested, és előnt a Vér. Ez a Vér gyógyította meg az én szememet. Miért érdemeltem? Én olyan semmi, olyan kicsiny, olyan méltatlan, olyan visszataszító vagyok és Te nem haboztál megérinteni engem, *et exultavit spiritus meus in Deo salutari meo*. Ó, a Te szereteted nem riad vissza semmitől, mert végtelen. — Te nekünk adtad az Egyházat, megje'ölted a napokat mint ünnepeket. A mise szövege és a Breviárium imái, az egész szent Liturgia feléd sietnek, mint folyók az óceán felé.

február 17.

Péntek van. Imádkozunk és a ráncváró csodákról beszélünk. Körülöttünk a föld szépsége és bennünk a folyton növekvő vágy a Szentségek után. Imádkozunk Szűz Máriához, Jézus Anyjához, aki templom és oltár volt a Gyermek születése előtt, akinek a szívét hét tör járta át Fia és Istene Kinszenvedése előtt, alatt és után, aki vérző szívvel szenvedett és aki imádkozik értünk, emberekért, akik nem tudjuk, hogy mit teszünk. — Légy segítségünkre, hatalmas Szűz, adj nekünk erőt, taníts meg minket imádkozni és szeretni a jó Istent egész szívünkben, egész lelkünkben és egész elménkben, ó kegyelem anyja!

Úgy vágyom a keresztség után, az újjászületés után! Akkor élni fogok. Most még nem vagyok élő tagja Jézusnak. Mindez túlszárnyalja az értelmemet, de ráhagyatkozom Istenre, hiszen az Ő kezében vagyunk. Tegyen velünk, amit jónak lát. Bármit ad nekünk: öröm vagy fájdalom, boldogság vagy szenvedés, mind isteni ajándék.

Mindíg éreztem, hogy „hazajövök”, valahányszor beléptem egy templomba, ahol az örök lámpa égett az oltár előtt. Tudom, hogy itt van, tudom, hogy Jézus jelen van és végtelen irgalma csillagesővel áraszt el.

február 20.

Ma este, mikor kimentem, hogy bezárjam a ráncsot, lenyüggözve álltam meg a kapuban az éjszaka látványa előtt. Istenem, de szép ez! Halkan hívtam Anne-Marie-t, aki lassan közeledett. Néztük a földet, mely egészen fekete volt, és olyan tilokzatos, mint lecsukott szemek. Lassan fölemeltem a tekintetemet az ég felé, tele volt csillagokkal, mind ott voltak az összes égi lámpások. És ezekből a távoli égökből szelíden fénylő béke szállt alá a sötét, fekete földre. — Mindez csak a látható és elmúló világ és ez már milyen kimondhatatlanul szép. Milyen lesz még az a láthatatlan világ, amelyik nem ismer teret és időt és

ahol szellemi csillagok fognak ragyogni és Isten végtelen dicsősége fog tündökölni az egész örökkévalóságon keresztül, el nem halványuló fénnel, ott a mi lelkünk szeme láttára, amely látni fog. Ó, hogy vágyom a Mennysország után!

Holnap utazunk haza. A magány, a korai tavasz tiszta csendjében, nagyon jót tett nekünk. Semmi sem zavarta álmainkat és imáinkat. Jobban látom most a saját multam. Várom Istent.

február 23.

Csütörtök van. Tele vannak ezek a napok izgalomteljes meghatottsággal. A Szeretet természetfölötti hatalma vonz minket magához, elnyel minket, mint a szörnyű örvény, mely a mélységbe ragadja magával a szegény hajókat. Ebben a mélységben meg fogom találni Istent. Félelmetes és kimondhatatlanul édes leborulni csendes imádásban és hálaadásban. Nem, sohase lettem volna képes fölfogni a Kegyelem nagyságát. Fojtogatnak gondolatok, kifejezhetetlen vágyódás, szeretet, zokogó öröm... Mindent a szívembe akarok zárni: Istent és az Ő mérhetetlenségét, Jézust, Máriát, — már ezek a nevek is megsemmisítenek, — a feleségem, a gyermekünket, Bloyt és a családját, mindenkit, aki kedves nekünk, és az idegeneket is... — Ma reggel a Sacré-Cœur-templomban mélységes áhítatban imádkoztam, Jézus felé tört egész lényem. Azt kívánom, hogy elégjek, elvesszem szeretetének a lángjaiban. De milyen nyomorúságosan tehetetlen vagyok, milyen szegényes a lelkem dadogása! Karjába szeretném rejtteni magam, belemerülni szívébe, én szegény szerelmese, örökre belekapaszkodni.

Csak egy nagy szomorúságom van, hogy édesanyám meghalt és nem tudom neki elmondani, hogy megtaláltam az Igazságot és az életet. Teljesen megértett volna ő engem. De most már ő is tudja. Elég-tételt tudok adni tévedéseiért, hibáiért, tudatlanságáért és segíthetek rajta az imáimmal, mondta L. abbé. — Milyen mély valami a Szentek Egyessége!

Léon Bloy, az alatt a rövid idő alatt, hogy ismerem, olyan barátom lett, amilyent sohasem ismertem eddig. Lehetetlen is nem szeretni ezt az embert, akinek az egész lénye elég az édes és rettenetes istenszeretetben.

február 25.

Tegnap volt, Szent Mátyás-ünnepén, annak az apostolnak az ünnepén, akit a Szentlélek választott ki Júdás helyett. Angyali szavak kellenének, hogy le tudjam írni azt, ami történt. A kis Péter és én a keresztség szentségében részesültünk, Anne-Marie és én megesküdtünk. Lelkeink megszülettek a természetfölötti életre.

Hogyan írom le a leírhatatlant? A pap szavai erejében leesett rólam régi életem, mint valami rongydarab, és ragyogó új ruhát kaptam. A pap elkergette a mult zavaros árnyait és egész valóm tisztává lett, mint egy alabástromedény, melynek belsejében szelíd fény lángol.

Micsoda nap volt! Már korán reggel ott voltunk mind a hárman a Szent Medárd-templomban, mely a mi plébániánk, és várakozva imádkoztunk. Egészen föl voltam zaklatva, a vágy és félelem kavargottak bennem. Ezeket az órákat soha, de sohasé fogom elfelejteni. Ennek a napnak az eseménye örökre az életem tengelyévé lett. Most már keresztény vagyok. Istenem, milyen súlyos a Te kegyelmed! A lelkem úgy emelkedik feléd, mint hegy a világosságban. Keresztény vagyok. Ez nem álom, nem a képzelet játéka, nem csalás a szavakkal, nem valami szép látszat, nem vigasztaló hazugság, nem, ez örök valóság, keresztény vagyok örökre.

Mikor L. abbé és a Bloy-család megérkezett, bementünk együtt a kereszttelő-kápolnába. Mind beléptek, csak nekem kellett kint maradnom mint szegény koldusnak. A pap és Bloy, a kereszttelők, fölváltva mondtak zsoltárverseket. Mélyen meghatottan feleltem azután a szokásos kérdésekre. Elmondtam, a ká-

polna küszöbére térdelve, a Miatyánkot. Végre beléphettem és megkereszteltek. Éreztem a pap fölszentelt ujjainak a hatalmát. A Szentség tisztító ereje behatolt a lelkembe és a testembe. Megkaptam teljes egészében, minden föltétel nélkül, mert az eretnekeknél mégcsak meg sem voltam hintve. Milyen ténykedést visz véghez a pap! Fölszabadította lelkemet, elkergette belőle az ellenséget és mikor ezeket a szavakat mondta: Ego te baptizo in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, egyszerre tiszta lettem, mint egy kisgyermek. Éreztem a természetfölötti közvetlen érintését. Az örömtől sírva öleltük meg egymást. Micsoda benyomás az, érezni kézzelfoghatóan Isten szeretetét. Krisztusba vagyok öltözve. Ez leírhatatlanul szép. A fiam keresztsége után, akinek a számára ezek a csodák egészen természetesek, akinek ott reszketett a lelke tiszta gyermekszemében, átmentünk egy másik kápolnába, hogy megesküdjünk. Most valóságosan házások vagyunk, fölbonthatatlanul egyek vagyunk, mint Jézus és az Ő Egyháza. Mit lehet egyebet tenni, mint sírni térdenállva és a Szent Neveket dadogni!

Az ünnepség után mindnyájan elmentünk a keresztapám lakásába, ahol ünnepi lakoma várt reánk. Most már tudom, milyen a mélységes keresztény öröm. Mindnyájunknak a szeme olyan különös fényben úszott ezen a napon.

Az életem teljesen megváltozott. Eltűnt minden, amit valamikor fontosnak, értékesnek és figyelemreméltónak találtam. Nem ismerek magamra, ha visszanezék a multba. Én voltam az a bolond, az a nyugalanságtól űzött vad, aki olyan szánalmasan bolyongtam és kerestem szüntelenül, sehol se találva békét? Én voltam valóban az a tudatlan, aki az Isten utáni szomjamat múló látszatokkal és kevély hazugságokkal akartam megcsalni és elhallgattatni? — Tetszelegtem vérző kétségbeesésemben. A hozzám hasonló emberek és az ő életük látványosság volt számomra. Kinevettem a vallást mint nyomorúságos álmot, amit egy modern ember semmibe sem vesz. Vak és nevetséges

bolond voltam. — És most látok. Ez valami csodálatos. Isten házában térdelek. Elkezdődik az igazi életem. Elvetem az egész multamat, nézeteimet, gondolataimat, tetteimet, szavaimat és vágyaimat. Istené vagyok, egyedül az Övé. Fogjon és tegyen velem, amit jónak lát. Fiat voluntas tua. — Milyen fájo keserűség az a tudat, hogy mi, akik állítólag szeretjük Öt teljes szívünköl, akik ismerjük Öt, mint az Igazságot és a Szeretetet és akik bírni vágyunk Öt: — mi újra megkínózzuk Öt, mi szánalmas, állhatatlan emberek. Újra szentséges Kezébe, mely az életet adta nekünk, szúrjuk a szegeket, és a lábába, melynek érintése megszentelte a földet. Újra imádandó fejébe nyomjuk a töviskoronát, miután az Olajfák hegyén Vért izzadt miattunk. Mindenről le kell mondanom, hogy Öt kövessem. — Nem mondja-e a mise evangéliuma Szent Mátyás, a keresztségem napján: Tollite jugum meum super vos... Jugum enim meum suave est et onus neum leve? (Vegyétek magatokra igámat... Az én igám édes és az én terhem könnyű...)

Az én védszentem Szent Mátyás, a Szentlélek apostola. Keresztségünk és házasságunk a nagybőjt küszöbére esett. Bizonyára ennek is van titkos értelme. Milyen titokzatos kapcsolat van most köztünk és Bloy és az övéi között. Egész szívemből hálát adok Istennek, hogy ehhez az emberhez vezetett!

Ma reggel, 25. van, a bencések kápolnájában voltunk misén. Először vettem részt ezen a szent szertartáson, mint keresztény. Sohasem éreztem ennyire a misztériumnak a valóságosságát; égett az öröm a szívemben. Istenem, vágyom szeretni Jézust, vágyom Hozzá hasonlónak lenni, Aki szívére ölelte a Szenvedést, mint dicsőséges Menyasszonyát. A Szeretetet és a Szenvedést kérem Tőle, kérem, hogy szeretetből szenvedhessek, remélve, hogy így jutok el a legfőbb Örömhöz.

Nehéz visszatérni a mindennapi élet elfoglaltságaihoz és mégis milyen fényt vet Isten napjainkra. Be kell tölteni feladatunkat és menni azon az úton,

mely számunkra ki van jelölve. Nem viselhetjük-e könnyen és örömmel a megpróbáltatásokat, ha úgy fogadjuk őket, mint Isten ajándékait? Ha Jézusra gondolunk, Aki olyan kimondhatatlanul szenvedett a mi megváltásunkért és ha ezáltal segítségére lehetünk Neki a lelkek megmentésében.

Anne-Marie így szólt ma este: — Milyen csodálatos valami a szeretet! Mi több szeretetet adunk egymásnak, mint valaha, szeretjük közelállóinkat, barátainkat, a halottakat, szeretettel imádkozunk mindazokért, akik nem ismerik Istent és akiknek annyira szükségük van rá. Körülvesszük szeretetünkkel a szenvedőket, a szegényeket, a csavargókat, az elhagyottakat és a mindentől megfosztottakat. És minél többet adunk, annál kiapadhatatlanabb az a kincs, amelyből merítünk.

március 7.

Kedd. Mióta megkeresztelkedtem, úgy látom, mintha minden akadály ledőlt volna és én a legkisebb habozás nélkül fogadok el mindent, amit az Egyház tanít, mert tudom, hogy az igazságot adja nekem. És nagyon meglepő: nincs semmi ellenvetésem, azonnal megértem az isteni rendelkezést, mert minden intézmény, minden dogma, minden előírás egy bizonyos lelki igényt elégít ki. Főleg szabadnak érzem magam, minden lehetségesnek látszik ezután. Állandó kapcsolatban élek a természetfölöttivel, mert a lelkem élővé lett a keresztség szentsége által. A régi ellentét a látszólagos és a valódi élet között, amit nem tudtam összeegyeztetni, eltűnt. Minden az Istené.

Jézusé vagyok, ahol Ő nincs, ott én sem akarok lenni. Követni Őt és szeretni; ez az egyetlen kívánságom és az egyetlen foglalkozásom. Minden egyéb hiú időtöltés, amivel csak elrontjuk az életünket.

március 9.

Olvastam, sokat gondolkoztam és az imámban elmélkedtem az Oltáriszentség, a szent kenyér fölött, mely az átváltozás szavai által, a pap parancsára

Jézus valóságos testévé lesz. Újra megtestesül, hogy éljen és szenvedjen a földön; hogy színében elváltozzék a Tábor hegyén; hogy megostorozzák és meghaljon a kereszten; végül, hogy elkísérje Őt dicsőséges Föltámadásában. Milyen fölfoghatatlan csoda! Micsoda szédületes titok! És milyen végtelen szeretetről tesz bizonyosságot ez az isteni irgalom! — Az az ember, aki áldozik, Istent veszi magához. Ez nem képzelet és nem jelkép. Ez a darab kenyér, ez az Ostya valóságosan Jézus Krisztus Teste. Az én testem tehát az Övével táplálkozik, az én lelkem az Ő Istenségével. Nem válik-e minden értelmetlenné ezek után? És nem kellene-e sírnunk az örömtől és a szomorúságtól, a mi méltatlanságunk és az Ő irgalma fölött? Megérttem azokat, akik mindent elhagynak, hogy teljesen a nagy Királyt kövessék és szolgálják.

március 10.

Reggel L. abbéval beszélgettem egypár órán keresztül, a nap többi részét Bloynál töltöttem. Egy pap barátja volt éppen nála, aki a francia tengerészetnek volt azelőtt a lelkésze. Ezt a délutánt és estét sohase fogom elfelejteni. Bloy a Bibliáról beszélt. Mohón hallgattam, egész valóm háborgott. Mintha szavai tükrében minden pillanatban az Igazság vakító visszfényét láttam volna. Nem tudom, hogy fejezzem ki. Minden alak egyetlen Alak felé tör. Van úgy, hogy hirtelen fénysugár hatol a lelkembe. Bloy megéreztetni velem, hirtelen belső ujjongásban, Isten végtelen dicsőségét. Isten a központ, a fényesség vára. E körül mozognak a gondolatai, érzései és egész szelleme. Milyen kevés embernél találok a hitnek ilyen teljességét, ilyen tökéletes ráhagyatkozást Jézus Krisztusra, ilyen abszolút szeretetét a végtelen Istennek!

Este, mikor összejöttünk az ebédlőben, körülvéve a nagy csendtől, — mert ide nem hatol semilyen láрма — amint beszélgettünk La Salette-ről, Melanie-ről, az Egyházzról, és legtöbb ember közönyéről vagy

gyűlölködéséről a katolicizmus iránt, úgy éreztem magam, mintha az utolsó vagy az első, a katakombai keresztények között lettem volna.

Az a homályos, de erős vágyakozás, melynek az ösztökélését zokogva éreztem, — most már tudom — Isten felé üzött ellenállhatatlanul. Bennünk van mélyen elrejtve az Édenkert képe. Azoknak a vad nyugtalansága pedig, akik nem hisznek, akik nem ismerik Istent, nem tapogatódzó keresése-e ennek a ragyogó Paradicsomnak? A lelkeket Isten teremtetten és ők visszaemlékeznek az Atyára, mindennek ellenére, mindig, még a legmélyebb lealacsonyodásban is.

Megrészegető öröm ezeket a gondolatokat, melyek túlhaladják az emberi értelmet, megsejteni előre. Imádkozó szemmel nézek bele a titkokba. Érzem és tudom, hogy mérhetetlen ragyogás van a látható világ színe mögött. A hit által tudom ezt, és ó! — csodák-csodája! ez megdönthetetlen bizonyosság számomra. Hasonlóan ahhoz, amit testi szememmel látok, vagy kezemmel tapinthatok.

Ó Mária, Aranyház, bűnösök menedéke, imádkozzál értünk az Atyánál, Fiúnál és Szentléleknél.

március 27.

Ha a gyónást csak egy ember alapította volna, az emberi lélek mély ismeretéről tett volna bizonyosságot és nagyon bölcs és hallatlan jó dolgot szerzett volna általa. De a gyónás egész más és sokkal több valami, azt tudjuk, és érezzük, mikor a pap előtt térdelünk és eléje tárjuk lelkünk legrejtettebb mélységeit, mikor végre halljuk a feloldozás szavait: *Ego te absolvo a peccatis tuis, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti.* — Nagy súly esik le ilyenkor a lelkünkről, a bűn sötét árnyaitól szabadon, könnyűnek, boldognak érezzük magunkat. Mennyire világos ebben a szentségben a papnak, mint Jézus helyettesének a természetfölötti hatalma. Mi Jézushoz beszélünk és Ő az, aki nekünk megbocsát. A bűn bilincsei nyomasztottak,

Jézus leemeli őket és újra szabadon lélekezünk, újjászülettünk az életre. Én is éreztem ennek a belső változásnak a valóságát. Milyen csodálatos valami, hogy Isten az embernek ezt a szentséget adta, hogy támogassa őt természetfölötti módon a rossz elleni küzdelemben. A törékeny, gyarló emberi természet nem tudja követni a maga erejéből az Isten felé vezető utat, mindig szüksége van az isteni segítségre. Ezért adta Isten a Hét Szentséget. Két hét múlva Péter-Leó és én az első szentáldozáshoz járulunk. Anne-Marie, aki gyermekkorától elhagyta az Egyházat, újra fog áldozni velünk. A Nagyhét szerdáján lesz első áldozásunk, keresztszüleinkkel, L. abbé miséjén, a Sacré-Coeur-templomban. Fölgyullad a szívem arra a gondolatra, hogy mi lesz akkor.

Sokszor töltjük napjainkat Bloyéknál, és olyan jó érzés egyesülve lenni Jázus és Mária szeretetében velük. Milyen mélységes lelki rokonság köt össze minket ezekkel a rendkívüli emberekkel. Ha más emberekkel vagyok együtt, akiknek a gondolataik nem kizárólag Isten körül forognak, az a kínos érzésem van, hogy értelmetlenségekkel vesztegetem a drága időt és unatkozom.

Igazában mindig nagyon halkán kellene beszélni vagy figyelemmel és szent mohósággal hallgatni, hogy mindig készen legyünk Isten vagy az ő szentjeinek a szavát meghallani.

március 31.

Ma reggel a bencés-kápolnában voltunk misén, hová majdnem naponkint járunk. Ma Jézus szent Vérének az ünnepe van. Egészen porig sujtotta a lelket a valóságos Jelenlét. A pap, mutató- és hüvelykujja között a szent Testtel, közeledik azokhoz, akik az áldoztatórácsnál térdelnek, és a szent Ostyát szájukba téve, mindenegyeshez így szól: Corpus Domini nostri Jesu Christi custodiat animam tuam in vitam, aeternam. Amen. Remegnek a szeretettől. Olyan irtózatosan nagy az, ami itt előttem történik. Látom a

fehér Ostyát és az Jézus Krisztus, — Jézus Krisztus...

Mindig jobban és jobban csodálkozom és alig tudom elképzelni, hogyan élhettem annyi éven keresztül Isten nélkül. Minden napnak, minden gondolatnak, minden órának és minden eseménynek titokzatos értelme van. Minden pillanat csordultig van, mint szízig töltött kehely. Úgy látom az emberiség történetét a századokon át, mint a Golgotát a kereszttel, ég és föld között, rajta a Királyok Királya vérző testét.

Bár nem értem az isteni Titkokat, az értelmem békében van. Érzelmeknek és szellemi bolyongásaimnak bizonytalansága megszűnt. A szent Liturgia által, mely az évet mint himnuszok és imák, tanítások és zsoltárok katedrálisát építi föl. Az ünnepek és fájdalmas emléknapok által minden napnak megvan a külön értéke, a külön szépsége és a különleges mély jelentősége. Minden Isten felé tör.

Kérem, hogy Jézus Krisztus, Aki magát adta nekünk, örülni tudjon a mi szegényes és tehetetlen szeretetünk fölött. Mik és kik vagyunk mi emberek Isten szemében, aki elképzelhetetlenül megalázta magát. Aki ismerte a reszketést és a halálfélelmet, mint egy szegény magárahagyott ember. Ő, Aki maga a Mindenhatóság, Királya a kilenc angyali kórusnak.

április 3.

A napok közelednek a Nagyhét borzalmai felé. Nem tudom kifejezni, hogy mi hullámszik bennem. Tele vagyok vágyódással, hogy csak Jézusra gondoljak, szünet nélkül, elveszek szeretetében, megtört szívvel szemléljem életét, és mindig, mindig imádjам Őt. Leborulva imádjам Őt és zokogjak az örömtől és a fájdalomtól a Megtestesülése és a Halála miatt.

Vasárnap reggel a kápolnában, a mise előtt és alatta különös élményem volt. Valami súlyos fekete teher ereszkedett a lelkemre. Nem tudtam imádkozni. Képtelen voltam egy mondatot, de még csak egy szót is kigondolni, semmi sem jutott eszembe. Akartam és

nem tudtam. Kétségbe voltam esve e miatt a lelki bánaság miatt. Lehetetlen volt ezt a kínzó, fekete nyugtalanságot elkergetnem. Úgy nyomasztott ez a zürzavaros homály, hogy majdnem megfulladtam. Nem maradt semmim. — A végén mégis tudtam segítséget kérni és így könyörögtem: Jesu adjuve me, Jesu, mi Jesu, adjuve me; Sancta Maria defende me; — lassan-lassan eltűnt ez a szörnyű gyötrelem és az Ürfelmutatás alatt fénylő nyugalom borult a lelkemre, mely jótékony békét adott.

Félelmetes a rossz hatalma, mely váratlanul támadja meg az embert. Érezni, hogyan közeledik és hogy hatol belénk. Megbénítja az akaratunkat, a sötétségben nem látunk semmit, egy ismeretlen erő vesz hatalmába, mint valami rossz álomban. Az ellenség zavaros félelemben tartja az embert. Mint vakok, csak arra vagyunk képesek, hogy gyenge kezünkkel megkapaszkodjunk a Keresztben.

április 4.

Mikor a pap a szentostyát az éhező szájába teszi, ezekkel a szavakkal: Corpus Domini Jesu Christi custodiat animam tuam in vitam aeternam, egyszerre nagy csend lesz. A viharok lecsillapulnak, mint mikor Jézus egy mozdulatával lecsendesítette a tenger hullámain, a szél elállt és nagy nyugalom borult a vizekre. Ilyennek tűnt ma reggel a szentostya közeledése. Leírhatatlan fényesség sugárzik a Testből, lecsendesülnek a szenvedélyek és minden nyugtalan-ság megszűnik. Az, aki áldozik, olyanná lesz, mint egy szentségtartó, melyben Istenünk dicsőséges Teste pihen.

április 10.

Nem szabad magunkba görnyedve aggodalmaskodva figyelni a lelkünket, hanem égő szeretettel kell keresnünk az Istent. Nem szabad kíváncsian analizálnunk érzelmeinket, hanem magunkról megfele-

kezve rohannunk kell Isten felé, el kell égnünk Benne.
— Azt hiszem, ez az igazi jó hatása a hitnek.

április 11.

Minden gondolat, minden ima, minden tett egy eseménysorozat kezdete kell, hogy legyen a Láthatatlanban, ezek viszont egészen rejtett módon jó vagy rossz hatást keltenek. Ezért kell hogy a gondolataink és szavaink nagyon tiszták legyenek, az imáink, amennyire csak lehet, bensőségesek.

A katolikus vallás kényszerít minket, — és hogy vágyódunk mi ez után a szelíd kényszer után, mi szegény kiéhezettek! — hogy figyelmünket mindennap Isten és Titkai felé fordítsuk. A liturgia szép rendje pedig már magától is az imádásra vezeti a lelkünket.

Az életnek nagyon komoly és mély értelme van. Holnap megáldozunk és megkapjuk az Oltáriszentséget. Azt kívánom, hogy dicsőséges Istensége olthatatlan tűzzel égjen bennem. Hogyan lehetséges, hogy mi szegény, gyenge szívű emberek képesek vagyunk elbírní a valóságos jelenlétét Annak, aki a Világosság, az Élet és az Igazság. Elrejtőzik szeretetből, mert Istenségének, dicsőséges Lényének a látványa megölné minket. Nem tudom ezt fölfogni, hogy Isten bennünk lakik, méltatlan emberekben. Úgy érzem, mintha megőrülnék, de ugyanakkor kimondhatatlan öröm és ragyogó béke száll rám.

Jézus Krisztus Kinszenvedésének a hetében vagyunk. A szörnyű éjtszaka lassan borul a napokra, az árnyak sűrűsödnek. És közeledik a Király, Vérenek vörös palástjában, leroskadva a teher alatt. Viszi a keresztet a Golgotára. Ruháit letépi a testéről és miután hóhérai fölszegezték kezét és imádandó lábát a gyalázat fájára, ott függ a Király szánalmasan agyongyötört teste a fölállított kereszten. Elmondja hét szavát. A világegyetem alapjaiban rázkódik meg, mikor nagy kiáltással meghal. Jézus, Te kimondhatatlanul szenvedtél. Nem tudom fölfogni szereteted nagyságát, nem tudom, mit tegyek, mit mondjak. Én

nagyon szegény ember vagyok és csak az a vágyam, hogy szétlépjem a Te szereteted és Neked adjam lelkem vérét. Miattam szenvedted el a legborzasztóbb kínokat. Lehetek csak még egy pillanatig is nyugodt? Nem kellene-e megvakulnom a sírástól? És mégis csodák-csodája, mindjárt ujjongásba török ki. Te az én Megváltóm vagy, az én atyai Házam, a lelkem kohója, az én örök Boldogságom!

Feria IV. Majoris Hebdomadae.
(Nagyszerda.)

Aldoztam. Jézus meglátogatta a lelkem. A mise előtt meggyóntam és arra kértem Máriát, legyen segítségemre a Király fogadásánál az én szerény hajlékomba. Reszkető szívvel követtem a pap szavait, vele olvastam a könyörgést, a leckét és a Passió történetét. Azután jött az áldozás rettenetes pillanata. Bloy mellett térdepeltem a szent Asztalnál, azután jött Anne-Marie, a fiunk, a keresztyánym és két lánya. Teljesen elvesztettem a tudatát annak, hogy mi történik körülöttem. A múltból és a jövőből semmi se hatolt belém. Csak egy volt bennem: Jézus jön hozzám. Nem éreztem már a testemet. Magamon kívül voltam. A lelkem üres volt, távol voltam, mellette feküdtem a világosság árnyékában és Máriához könyörögtem, hogy fogadja helyettem a Fiát. Folyton imádkoztam: Domine non sum dignus, ut intres sub tectum meum. Minél jobban eltűntem én, annál nagyobb lett a fényesség. Ott volt előttem. Azután belépett a lelkem mélyére, az én sötét lakásomba, és én nem tudtam Neki mit mondani. Visszatértem a helyemre és vártam, öntudatlanul és érzéketlenül. Egyedül volt a lelkemben. Azután lassan, súlyosan kimondhatatlan édesség, csodálatos béke szállt belém. Egészen betöltött, mint egy aranyfelhő. Ó csodálatos, ó megfoghatatlan dicsőség! Milyen gyönyörűség, hogy hozzám jöttél! dadogtam esetlenül, az örömtől részegen.

Bloyéknál reggeliztünk, utána Léon fölolvasta

Emmerich Katalin látomásaiból az Emmausi tanítványokról szóló fejezetet, akik a kenyértörésről ismerték meg Jézust. Milyen mise volt az! Könnyekig meghatva, fölzaklatva és kimondhatatlanul boldogan hallgattuk ezt a csodálatos történetet. A lelkemben egy lámpa gyulladt ki, nem engedhetem kialudni soha, ez az az öröklámpa, mely az én lelkem oltára előtt ég.

A nagybőjt küszöbén kereszttelkedtünk meg. Jézus Testét pedig a Golgotai Áldozat isteni tragédiája előtt vettük magunkhoz először. Lépésről-lépésre követjük Jézust fájdalmas útján. Nem kell-e, hogy ezeknek a dátumoknak valami jelentősége legyen számunkra? Nem a Kínszenvedése volt az a kapu, melyen az Egyházba léptünk?

Isten útjai rejtettek és kifürkészhetetlenek. A legrosszabb dolgokat is jóra tudja fordítani. Anne-Marie, aki gyermekkorában nagyon vallásos volt, elhagyta később az Egyházat, miután teljesen elvesztette a hitét. Mindketten mint két ostoba, dicsőítettük az életet, a nélkül, hogy tudtuk volna, hogy alapjában véve mit jelent! Most Ő is visszatért Istenhez, minden vágyakozásával, lelke teljességében! Én is vele vagyok és a gyermekünk is és együtt imádkozunk a mi Atyánkhoz, ki a mennyekben van, hogy kegyelme csodálatos ajándékaitól soha többé ne fosszon meg minket.

Feria V. In Coena Domini. (Nagycsütörtök.)

Ma reggel a bencés-kápolnában áldoztunk és a nélkül, hogy gondoltam volna arra, hogy ma van az anyám halála évfordulója, érte áldoztam. Ő, a halott, most már megfoghatatlan módon tudhatja, hogy milyen gyönyörű és csodálatos kincsekkel halmozott el minket Isten. Nem tudom felfogni annak a nagyságát, ami velem történt. Olyan, mintha Isten keze láthatóan nyúlt volna bele az életembe.

Feria VI. In Parasceve.
(Nagypéntek.)

Milyen máskép értem és érzem, mint az elmúlt évben, ezeknek a szörnyű gyásznapoknak a liturgiáját. Most szemben állok a valósággal, a jelek életet nyertek és a lelkem örökre Istené lett.

Mélységes hatással van reánk, hogy Péter-Leont milyen ellenállhatatlanul vonzza a vallás. Minden ismerősnek tetszik neki, és ennek a 7 éves gyermeknek a szemében a természetfölötti egészen magától értetődő és világos valami. Micsoda isteni sugalmazás volt a pápától az a kívánság, hogy olyan korán engedjék a gyermekeket a szentáldozáshoz, mikor már meg tudják különböztetni a szent Kenyeret a közönséges kenyértől, úgy, hogy ezek a lelkek, mielőtt beszennyeződnenek, teljes ártatlanságukban vehetik magukhoz Jézust. Ennek óriási hatása lehet ebben a mi aljas, hitetlen korunkban.

május 4.

Egy hét óta Bures-ben lakunk. Ez egy kis falu Párizs déli részén. Itt egy kis villában, virágzó kert közepén élünk, gyönyörű kilátással a széles völgyön át, a távoli hegyes vidékre. Az életünk anyagi bizonytalansága nem változott, de mit tesz az? Nem bírjuk-e Jézust? — És ha reggelenként, mise és áldozás után hazajövünk a kis templomból a virágzó vadrózsabokrok között, az Yvette-patak partján, boldogok vagyunk, mert Jézus velünk van és elkísér minket. Bármilyen keserűségek jöjjenek is ránk: Legyen dicősitve Isten neve az egész örökkévalóságon át.

május 10.

Mintha először látnánk a tavasz szépségét. A föld minden nappal szebb lesz. Azért, mert a szemünk megtisztult? — Kékes köd borítja a láthatárt, a levegőben zümmögnek a rovarok. A madarak, az összes

madarak énekelnek. A holdvilágos éjtszakák visszhangoznak a fülemülék dalától.

Olyanok a napjaink, melyeket a szentáldozás megszentel, mint arany és bíborral átszőtt ünnepek. A lelkem zokog a vágyakozástól az Édenkert után, Isten végleges, örök látása után. Csak két érdemleges cselekedetet viszek véghez: imádkozom és magamhoz veszem Jézust. Ezen a két fényoszlopon nyugszik a nap.

In Feria II. Rogationum. (Keresztjárá napok.)

Ma reggel valóságosan kontaktusban voltam a szentek láthatatlan, dicsőséges seregével és a szentáldozáskor is ritkán érzett lelkes örömet éreztem. Vakitó fénybe néztem, nem láttam Jézust, de éreztem Szeretetének természetfölötti erejét. Habár csak most kezdem érteni, hogy a kereszténység állandó küzdelem, örömmel fogok harcolni. Mindenben az Atya akaratát kell teljesíteni. Érzem, hogy lényem belseje teljesen az Istené. A bűn, egy élősdí, melyet ha élni hagyunk, kiszívja a lelkünk velejét és végül is elveszíti azt.

Minden este együtt mondjuk el a rózsafüzért. Május Mária hónapja. Kezdetben ellenszenvet éreztem egy ilyen látszólag gyerekes és gépies imádság iránt. De milyen ostoba volt ez az előítélet. Miután egyszer elmondtam, megértettem ennek az imasorozatnak a magasztosságát, lelkembe nagy békesség költözött. Nagy hatalma lehet a Máriához mondott imának. Hiszen Ő egészen tiszta, mint az ember volt a bűnbefésés előtt, Ő a Mindenszentek Királynéja és a Mennyország kapuja. Mater dolorosa, esto Mater nostra; ora pro nobis et doce me amare Filium tuum et Deum tuum. Ó, fájdalmas Anya, légy a mi Anyánk; könnyörögj érettünk és taníts engem Fiad és Istened szeretetére.

május 26.

Tegnap, Aldozócsütörtök ünnepén, nálunk volt Bloy, a családjával. Kimondhatatlanul kedvesek lettek ők nekem. Jézus Krisztusban való barátság egyesít minket. Csak az szomorít el, hogy Léon élete tele van keserőséggel. Úgy látszik, Isten azt akarja, hogy ő sohase ismerjen meg, mint a többi ember, egy nyugodt, biztos, minden anyagi gondtól mentes életet. Igazán csoda, hogy ez az ember, akit a legszörnyűbb aggodalmak örölnek, nem tört össze a szenvedések súlya alatt. Az egész élete állandó csoda. Ó, miért nem tudok segíteni rajta, miért nem tudok neki adni valamit azért, amit ő adott nekem, mikor beteg voltam és kézenfogva elvezetett az orvoshoz!

Leírhatatlan öröm őt hallani, amikor Istenről beszél. Lelkem szeme úgy látja fölpattanni a titkokat, mint ragyogó fölkelő napokat.

Azok az emberek, akik nem ismerik Istent, mint jómagam is rövid idővel ezelőtt, azért olyan nyughatatlanok, hogy elkábítsák magukat és ne gondoljanak a halálra, mely ott tornyosul minden teremtetett lény előtt. Lelkük halott, mert a lélek csak olyan arányban él, amennyi szeretet van benne Isten iránt.

In Festo SS. Cordis Jesu.

Jézus legszentebb Szíve. Nem szédületes elgondolni, hogy milyen szeretet ég ebben a Szívben? Nem egy égő világ ez a Szív? És ugyanakkor világos hajnal kristályos völgye. Nem minden szenvedés központja, hiszen a mi bűneink miatt lett lándzsával át-döfött szív? De a boldogság hegye is, az irgalom kimeríthetetlen forrása. — Cor Jesu Sacratissimum, flammis Charitatis tuae cor meum exure. — Jézus legszentebb Szíve, a szeretet lángjáról gyullaszd lángra szívemet.

június 23.

Az Ostya meghal bennünk, de Jézus föltámad a szívünkben, ha csak egy egészen kicsiny lakást is

ajánlunk föl neki, egy kicsiny kis szegletet, ahol megpihenhet.

Anne-Marie ma reggel miséről hazajövet, mikor a lelkünk telítve van örömmel a mindennapi Kenyér fölött, különös álmát mesélte el: — Egy szörnyű leprást láttam magam előtt. Teste rettenetes sebekkel volt borítva, arcának már nem volt emberi formája, szeme helyén mély fekete lyuk volt. Egyszerre ezekből a szörnyű sebekből ragyogó fényesség áradt és én az örömtől sírva éreztem, hogy ezek mögött ott van a Mennysország. Kifejezhetetlen módon éreztem ekkor Isten jelenlétét.

Adoramus te Christe, et benedicimus tibi, quia per sanctam Crucem tuam redemisti mundum.*

(1911) jún. 29. Vigília Festi SS. Petri et Pauli.

A szobámban ülök a lámpa alatt, a nyitott ablak mellett. Kezd alkonyodni. A föld elmerül a csendbe. Szelíd szellő mozgatja a faleveleket. Egy madár bátoritanul énekelni kezd, de nem zavarja a csendet, mely mindig nagyobb, mindig mélyebb és komolyabb lesz. De bennem nagy mozgás van, hangosan ujjong bennem az öröm. — Azelőtt az egész lényem csupa nyugtalanság volt, a kétség tépte a lelkemet. Sötétség és kétségbeesés lakozott bennem. Ebben a rettenetes éjszakában kerestem az életet minden irányban, meg akartam szabadulni gyötrő aggodalmaimtól és tehetetlen voltam. És egyszerre, ó csodák-csodája, ragyogó fényességet láttam magam előtt. És ekkor térdreborultam...

Ó, Szépség! Ó, Mindenhatóság! Ó, Jézus, a Tied vagyok örökre, örökre, örökre. — Deus meus et omnia.

* Imádunk téged Krisztus és áldunk téged, mert a te szent Kereszted által megváltottad a világot.

Végszó

Mennyi esemény, mióta befejeztem ezt a könyvet! Háború volt, annak minden szenvedésével. Elvesztettem sokat, a legkedvesebbek közül. Léon Bloy meghalt; egyik gyermekünk is... Jól tudom, Isten így üresíti ki a lelket, hogy magának helyet csináljon. Lelki sivatagokon, nem sejtett aggodalmakon megyünk keresztül. Minden össze akar omlani. A szívünk agyonkínzott, kiégetett és kiüresített a tűz által.

A lélek mégse szűnik meg, hanem mindig növekvő szeretettel tekint Istenre.

Keresztelőm napján Isten magáévá tett, letérdeltetett a kereszt tövébe, és ujjongtam az öröm és hálától. Azt hittem, hogy mindent megkaptam és megismertem az Egyház szépségének egész nagyságát és tartalmát.

De ki kell jelentenem, hogy Isten hasonlíthatatlanul nagyobb kincseket tartogat a lélek számára később, mikor már túl van az első szerelem mézes-hetein. Az Egyház élete végtelenül szebb, teljesebb, igazabb, istenibb, mint ahogy keresztelésemtől sejtettem. Az öröm mindig fokozódik, béke uralkodik minden fölött a szeretet teljessége által. Annak a léleknek a számára, akit csak a meg nem teremtett Szépség tud kielégíteni. Új világok tárulnak föl egymásután.

Az én kutatásaim az Igazság után és megtérésem története, csak szegényes kezdet.

Isten megtartott engem jóságában, engem a legméltatlanabb és legjelentéktelenebb barátját. Két év óta elvezetett és véglegesen letelepített — és ezért

örökre hálás vagyok neki — egy bencés apátság közélébe, amelynek azelőtt a létezéséről se tudtam. Itt most megtanulom, mi a boldogsága és a békéje azoknak a lelkeknek, akik egészen ráhagyatkoznak atyai gyöngédségére és akik mintegy a Király udvarát képezve, a liturgia mély szépségéből táplálkoznak. Nem lehet elképzelni ilyen Közösség természetfölötti kisugárzását, akik Apátjuk vezetésével haladnak a szellemi magasságok felé.

Mindennél szükségesebb és hatásosabb ma a bencés-szellem, mely az Evangéliumból és az ősatyák tanításából táplálkozik és olyan tökéletes kifejezést talál ebben az egyetlen szóban: Pax! — Ez lesz segítségére a világnak, hogy ha ő úgy akarja, megtalálja egyensúlyát Istenben.

Szent Benedek atyánk tegyen minket méltóvá Krisztus ígéreteire!

1920. Mindenszentek ünnepén.
Oosterhout-Hollandia.

